

PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA

SUMMA PHILOSOPHIAE SCHOLASTICAE

I

LOGICA MINOR

AUCTORE

VINCENTIO REMER, S. I.

IN UNIVERSITATE GREGORIANA OLIM PROFESSORE

EDITIO SEPTIMA

IUXTA EDITIONEM QUINTAM, EMENDATAM ET AUCTAM

A PAULO GENY, S. I.

IN EADEM UNIVERSITATE OLIM PROFESSORE

ROMAE

APUD AEDES UNIVERSITATIS GREGORIANAE

Piazza della Pilotta

1933

70
PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA

SUMMA PHILOSOPHIAE SCHOLASTICAE

I

LOGICA MINOR

AUCTORE

VINCENTIO REMER, S. I.

IN UNIVERSITATE GREGORIANA OLIM PROFESSORE

EDITIO SEPTIMA

IUXTA EDITIONEM QUINTAM, EMENDATAM ET AUCTAM

A PAULO GENY, S. I.

IN EADEM UNIVERSITATE OLIM PROFESSORE

ROMÆ

APUD AEDES UNIVERSITATIS GREGORIANAE

Piazza della Pilotta

1933

IUS PROPRIETATIS RESERVATUR

IMPRIMI POTEST

ADULFUS MARIOTTI, S. I., Praepositus Provinciae Romanae

IMPRIMATUR

Fr. ALBERTUS LEPIDI, O. P., S. P. A. Magister

IMPRIMATUR

✠ IOSEPHUS PALICA, Archiep. Philippen., Vicesger.

Tip. Cons. Naz. — Via E. Q. Visconti, 2 - Tel. 33094 — Roma

AD LECTOREM

PRAEFATIO AUCTORIS.

Ut ipse titulus docet, in hoc libro non praelectiones sed praelectionum compendium continetur. Utilius enim duxi brevem scriptis consignare textum viva voce declarandum et amplificandum, quam amplissimam segetem proponere, in scholis deinceps contrahendam et in summam redigendam. Brevem tamen voco textum non ob inopiam, qua laboret, rerum et quaestionum, sed ob verborum et eruditionis sobrietatem, qua characterere veluti proprio ornatur.

Sequor autem philosophiam S. Thomae Aquinatis; atque ita ut praecipuas partes non eius auctoritati, quae ceteroqui maxima est, sed vi et ponderi argumentorum ab ipso allatorum tribuam. Neque alia ratione ipsemet Angelicus Doctor Aristotelis doctrinam in plurimis sequutus est. Sic enim in Comm. Libr. de Coelo et Mundo, l. I, lect. 22^a: « Studium Philosophiae non est ad hoc quod sciatur quid homines senserint, sed qualiter se habeat veritas rerum ». Utinam parvus hic lapis, quem ad magnum et laboriosum opus instaurandae philosophiae Aquinatis ego timidus confero, nec impolitus admodum nec inutilis omnino summis illis, qui, auspice sapientissimo Leone XIII P. M., huic operi veluti architecti praesunt, videatur.

(IN QUARTAM ET QUINTAM EDITIONEM).

« Summa praelectionum Philosophiae Scholasticae, quas in Universitate Gregoriana habuit Vincentius Remer, e Societate Iesu », primum lithographice ad usum auditorum Universitatis edita, deinde tribus successivis editionibus (1895, 1900, 1912) iuris publici facta, et magno externorum plausu accepta est, et in ipsa Universitate Gregoriana, auctore iam munere atque vita functo, a pluribus Professoribus tanquam textus ad hanc diem usque explicata. Nec illud mirabitur quisquis opus noverit: traditur enim in eo doctrina solida, quam auctor ab ipso purissimo fonte attingit, a Doctore, inquam, Angelico cui est addictissimus, quem saepissime citat, quemque in eundem sensum interpretatur ac plures alii e Societate Iesu, ut Em.

Card. Billot, G. Mattiussi, M. De Maria, P. De Mandato etc. Cuius interpretationis haec est indoles ut doctrinae lucidam simplicitatem conservet, quam apud ipsum Aquinatem omnes mirantur, quibusdam praetermissis quae a posterioribus Commentatoribus addita esse, quibusque eam non tam perfici seu ulterius evolvi quam deformari, auctores nostri reputant.

Quae quum ita sint, deficiente iam tertia editione Summae P. Remer, Moderatores Universitatis opportunum duxerunt opus denuo typis excudi, ne ii qui sive ad privatim studendum, sive ad docendum eo utebantur, eius privarentur ope. Sed quoniam a multis et stylus fluidior desiderabatur, et eruditio minus ieiuna, et methodus magis synthesi favens, aliquas mutationes inserendas decreverunt, quibus legitimae lectorum petitioni fieret satis, quin tamen operis indoles mutaretur. E sectionibus utique diversis Summae Philosophiae aliae maiores, aliae minores modificationes expetere videbantur. Ita Logica minor, Metaphysica generalis, Theologia naturalis in paucioribus immutatae sunt, in pluribus autem Logica maior, Cosmologia, atque Psychologia, ut nostri temporis exigentiis fieret satis.

Opus in tertia editione, non iam duobus voluminibus, sed sex fasciculis continebatur, qui tamen non seorsim veniebant. Nunc fasciculi prodeunt prorsus independentes, ita ut si cui libeat pro una vel altera Philosophiae parte alio textu uti, is possit aliquos tantum huius fasciculos assumere.

Ex qua divisione hoc etiam commodum enascitur, ut singuli fasciculi, quamprimum necesse sit, typis recudi possint, insertis etiam novis opportunis modificationibus. Liceat interim eos rogare, qui meritum aliquod in hoc opere agnoscunt, ne, quae ulterius mutata desiderent, editori manifestare dedignentur.

Romae, die 1^a Novembris 1924.

P. GENY, S. I.

(MONITUM).

Loca, quae exscribuntur sine nomine auctoris, sunt S. Thomae; cum autem nec operis titulus affertur, de Summa theologica agitur, cuius indicatur, ut mos est, pars, deinde quaestio, tum articulus, demum, si opus est, obiectio quam solvit.

EPISTOLA SANCTISSIMI D. N.
LEONIS PP. XIII
AD AUCTOREM.

DILECTO FILIO RELIGIOSO VIRO
VINCENTIO REMER, S. I.

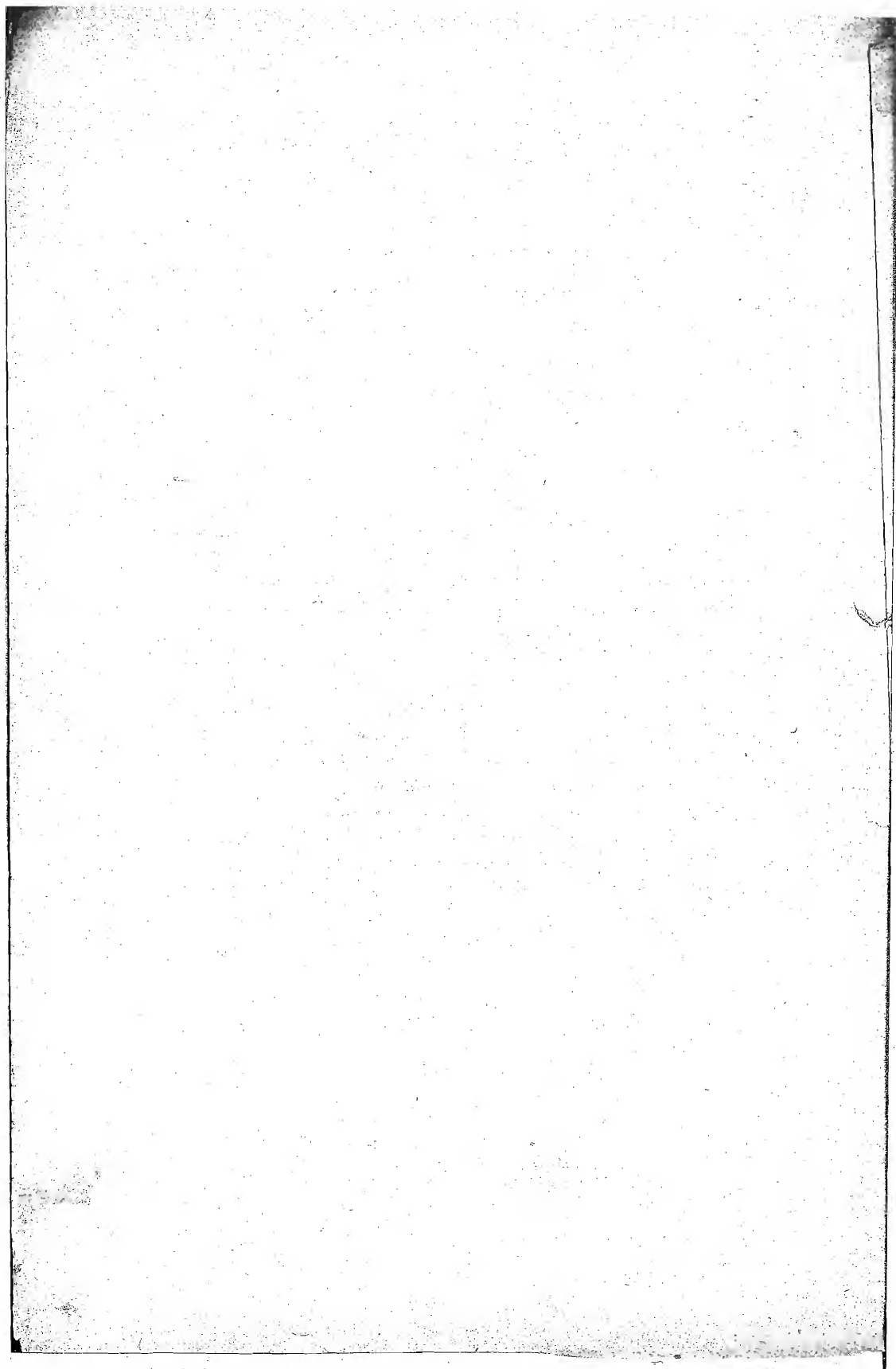
DOCTORI PHILOSOPHIAE TRADENDAE IN LYCEO MAGNO GREGORIANO
ROMAE

LEO PP. XIII

Dilecte Fili, Religiose Vir, salutem et Apostolicam benedictionem. — *Ex continenti studio, quo philosophicae disciplinae ut ad praescripta Doctoris Angelici in scholis traderentur curavimus, bina Nobis volumina pergrata acciderunt, quibus ea, quae diuturno annorum spatio in Athenaeo Gregoriano docuisti, sobrie simul, simul dilucide ac plene complexus es. In his enim cum ingenii lumen optimarumque disciplinarum amor elucet, tum praecipue diligentia in inquirenda tuendaque sapienter Aquinatis Doctrina, de quo alias libenter doctores decuriales sodales tuos commendavimus. Tu igitur, dilecte Fili, de suscepto labore iustam a Nobis laudem habeto. Optatis vero nostris obsequutus constanter, perge de rectae philosophiae provectu utiliter promereri. Nos interim, grati benevolentisque animi testimonium coelestiumque gratiarum auspicem, Apostolicam benedictionem tibi peramanter in Domino impertimus.*

*Datum Romae, apud S. Petrum, die 11 Iulii M-DCCC-XCV,
Pontificatus Nostri anno decimo octavo.*

LEO PP. XIII

INDEX

	Pag.
EPISTOLA SS. D. N. LEONIS PP. XIII AD AUCTOREM	III
AD LECTOREM	V
INTRODUCTIO. I. IN UNIVERSAM PHILOSOPHIAM	1
» II. IN UNIVERSAM LOGICAM	8
 CAPUT I. De prima mentis operatione	 13
ARTICULUS I. De terminis in se consideratis	14
§ 1 ^a De notione termini eiusque signo	14
§ 2 ^a De partitione termini	19
§ 3 ^a De terminis inter se comparatis	28
§ 4 ^a De terminorum proprietatibus	29
ARTICULUS II. De Praedicabilibus et Praedicamentis	34
§ 1 ^a De Praedicabilibus seu Universalibus	34
§ 2 ^a De Praedicamentis seu Categoriis	43
ARTICULUS III. De definitione et divisione	48
§ 1 ^a De definitione	48
§ 2 ^a De divisione	53
 CAPUT II. De secunda mentis operatione	 56
ARTICULUS I. De natura enuntiationis	56
§ 1 ^a De iudicio	56
§ 2 ^a De nomine et verbo	58
§ 3 ^a De oratione	62
§ 4 ^a De ipsius enuntiationis indole	63
ARTICULUS II. De partitionibus enuntiationis	67
§ 1 ^a De partitionibus enuntiationis simplicis	68
§ 2 ^a De partitionibus enuntiationis compositae	73
ARTICULUS III. De enuntiationum proprietatibus	79
§ 1 ^a De oppositione enuntiationum	79
§ 2 ^a De aequipollentia enuntiationum	87
§ 3 ^a De conversione enuntiationum	88

	Pag.
CAPUT III. De tertia mentis operatione	90
ARTICULUS I. De ratiocinio	90
ARTICULUS II. De argumentatione in communi	92
ARTICULUS III. De argumentationis speciebus ex parte formae	97
§ 1 ^a De syllogismo simplici	97
§ 2 ^a De syllogismo composito	113
§ 3 ^a De reliquis deductionis formis	115
§ 4 ^a De inductione	117
ARTICULUS IV. De speciebus argumentationis ex parte materiae	119
§ 1 ^a De argumentatione demonstrativa	120
§ 2 ^a De argumentatione probabili	122
§ 3 ^a De argumentatione sophistica	123
ARTICULUS V. Documenta quaedam practica	129
§ 1 ^a De inventione medii	129
§ 2 ^a De disputatione scholastica	130
APPENDIX. Exercitia in Logicam minorem	136

INTRODUCTIO.

I. — In universam Philosophiam

1. I PHILOSOPHIAE DEFINITIO. — Philosophia, *vi nominis*, est *sapientiae amor*, seu studium. Primus dicitur Pythagoras nomen philosophi propter modestiam usurpasse. « Cum enim antiqui studio sapientiae insistentes sophistae, id est sapientes, vocarentur, Pythagoras interrogatus quid se esse profiteretur, noluit se sapientem nominare, sicut sui antecessores quia hoc praesumptuosum videbatur esse; sed vocavit se philosophum, id est amatorem sapientiae. Et exinde nomen sapientis immutatum est in nomen philosophi, et nomen sapientiae in nomen philosophiae » *In I^m Metaph.*, l. 3.

Quod ad rem spectat, philosophia definitur: *scientia omnium rerum per altissimas causas naturali rationis lumine comparata*. Et quidem

1° dicitur *scientia*, quia est cognitio certa, per rerum causas, seu rationes, imo in systema quoddam ordinata;

2° est *scientia rerum omnium* per altissimas causas, quia de omnibus, ne ipsa quidem cognitione excepta, ultimas rationes seu explicationes exquirat, nec stat in aliqua sua inquisitione, nisi quando nil iam inquirendum superest: ita quatenus sint ultima rerum constitutiva, quis primus auctor, quis finis ultimus, determinare conatur;

3° dicitur *scientia naturali rationis lumine comparata*, ut distinguatur a sacra Theologia, quae lumine revelationis hominibus a Deo factae utitur.

Hinc vides quae sit philosophiae *ad ceteras scientias habitudo*: 1° a ceteris scientiis mere humanis *primam* quamdam

rerum *cognitionem accipit*, ulterius promovendam, ad causas altiores progrediendo; — 2° ei sacra Theologia est *norma* veritatis, *per se negativa*, inquantum quosdam errores arcet, *per accidens autem positiva*, inquantum ex quadam veritate revelata alicuius problematis naturalis solutio interdum manifestari vel certior fieri potest: sic ex dogmate eucharistico nobis patefit extensionem corporis ab ipso corpore distingui ac posse separari.

2. II. DIVISIO PHILOSOPHIAE. — Ab Aristotele divisa est philosophia in speculativam et practicam. *Speculativa*, quae et *realis* dicitur, complectitur *Physicam* et *Metaphysicam*; illa, quae et *Philosophia naturalis* audit, inquirat in ultimas causas rerum *materialium* tum omnium generatim, et dicitur hodie *Cosmologia*, tum speciatim viventium, et dicitur *Psychologia*; haec, nempe *Metaphysica*, ea considerat quae sunt *immaterialia*, sive *praecisive*, i. e. quae possunt esse cum vel sine materia (et hae sunt rationes communissimae, quae omnibus rebus conveniunt, ut ens, unum, verum, bonum, causa, propterea haec pars vocatur *Metaphysica generalis*, seu *Ontologia*), sive *negative*, i. e. quae non possunt esse in materia (inter quae eminet Deus O. M., inde haec pars vocatur *Theologia naturalis*).

Practica autem philosophia duplex est, alia rationalis, seu *Logica*, alia moralis, seu *Ethica*; illa agit de operationibus mentis in ordine ad veritatem inveniendam, haec de actibus humanis versus finem ultimum, Deum nempe, qui et felicitas nostra est, dirigendis.

NOTA. — Initio philosophia seu sapientia, totam scientiam humanam complectebatur, omnesque rerum causas, tum altissimas, tum etiam proximas indagabat. Propterea philosophia speculativa ab Aristotele divisa erat, secundum triplicem gradum abstractionis, in *Physicam*, *Mathematicam* et *Metaphysicam*. Temporibus autem modernis, propter immensa scientiae humanae incrementa, tum Mathematica penitus a Philosophia separata est, tum etiam scissa in duas partes Physica: pars quae in causas proximas phaenomenorum inquirat, et ad hoc experimenta multiplicat, non iam ut pars Philosophiae habita est, imò disciplinae quas complectitur nomine quasi proprio Scientiae physicae dicuntur; pars autem quae causas altissimas rimatur, quae *Physica ratio*

nalis dici potest, potius *Philosophia naturalis* audit et dividitur, ut diximus, in *Cosmologiam* et *Psychologiam*.

3. III. UTILITAS PHILOSOPHIAE EIUSQUE EXCELLENTIA. —

1° Si quod *obiectum* cognoscendum cetera *dignitate* superet nobisque sit *summi momenti*, certe scientia quae circa ipsum versatur maxime utilis atque excellens dicenda est. Atqui talis est absque dubio Deus, quem cognoscere et amare finis noster est, cuiusque perfectiones in creaturis relucent. Ergo Philosophia, quae rerum creatarum causas altissimas exquirat, id est tum earum rationes abstractissimas, supra materiam quam maxime elatas, ac proinde minus Deo dissimiles, tum earum primam causam efficientem ac finalem, nempe Deum, nosque media docet naturalia ad eum tendendi, inter scientias naturales primatum tenet.

2° Verum est Deum homines ad ordinem supernaturalem elevaré multaque de mysteriis revelasse, ac proinde sacram Theologiam, quae lumine fidei illa scrutatur, Philosophiae eminere. At sub hoc etiam respectu, ad Philosophiam pertinet tum *praeambula fidei*, v. g. Dei existentiam, revelationis possibilitatem atque convenientiam, miraculorum possibilitatem atque cognoscibilitatem demonstrare, tum dogmatibus revelatis rite exponendis atque intelligendis opportunas notiones, explicationes, analogias subministrare, tum veritates revelatas adversus impugnationes defendere. Cf. *In Boethii De Trinitate*, q. II, a. 3. Ergo dicenda est utique Philosophia « ancilla Theologiae »; at, huic scientiae divinae servire, regnare est.

3° Spectata etiam Philosophiae *ad ceteras scientias humanas* habitudine, eius utilitas atque excellentia luculenter patet. Adiuvatur quidem ab eis, verum multo magis eis inservit. Accipit enim ab eis notitiam sui obiecti meliorem ea quae ex experientia vulgari habetur; sed praesertim dat eis ad inveniendam veritatem pretiosissima *auxilia*: Logicam naturalem excolit, et sic docet artem ratiocinandi, errores vitandi, praecautela curandi, ordinate in inquisitionibus procedendi; dat menti firmitatem, ab illusionibus phantasiae liberat; ab hypothesebus absurdis arcet; etc. Ex his sequitur nullo alio modo ipsum scientiae mathematicae, vel physicae, vel historicae

cultorem ad sua studia efficacius praeparari quam sanae Philosophiae incumbendo.

Hae praecipuae rationes sunt propter quas Ecclesia in suis scholis studia philosophica verbis gravissimis omni tempore, sed hodie potissimum, commendavit. Cf. praesertim Litt. encycl. Leonis XIII « Aeterni Patris ».

4. IV. PHILOSOPHIAE HISTORICA EVOLUTIO. — Tironi, qui ad studium Philosophiae accedit, opportunum videtur quaedam de huius disciplinae historica evolutione tradere.

1° Praetermissis tum iis quae in revelatione Hebraeis facta de existentia unius Dei, rerum omnium Creatoris atque Finis ultimi, de animae humanae immortalitate vitaeque futura, de praeceptis moralibus continebantur, tum iis quae incerta aetate alii populi de divinis humanisque rebus excogitarunt (inter quae eminet conceptio mundi pantheistica quae apud Indos floruit), initium philosophiae principium saeculi VI a. C. apud Graecos assignari potest. Primum agitatum est problema *cosmologicum* (quaenam mundi origo, quae eius constitutio intima), de quo multae solutiones ab Ioniis, Eleatis, Pythagoreis propositae sunt. Cum *Socrate* saeculo V^o philosophia ad hominem ipsum considerandum rediit. Eius discipulus *Plato* multas sublimes veritates de Deo, de Ideis, de anima humana cum quibusdam chimaeris miscuit. Aristoteles fere omnia quae a prioribus, praesertim a Platone recte dicta erant, et plura insuper proprio ingenio inventa in amplissimam synthesim composuit: eius principia adeo cum experientia obvia atque communi hominum sensu cohaerent ut systema (quod Peripatetismus vocatur) non mere hypotheticum atque precarium, sed in multis absolute verum apparuerit et maximum in posteros exercuerit influxum.

Iuxta scholam Platonis (Academiam) et Aristotelis (Lycaeum) plures aliae scholae saeculo III° exortae sunt, ut *stoica*, *epicurea*, *sceptica*, quae etiam initio aerae christianae florebant, in quibus quaestiones *ethicae* potissimum excolebantur. Saeculo autem III° p. C. orta est, duce *Plotino*, schola neo-platonica, quae in problema *religiosum* praesertim incubuit.

Patres Ecclesiae nullum novum systema philosophicum condiderunt; philosophiam gentilium tunc vigentem alii ut

christiano nocivam despexerunt, alii ab erroribus purgare inceperunt; inter hos eminet S. *Augustinus*, qui Neoplatonicorum placita in sensum christianum interpretari conatus est.

2° *Medio aevo*, post barbarorum invasiones, progressiva facta est in scholis christianis philosophica restauratio, cuius fructus fuit illa Philosophia quae *scholastica* audit. In prima eius periodo, nulla invenitur synthesis completa atque cohaerens; praevallet influxus S. Augustini. Saeculo XIII°, allatis in Occidente operibus physicis et metaphysicis Aristotelis, tramite praesertim Arabum, qui ea subtilibus commentariis ornaverant, sed et pluribus erroribus neoplatonicis (pantheismo faventibus) deturparant, Aristotelismus, primum torvis inspectus oculis, mox summo plausu acceptus est et deinceps magis in dies invaluit. Inter Doctores summae auctoritatis, ut Alexandrum Alensem, S. Albertum Magnum, S. Bonaventuram, eminuit S. *Thomas Aquinas*, cui merito praecipue vertendum quod clare perspexerit genuini Peripatetismi principia, nedum dogmatibus christianis adversentur, imo eis exponendis maxime conferre, praesertim si quaedam a S. Augustino profunde dicta addantur.

Saeculis sequentibus, licet et alii Doctores surrexerint, e quibus praecipui sunt Ioannes Duns Scotus et Gulielmus de Occam, et plures exstiterint scholae, paulatim tamen *occidit* Philosophia scholastica, nec valuit effraenatam cogitandi libertatem cohibere quam promoverunt tum saeculo XV° dissidia politica atque religiosa, tum praesertim saeculo XVI°. Humanismus, nova scientia naturalis atque Protestantismus. Fuit quidem inde a tempore Concilii Tridentini non ignobilis Philosophiae scholasticae restauratio, praesertim in Italia et Hispania, auctoribus praecipuis Thoma de Vio Caietano, Francisco de Victoria, Dominico Soto, Francisco Toletio, Francisco Suarezio, quae restauratio etiam saeculo sequente bonos fructus protulit; at philosophia propria saeculi XVIⁱ est maxime anarchica et revolutionem praenuntiat.

3° Saeculo XVII° accidit ista *revolutio*, opera praesertim *Cartesii*, qui est verus philosophiae *modernae* pater, quippe qui et novam methodum, e mathesi translata, et nova principia invexit. Iam consideratur ut ante omnia solvendum problema « criticum », nempe utrum et quatenus ei quod imme-

diatē cognoscimus (quod mere phaenomenale esse reputatur) aliquid extra mentem respondeat: ita resecta immediata mentis cum rebus externis communicatione, difficile fit evitare scepticismum aut saltem idealismum (qui « ideis » i. e. cognitioni vel omni vel alicui ullam realitatem extra mentem respondere negat). Insuper identificatur homo cum anima, anima cum intellectu, intellectus cum intellectione, ipsa intellectio cum sensatione, et sic plura problemata insolubilia fiunt, v. g. de unione animae cum corpore, de transitu a sensibili cognitione ad intelligibilem.

Et revera tot fere exsurgunt systemata quot exstant philosophi. Concordes sunt in reducenda sensatione ad intellectionem, at in multis discordes, Cartesius, Malebranche, Spinoza, Leibniz, qui propterea *rationalistae* dicuntur; contra intellectionem per sensationem explicant Locke, Berkeley, Hume, Condillac (*sensualistae*). Sub finem saeculi XVIII, ut grassantem scepticismum intra certos limites contineat, Kant distinguit a ratione speculativa, quam in cognoscendis phaenomenis a se secundum proprias formas elaboratis coarctat, *rationem practicam*, quae, a priori prorsus independens, in quibusdam postulatis actionis humanae totam vitam moralem fundat.

Saeculo XIX° apud illos qui religioni christianae valedixerunt vigent diversae formae scepticismi, v. g. *idealismus*, *positivismus* (qui sola phaenomena posse a nobis attingi pronuntiat) *materialismus* (qui omnia ad materiam reducit); apud catholicos, post plura tentamina infausta ad construendam philosophiam quae certitudinem generet, v. g. Traditionalisimum, Ontologismum, fit, suadente et iuvante Ecclesia, *reditus ad Peripatetismum scholasticum*, cuius principia tum cum assertis communis naturae sensus, tum cum scientiarum certis conclusionibus miro modo cohaerent, quique propterea nomen « Philosophiae perennis » potissimo iure sibi vindicat.

5. V. ORDO IN ADDISCENDA PHILOSOPHIA ADHIBENDUS. —

1° *A Logica incipiendum esse*, fere omnium sententia est quam sic effert S. Thomas: « In addiscendo incipimus ab eo, quod est magis facile, nisi necessitas aliud requirat. Quandoque enim necesse est in addiscendo non incipere ab eo quod

est facilius, sed ab eo a cuius cognitione cognitio sequentium dependet. Et hac positione oportet in addiscendo incipere a Logica, non quia ipsa sit facilior scientiis ceteris; habet enim maximam difficultatem, quum sit de secundo intellectis; sed quia aliae scientiae ab ipsa dependent, inquantum ipsa docet modum procedendi in omnibus scientiis. Oportet enim primum scire modum scientiae, quam scientiam, ipsam » *In Boeth. De Trinitate*, c. VI, a. 1, ad 3^m.

2° Post Logicam venit consideranda *Philosophia realis*, quae, ut diximus, Physica et Metaphysica absolvitur, et quidem ita ut Metaphysica post Physicam, ut ipsum nomen dicit, sit proponenda, utpote quae de immaterialibus agat, magis a sensibus remotis, proinde minus notis quoad nos. Est tamen difficultas de *Metaphysica generali*, quae notiones thesesque tradit in Physica applicandas. Propterea veteres in Logicam notiones ex Metaphysica necessarias inserebant, ceteris post Physicam remissis; ab uno autem circiter saeculo mos invaluit totam Ontologiam statim post Logicam tradere; sequuntur ordine Cosmologia, Psychologia et Metaphysica specialis seu Theologia naturalis.

3° *Ethica* convenientius ad finem cursus philosophici remittitur, quippe quae et fundamentis psychologicis atque metaphysicis nitatur, et discipulos maturiores requirat.

II. — In universam Logicam

6. I. DEFINITIO LOGICAE. — Philosophia *rationalis*, seu *Logica* est *scientia actuum rationis in ordine ad veritatem inveniendam*.

Et quidem 1° Logica versatur circa *actus rationis*. Ratio est ipse intellectus inquantum de noto ad ignotum discurrendo procedit; eius actus proprius est *ratiocinium*; sed cum *ratiocinium* ex iudiciis, iudicium autem ex apprehensionibus seu perceptionibus intellectualibus constet, tres dicuntur esse actus rationis, apprehensio, iudicium et *ratiocinium*. De eis agit Logica, hoc est eius *obiectum*.

Contingit autem ut idem obiectum in pluribus scientiis consideretur, sub alio et alio aspectu, sub alia et alia determinatione seu forma: sicut terra consideratur ab astronomo ut solis satellites, a geologo ut hoc vel illo processu constituta, his vel illis stratis constans, a geographo ut super faciem suam maria, montes, flumina, urbes gerens; illud commune dicitur istarum scientiarum *obiectum materiale*, haec dicuntur diversarum scientiarum diversa *obiecta formalia*. Ita etiam actus rationis sunt *obiectum materiale* tum Psychologiae tum Logicae; considerantur enim in Psychologia quoad modum quo fiunt, in ordine tum ad suam causam efficientem, tum ad sua principia constitutiva; in Logica autem *in suo ordine ad veritatem inveniendam*; hoc est *obiectum formale* Logicae. Logica tum ostendit eos posse ad veritatem ducere, tum docet media ad veritatem per eos obtinendam.

NOTA. — Leges passim, praesertim apud veteres, obiectum Logicae esse « ens rationis », vel « secundas intentiones ». Et revera actus mentis possunt considerari dupliciter: 1° *subiective*, i. e. prout sunt perfectiones quaedam *mentis*, ab ipsa productae, in ea manentes, et sic sunt entia realia, quorum genesim, principia constitutiva, proprietates Psychologus considerat; 2° *objective*, i. e. quoad id quod menti *exhibent*. Sed rursus ista obiecta vel sunt ipsae res externae, aut saltem perfec-

tiones in rebus existentes quas mens cognoscit, v. g. album, homo, homo albus; vel sunt *relationes quas mens deinde constituit* inter illas perfectiones, prout ab ipsa cognoscuntur, v. g. relationes subiecti et praedicati in propositione, relatio generis ad species, speciei ad individua, definitionis ad definitum, conclusionis ad principia. Hae relationes, quoniam essentialiter pendent a mente, *non possunt existere nisi in mente*, et quidem *objective*, i. e. per modum obiecti cogniti: quod autem sic se habet dicitur *ens rationis*. Iamvero per istas relationes actus mentis ordinantur ad veritatem; per eas enim obtinentur iudicia vera, seu rebus conformia (sunt et alia entia rationis, ut negationes, vel privationes, sed minus proprie dicta). Ergo recte dicitur *obiectum Logicae esse ens rationis*.

Intentio autem, vi vocis, est ipse actus quo aliqua facultas tendit in proprium obiectum; sed per extensionem dicitur etiam de ipso obiecto in quod tendit facultas. Illa vocatur intentio *subiectiva*, seu subiective considerata (quia sub ipsa iacet cognoscens, cuius est perfectio), haec intentio *objectiva*, seu objective considerata (quia iacet ob oculos cognoscentis eam). Porro intentio objectiva duplex est: alia est perfectio quae *in rebus* invenitur (album, homo...), alia est perfectio quae nequit esse nisi *in mente objective* (relatio subiecti et praedicati in propositione, generis...) ut supra dictum est; illa terminat intuitum mentis *primum* seu directum, haec requirit *novam* mentis considerationem, nempe reflexionem in primas intentiones; propterea illa *prima*, haec *secunda intentio* dicitur. Sunt ergo obiectum Logicae *secundae intentiones*.

Audi S. Thomam: « Ens enim est duplex, ens scilicet rationis, et ens naturae. Ens autem rationis dicitur proprie de illis intentionibus, quas ratio adinvenit in rebus consideratis, sicut intentio generis, speciei et similium, quae quidem non inveniuntur in rerum natura, sed considerationem rationis consequuntur. Et huiusmodi, scilicet ens rationis, est proprie subiectum Logicae » *In IV^m Met.*, l. 4. Observa S. Thomam quandoque distinguere *subiectum* et *obiectum* scientiae, nempe id de quo agit scientia, cuius perfectiones indagat (en subiectum), et ipsas conclusiones quas de subiecto demonstrat vel etiam principia quorum ope demonstrat (en obiectum). Sed alibi absque distinctione utrumque vocat obiectum; quem loquendi modum utpote simpliciolem hodieque magis receptum adhibuimus.

Intelligis etiam cur Logica vocetur *rationalis* scientia, nempe antinomastice, quia non solum est secundum rationem, quod est omnibus scientiis commune, sed versatur circa ipsos actus rationis, sicut circa propriam materiam.

2° Logica est *scientia*, quia non contemplatur duntaxat actus rationis explicando quomodo se habeant; sed de ipsis

proprie dictas demonstrationes persequitur: demonstrat enim per causas, e. g. quod argumentatio demonstrativa facit scire recte inferendo conclusiones ex principiis; quod definitio debet esse notior definito, atque alia id genus plurima.

Non tamen negandum Logicam habere etiam rationem *artis*. Est enim ars « recta ratio factibilium »; atqui Logica tradit modum faciendi ratiocinia ad veritatem inveniendam. Unde S. Thomas: « Homo rationis iudicio in suis operibus dirigitur. Et inde est quod ad actus humanos faciliter et ordinate perficiendos diversae artes deserviunt. Nihil enim aliud ars esse videtur; quam certa ordinatio rationis, qua per determinata media ad debitum finem actus humani perveniunt. Ratio autem non solum dirigere potest inferiorum partium actus, sed etiam actus sui directiva est. Hoc enim est proprium intellectivae partis, ut in seipsam reflectatur. Nam intellectus intelligit seipsum, et similiter ratio de suo actu ratiocinari potest. Sicut igitur, ex hoc quod ratio de actu manus ratiocinatur, adinventum est ars aedificatoria vel fabrilis, per quas homo faciliter et ordinate huiusmodi actus exercere potest, eadem ratione ars quaedam necessaria est, quae sit directiva ipsius actus rationis, per quam scilicet homo in ipso actu rationis ordinate et faciliter et sine errore procedat. Et haec est ars logica » *In I^m Post. Anal.*, l. 1^a.

Si autem petas uter respectus, scientiae an artis, in Logica sit potior, resp. *potiorem sane esse respectum scientiae*; ars enim essentialiter versatur circa contingentia, Logica autem licet etiam ad probabilia, imo ad ea quae vera apparent sed falsa sunt, attendat, ut mox dicetur, haec ipsa tamen in ordine ad veritatem obtinendam considerat. Est ergo *simpliciter* scientia, et solummodo *secundum quid*, i. e. sub aliqua peculiari consideratione, ars dici potest.

Ex dictis patet Logicam posse quidem dici *artem directivam ipsius actus rationis, per quam homo in hoc ipso actu ordinate et faciliter et sine errore procedat*, rectius autem *definiri scientiam secundarum intentionum quibus ordo intellectualium cognitionum continetur*.

7. II. DIVISIO LOGICAE. — Haec multiplex est apud philosophos. Et 1° quidem dividitur Logica in *naturalem* et *artificialem*. Nomine Logicae naturalis venit habitus intellectualis quo *a natura* instruitur homo, quoque plus minusve bene disponitur ad recte procedendum in suis facilioribus operationibus intellectualibus: ad distinguendum scilicet, dividendum, comparandum, inferendum et similia. Nomine vero Logicae artificialis venit similis habitus intellectualis studio *acquisitus* ad recte procedendum etiam in huiusmodi difficilioribus et implicationibus intellectivis operationibus. Quare licet sint idem habitus tum ratione *subiecti* tum ratione *objecti*, differunt tamen *origine* et *perfectione*.

2° Dividitur etiam Logica in *docentem* et *utentem*. Illa tradit praecepta actuum rationis directiva, et ostendit qua ratione recte in scientiis conclusiones inferri possint; haec praecepta ipsa tradita opere exsequitur, hoc est, his praeceptis ad quaerendum et ad concludendum in scientiis utitur. Haec divisio non est duplicis habitus intellectualis, sed unius eisdemque, differentis solum secundum respectus doctrinae et usus.

3° Dividitur demum Logica, secundum eam partem, quae tertiam operationem mentis, nempe argumentationem spectat, in *demonstrativam*, *dialecticam* et *sophisticam*, ex mediis seu principiis, quibus utitur ad inferendum. Utitur enim demonstrativa (quae et apodictica) principiis veris; dialectica seu tentativa (sic enim vocant) probabilibus; sophistica iis quae videntur vera et probabilia, at non sunt.

4° Ratione disciplinae seu institutionis, distributa est Logica, versus finem medii aevi, in *minorem* et *maiolem*. Illa faciliora, atque incipientibus magis necessaria complexa est, haec difficiliora, nec in primo philosophiae limine adeo necessaria sibi servavit. Illa *Summulae* vel *Dialectica* (quae vox olim, ut modo vidimus, solam artem argumentandi ex probabilibus complectebatur) dicta est; haec Logicae sibi nomen proprium fecit.

NOTA. — In Logica minore saepe utemur, secundum morem a veteribus receptum, tum litteris tum schematibus ad notiones legesve exponendas aptis. Non tamen e re ducimus tantum in hoc insistere, quantum

insistunt ii qui hodie *Logistici* dicuntur, qui omnia in Logica signis quasi algebricis exprimere conantur, imo solis operationibus in huiusmodi signa secundum quandam artificiosam computationem exercitis, novas leges logicas invenire tentant; quam viam post Leibnizium secuti sunt saeculo XIX° Boole, Jevons, Schröder, saeculo autem XX° Peano, Couturat, Russell. Praetermisso enim quod illa « Algebra logica », tot signis novis hirsuta, maximam praebet difficultatem legenti, ei potest vitio verti tum quod mechanice procedendo ipsius mentis activitatem haud satis exstimulet, tum praesertim quod doctrinas quasdam novas parum securas, solum quia computationem faciliorem reddant, benignius faciliusque accipiat.

LOGICA MINOR

SEU SUMMULAE

Quum munus Logicae sit operationes intellectus humani ad veritatem assequendam dirigere, convenit tot partes in hac scientia agnoscere quot actus specie diversos intellectus habet. Tres sunt autem actus huiusmodi: apprehensio simplex, iudicium, ratiocinium. Tria igitur capita in Logica minore distinguemus: primum de simplici apprehensione, quae est prima operatio mentis et ordinatur ad alias, tractabit; secundum, de iudicio; tertium, de ratiocinio.

CAPUT I.

De prima mentis operatione.

8. QUID APPREHENSIO SIMPLEX ET QUOTUPLEX. — Rimari naturam simplicis apprehensionis, aliorumque intellectualium actuum spectat ad Psychologiam. Satis est hic eius definitionem et partitionem tradere. 1° *Simplex apprehensio* est actus quo mens ita obiectum percipit ut nihil de illo affirmet, nihil neget. Talis est actus quo percipio sapientiam, Logicam, Deum.

2° Alia est *incomplexa*, alia *complexa*. Etenim citra ullam affirmationem negationemve percipimus non modo res simplices, ut sapientiam; sed etiam compositas, ut amorem sapientiae; imo propositionem aliquam integram, ut « Stellarum numerus est impar », « Stellarum numerus est par ».

Imo, ut bene habet Sylv. Maurus, « quum quis legit aliquam historiam, dubitans de eius veritate, apprehendit totam historiam, nihil de eius veritate affirmando vel negando » *Quaest. phil.*, Summ., c. 3.

Huiusmodi actus dicitur *apprehensio*, quia per illum intellectus rem sibi extrinsecam modo suo, id est, intentionaliter prehendit, et in se collocat. Solet etiam dici *intentio*, quia est actus quo mens tendit in obiectum; sed hoc vocabulo saepius id ipsum designatur, quod mens, vim suam intendendo aut dirigendo in obiectum, de eo apprehendit et in se exprimit. Quod pariter vocatur *conceptus*, quia est id quod de obiecto mens in se capit, seu concipit (et sumitur hic *objective*, pro eo quod mente cognoscitur, non *formaliter* seu *subjective*, prout est forma seu perfectio mentis), *notio*, *verbum idea*, (apud recentiores) et *terminus mentalis*, quorum nominum rationem in Psychologia plenius intelliges. Nos postremo vocabulo utemur in hac tractatione, quia Logica de simplici apprehensione agit in ordine ad enunciationem et syllogismum, quorum est elementum modo mox explicando.

9. ORDO DICENDORUM. — De termino mentali haec praesertim dicenda veniunt: 1° quid sit, quodque sit eius signum, quotuplex sit, quaenam sint terminorum relationes mutuae, quaenam proprietates: et haec quidem de terminis *in se* consideratis; 2° quomodo termini *ordinentur* secundum Praedicabilia et Praedicamenta; 3° quomodo *perfici* possint per Definitionem et Divisionem.

ARTICULUS I.

De terminis in se consideratis.

§ 1^a — De notione termini eiusque signo.

10. QUID TERMINUS. — Terminus est *id in quod resolvitur propositio tanquam in praedicatum vel subiectum*. « Terminum, inquit Arist. *Prior. Analyt.*, l. I, c. 1., voco in quem resolvitur propositio ut in id quod praedicatur et id de quo praedicatur, sive appposito sive separato esse aut non esse » (scili-

cet in quod resolvitur propositio ut in subiectum et praedicatum, sive propositio sit affirmativa sive negativa). Bene definitionem hanc illustrat Sylv. Maurus (in h. l. Arist.): « Unaquaeque res ultimo resolvitur in ea ex quibus primo componitur, eo pacto quo mixta, quia primo componuntur ex elementis, ultimo resolvuntur in elementa; sed propositio primo componitur ex terminis; ergo ultimo resolvitur in terminos, qui sunt praedicatum et subiectum ».

Ex data autem definitione colligimus: 1° syllabas aut litteras non posse assignari ut terminos resolutae propositionis; nam agitur de resolutione *logica*;

2° terminos formaliter non esse idem ac voces, aut nomina. *Vox* enim definitur: « sonus animalis ore prolatus cum quadam imaginatione ad aliquid significandum »; ita fere *In II^m de Anima*, I. 18. *Nomen* est: « vox quaedam significativa ad placitum etc. » ut infra docebitur. In quibus definitionibus nihil innuitur de resolutione propositionis;

3° terminos, praeter haec, quae eis sive physice sive grammaticae consideratis competunt, dicere *elementa analysis propositionis* praecise *ut talia*, seu cum hac logica intentione, qua scilicet sunt terminantia resolutionem propositionis. Quapropter, si logico rigore loqui velimus, ne dicamus, ut multi dicunt, terminos esse *subiectum et praedicatum*, *ut sic*, vel terminos vocari quia terminant hinc inde propositionem, vel terminos esse *extrema propositionis*. Nam licet verum sit subiectum et praedicatum accipere termini rationem, itemque extrema propositionis suscipere formalitatem termini; tamen formaliter rationem seu formalitatem termini tunc solum induunt quum considerantur ut id in quod terminatur logica propositionis resolutio;

4° copulam verbalem non esse terminum; facta enim propositionis resolutione, *perit copula verbalis*, quia perit unio nectens praedicatum cum subiecto. Et revera copula verbalis non est pars materialis propositionis, sed formalis; porro resolutio propositionis fit in partes materiales ipsius;

5° termini rationem habere posse ea omnia quae praedicati vel subiecti officio funguntur in propositione, vel trahuntur ad subiecti vel praedicati communionem, ut sunt adverbia, casus obliqui, dummodo simul cum alio principaliore sumantur.

11. QUID SIGNUM. — Terminus, cuius notionem tradidimus, est *mentalis* (nam propositio mente efformatur), sed exterius *significatur* aliquo vocabulo, quod terminus *oralis* dicitur. Ergo iam natura *signi* consideranda est. Iam age signum *dicitur omne id quod potentiae cognoscitivae aliud a se re-*

praesentat, seu innotescere facit; sic vestigium est signum animae.

NOTA. — 1° Ut aliquid stricte sit signum, duas praesferre debet habitudines, alteram ad rem significatam, alteram ad potentiam cognoscitivam; est enim signum medium inter utramque. Quare nihil dicimus *proprie* esse signum sui ipsius. 2° « De ratione signi proprie accepta non est quod sit vel *prius* vel *posterius* in natura, (intellige: relate ad suum significatum) ...; unde quandoque accipimus effectus ut signa causarum, ut pulsum sanitatis; quandoque vero causas signa effectuum, sicut dispositiones corporum caelestium signa imbrium et pluviarum » S. Th., q. XI de Verit., a. 4, ad 5^m. 3° *tò innotescere facit* accipiendum est de causa *instrumentali* aut *saltem formali*. Etenim facit innotescere omne id quod concurrat ad cognitionem, sive intellectus qui intelligit, sive obiectum quod intelligitur, sive species qua intelligitur, sive medium quodcumque quo obiectum repraesentatur potentiae. Iamvero patet intellectum intelligentem et obiectum intellectum non posse dici habere rationem signi; bene autem id quod est medium et veluti instrumentum quo aliquid intelligitur; aut etiam, saltem aliqua ratione, id quod est imago et forma qua intellectus intelligit. Et hoc est *tò « innotescere facit »* accipere in ratione *causae instrumentalis* aut *saltem formalis*.

12. PARTITIO SIGNI MULTIPLEX. — 1° Ratione suae *causae*, signum aliud est *naturale*, aliud *conventionale*, aliud *ex consuetudine*. *Naturale* est quod natura sua aliud a se significat, ut gemitus dolorem; *conventionale* seu *arbitrarium*, quod id praestat ex hominum instituto, ut oliva pacem; *ex consuetudine* quod ducit in cognitionem alterius, quia consuevit connecti cum altero, « sicut canis, inquit Card. Toletus, *In I^m Perih.*, c. 1, saepe aliquem sequens, praevius inducit illius cognitionem, et mappae appositae sunt signa prandii ex quadam consuetudine ».

2° Ratione *causandi* seu modi quo significat, signum aliud est *instrumentale*, aliud *formale*. Illud est quod debet prius conosci ut ducat in cognitionem alterius, qualia sunt omnia signa externa; hoc, quod absque praevia sui cognitione transfert potentiam cognoscitivam ad notitiam alterius, ut sunt species sive sensibiles, sive intelligibiles. Illud vocatur *cognitum*, hoc *incognitum*; illud *quod* aut *ex quo*, hoc *quo* aut etiam *in quo* (verbum); illud *obiectivum*, hoc *subiectivum*.

3° Ratione *temporis* adsignificati, signum aliud est *rememorativum*, aliud *demonstrativum*, aliud *prognosticon*. Pri-

num rem praeteritam significat, ut trophaeum victoriam; secundum rem praesentem, ut hedera vinum venale; tertium rem futuram, ut iris serenitatem.

4° Ratione *officii*, signum aliud dicitur *suppositivum*, aliud *manifestativum*. Illud est quod loco rei significatae substituitur, ut illius agat vices, quales sunt e. g. statuae. Hoc, quod solum manifestat alterius praesentiam, ut crux in coemeterio sepulcrum christiani.

5° Ratione *virtutis* seu *efficaciae*, signum dividitur in *speculativum* et *practicum*. Illud non facit quod significat, ut hedera respectu vini; hoc facit quod significat, ut Sacramenta respectu gratiae.

6° Ratione suae *entitatis*, signum dividitur in *sensibile* et *insensibile*. Primum est quod cadit sub sensum et aliquid aliud in cognitionem adducit; secundum, quod sensui non obicitur. Primo convenit definitio S. Augustini, l. 2. *de Doctr. Chr.*: « quod, praeter cognitionem sui, quam ingerit sensibus, aliquid aliud facit in cognitionem venire ». Et animadvertendum est rationem signi potiore iure sensibilibus quam insensibilibus convenire; cuius rationem assignat S. Th., l. cit. *de Ver.*, ad 4^m: « Quia nostra cognitio, quae discursiva est, a *sensibilibus* oritur ». Cur autem etiam insensibile possit esse signum, ita ostendit proseguendo ibidem: « Sed communiter possumus signum dicere quodcumque notum in quo aliquid cognoscatur; et secundum hoc forma intelligibilis potest dici signum rei, quae per ipsum cognoscitur ».

13. DE VOCABULIS. — His de signo generatim accepto consideratis, videndum aliquid de *vocabulo*, quod est *vox articulata internum conceptum significans*; dicitur etiam *verbum externum*, quia, ut ait S. Aug., l. XV. *de Trin.*, c. 11: « Verbum quod foris sonat, signum est verbi quod intus latet ». Et huiusmodi manifestatio dicitur *locutio*. « Nihil enim est aliud loqui ad alterum, quam conceptum mentis alteri manifestare » S. Thom., 1^a p., q. 107, art. 1. De vocabulo haec sunt notanda:

1° Inter signa, ad conceptus mentis manifestandos apta, vocabula praestant. Ratio assignatur a S. Thoma, 3^a p., q. 60, art. 6, c.: « quia verba *diversimode formari possunt* ad signi-

ficandos conceptus mentis ». Et revera loquela destituti, nutu, gestu, fletu, aliisque naturalibus signis, id assequi non possunt quod vocabulis ceteri homines assequuntur.

2° Vocabula sunt signa *arbitraria*. Rationem ex Arist. desumpsit S. Thomas, *In I^m Perih.*, l. 2^a: « Ea quae naturaliter significant sunt eadem apud omnes ». Atqui vocabula apud diversas gentes varia sunt. Ergo non naturalia, sed arbitraria signa dicenda sunt. Probe autem intellige sensum asserti. Non enim dicimus non esse homini naturale verbis uti ad mentis conceptus manifestandos; sed quod haec verba significant hos potius quam illos conceptus, non est ex ipsa natura, sed ex hominum arbitrio.

3° Vocabula significant tum res, tum conceptus; sed hos immediate, illas mediate. Et 1° quidem significant res: secus enim non essent alia vocabula repraesentantia substantias, alia accidentia; alia hanc substantiam et hoc accidens, alia illam substantiam et illud accidens. Hinc recte Phil., I *Elench.* c. 1: « In disputationibus nos utimur vocabulis loco rerum, quia ipsas res in medium afferre non possumus ». Hinc vocabula dicuntur *suppositiva rerum*. Ea 2° dicimus significare conceptus, tum quia secus non possent dici *verba* (dicuntur enim verba ideo quia sunt expressiones *verbi mentalis* seu conceptus); tum quia ideo loquimur ut, quod latet in mente, quod profecto est conceptus, exterius manifestemus. Ideo vocabula dicuntur non modo suppositiva rerum, sed *manifestativa conceptuum*. Verba 3° immediate manifestant conceptus, mediate res; quod patet α) ex modo significandi; « significat enim hoc nomen *homo* naturam humanam in abstractione a singularibus » (S. Th. *I^m Perih.*, l. 2^a); porro homo abstractus est in conceptu, non in rerum natura; β) quia in vocibus complexis propositionem efformantibus datur non modo veritas, sed et falsitas; atqui haec non in re, sed in solo conceptu reperiri potest.

14. DE TERMINI EXTENSIONE ET COMPREHENSIONE. — Redi-
tum faciendo ad terminos, operae pretium est heic dicere de
extensione et *comprehensione* termini. Extensio termini est
ambitus seu numerus subiectorum ad quae terminus seu notio
per terminum significata porrigitur. Comprehensio est *com-*

plexus seu cumulus notarum quibus notio ipsa constat. E. g. extensio termini *homo* sunt omnia individua humana, de quibus praedicatur *homo*; comprehensio vero sunt notae seu notiones entis, substantiae, corporis, viventis, sentientis, rationalis, ex quibus integra notio hominis coalescit. Consideranti autem patet extensionem et comprehensionem se habere invicem *ratione*, ut aiunt, *inversa*; scilicet quo maior est alicuius notionis comprehensio, eo minor est extensio; et quo minor est comprehensio, eo maior est extensio.

§ 2^a — *De partitione termini.*

15. Terminus logice acceptus (n. 10) partitionem omnem respuit, quia caret differentia; semper enim est id in quod resolvitur propositio. Attamen citra considerationem logicam multiplices suscipit partitiones.

I. TERMINUS GENERALISSIME SUMPTUS 1° quidem, *ratione subiecti* in quo formalitas termini reperitur, dividitur in *praedicatum* et *subiectum*. Praedicatum est quod affirmatur vel negatur de aliquo: subiectum id de quo aliquid affirmatur vel negatur; ut in his propositionibus « Deus est amandus », « Deus non est mendax », amandus et mendax sunt praedicata, Deus est subiectum. Solet praedicatum vocari *maius extremum*, subiectum *minus extremum*, tum quia praedicatum in propositione fungitur munere partis formalis, quae nobilior est parte materiali, cuius munere fungitur subiectum; tum quia ut plurimum praedicatum latius patet subiecto: forma enim quae exprimitur per praedicatum saepe non unum tantummodo subiecto, sed pluribus competit, aut competere potest.

2° *Ratione expressionis*, generalis divisio termini est in *mentalem*, *vocalem* et *scriptum*. « Possunt hi termini sic defini. Terminus mentalis est extremum in quod solvitur ea propositio quae est in intellectu. Terminus vocalis est extremum in quod resolvitur propositio vocalis. Terminus scriptus est extremum in quod resolvitur scripta propositio » Toletus, *Dialect.* l. I. c. 10. Hinc patet a) hanc divisionem non afficere rem expressam; idem enim exprimit *mentalis*, *oralis* et *scriptus* terminus. Ut enim oralis supplet pro mentali, sic

scriptus pro orali. Pulchra et digna quae recitetur est ratio S. Thomae (*In I Perih.*, l. 2^a) quamobrem inventa sit scriptura: « Quia homo utitur etiam intellectuali cognitione, quae abstrahit ab hic et nunc, consequitur ipsum sollicitudo non solum de praesentibus secundum locum et tempus, sed etiam de his, quae distant loco, et futura sunt tempore. Unde ut homo conceptiones suas etiam his, qui distant secundum locum, et his, qui venturi sunt in futuro tempore, manifestaret, necessarius fuit usus scripturae ». Notandum est 3) non posse omnes termini divisiones applicari triplici huic termino. Esse enim *vagum*, e. g., termino quidem orali et scripto, at non mentali competit.

Iam posthabito termino scripto, de quo nihil logico quaerendum superest, partitiones prosequemur vel mentali vel orali seorsim proprias, vel utrique communes.

16. II. TERMINUS MENTALIS, seu conceptus, ratione *modi* aut *perfectionis*, quo obiectum a facultate attingitur, dividitur: 1° in *proprium* et *analogicum*. Proprius est, si attingit rem immediate per speciem ipsam rei. Cfr. S. Th. *Quodl. VII*, art. 1. Analogicus autem, si « similitudo rei cognitae non accipitur immediate a re ipsa cognita, sed a re aliqua in qua resultat » 1^a p., q. 56, art. 3. Analogi sunt omnes conceptus quos habemus de Deo, utpote haustos ex creaturis;

2° in *clarum* et *obscurum*, prout per ipsum ita obiectum repraesentatur, ut distingui possit, vel non, ab aliis obiectis;

3° in *distinctum* et *confusum*, prout etiam notarum, saltem praecipuarum, quae obiecto insunt, notitiam refert, vel secus;

4° in *completum* et *incompletum*, prout notas omnes usque ad simplicissimas, in quas resolvi potest obiectum, repraesentat, vel non;

5° in *comprehensivum* et *mere apprehensivum*, prout rem refert quantum intelligibilis est, et hoc non solum *absolute* in seipsa, sed etiam *respectu* aliarum rerum ad quas ordinem dicit sive realem, sive possibilem, vel secus. Porro habere conceptum comprehensivum est solius Dei.

17. III. TERMINUS ORALIS dividi potest; 1° in *significantem* et *non significantem*. Ille praeter seipsum aliquid a se

diversum repraesentat; hic praeter seipsum nihil intellectui repraesentat, ut *Blitri*. Et hic nota α) non posse dici terminum, quem non significantem appellavimus, significare se ipsum; nam nihil est signum suiipsius, ut dictum est. Quare perperam assertum est *Blitri* significare terminum non significantem. Dici potius debet *Blitri* esse unum ex terminis non significantibus; β) terminum non significantem esse verè terminum: fungi enim potest vice tum subiecti tum praedicati.

2° in *fixum* et *vagum*. Alter aliquid constanter significat, ut *Deus*; alter modo hoc, modo illud, ad loquentis arbitrium, ut *natura*.

3° in *univocum*, *aequivocum*, et *analogum*. Univocus est qui pluribus distributive applicatur secundum eandem omnino significationem, ut *homo* respectu individuorum humanae naturae. Aequivocus, qui pluribus distributive applicatur secundum significationem totaliter diversam, ut *canis* respectu animalis et respectu constellationis ad quam pertinet stella Sirius. Analogus, qui « de diversis praedicatur *secundum rationem partim eandem, partim diversam* » In *XI^m Met.*, l. 3. Id quod S. Doctor dicit « rationem partim eandem, partim diversam » intelligi debet esse res, seu essentia, seu natura *simpliciter diversa* et *secundum quid eandem*. Cum enim *oculus* dicitur de membro corporis animalis et de mente, *pes* de parte inferiore animalis et montis, *risus* de amoena specie hominis et prati, profecto ratio per haec nomina significata est alia et alia simpliciter. Nihilominus negari nequit diversas illas rationes in aliquo convenire; unde contigit ut idem nomen rationabili consilio susciperent. Propterea terminus analogus dicitur etiam *aequivocus a consilio cum fundamento in re*, dum terminus aequivocus dicitur *aequivocus a casu*, seu pure aequivocus.

18. NOTA 1^a. — Distinguentes, ut par est, inter terminum qui pluribus tribuitur et *subiecta* quibus ille tribuitur, illum dicemus *univocantem*, haec *univocata*; itidem illum *aequivocantem*, haec *aequivocata*; illam denique *analogantem*, haec *analogata*.

19. NOTA 2^a. — Nihil prohibet quominus idem terminus, aequivocus respectu quorundam inferiorum, sit univocus res-

pectu aliorum inferiorum, ut *canis*, qui respectu animalis et sideris est aequivocus, respectu autem omnium animalium latrantium est univocus.

20. TERMINI ANALOGI ULTERIOR DIVISIO. — Rursus *terminus analogus* dispescitur in analogum *attributionis* et analogum *proportionalitatis*.

a) Analogus *attributionis* est terminus qui tribuitur pluribus secundum diversam habitudinem ad unum idemque; « *Diversam* quidem, inquit S. Th., l. cit. *Met.*, quantum ad diversos modos relationis; *eandem* verò quantum ad id, ad quod fit relatio ». Sic e. g. *sanum* dicitur semper per relationem seu habitudinem ad eandem rem, scilicet ad *animal*; at non eodem relationis modo. Nam *sanum* dicitur de cibo ut de *causa* sanitatis, de colore ut de *signo* sanitatis, de animali ipso ut de *subiecto* in quo formaliter est sanitas.

Haec analogia dicitur *attributionis*, quia terminus communis « praedicatur de pluribus quorum rationes et definitiones sunt diversae, sed *attribuuntur* uni alicui eidem » Op. de *Princ. nat.* A veteribus vocabatur *proportionis*, propterea quod idem praedicatur de pluribus ratione cuiusdam proportionis, i. e. habitudinis seu commensurationis, quam illa plura habent ad unum idemque. A S. Thoma appellatur etiam (In I^m Sent., D. 19, q. 5, a. 2, ad 1^m) « analogia *secundum intentionem tantum et non secundum esse* », quia id, unde desumitur denominatio, realiter esse non habet nisi in uno tantum; de aliis vero dicitur propter habitudinem quam ad illud habent. Quare haec dicuntur talia non propter formam seu rationem sibi intrinsecam, sed propter formam sibi extrinsecam. Et licet aliquando formam intrinsecam habeant, hoc tamen in hac analogia non consideratur, ut ostendetur in Philosophia prima, ubi sermo erit de analogia entis. Denique a Phil. (I Eth., c. 6°, al. 4°) haec analogia vocantur *ab uno vel in unum* et (III Phys., c. 11) *secundum prius et posterius*; cuius ratio ex dictis facile consideranti patet. « Huius autem praedicationis, notat egregie S. Th., q. VII de Pot., art. 7, duplex est modus. Unus quo aliquid praedicatur *de duobus per respectum ad aliquod tertium*, sicut ens de qualitate et quantitate per respectum ad substantiam. Alius modus est quo

aliquid praedicatur de duobus per respectum unius ad alterum sicut ens de substantia et quantitate. In primo autem modo praedicationis oportet esse *aliquid prius duobus*, ad quod ambo respectum habent, sicut substantia ad quantitatem et qualitatem; in secundo autem non, sed necesse est unum esse prius altero ». Cfr. etiam 1^a p., q. 13, art. 5.

Nota. — Illud cui nomen principaliter convenit vocatur *princeps analogatum* et etiam *analogum analogans*, cetera *analogata secundaria* et *minus principalia*.

21. β) Terminus analogus *proportionalitatis* (recentiores dicunt *proportionis*, quia proportionem vocant non meram habitudinem, sed similitudinem duarum habitudinum) est terminus communis, qui pluribus tribuitur, ex eo quod ratio per ipsum significata est in eis *similis secundum quandam proportionem*. Exemplo sit terminus *visio*. « Eandem enim, inquit S. Th., *In I^m Eth.*, l. 7^a, habent proportionem visus quoad corpus et intellectus ad animam ». Scilicet ita se habet oculus ad corpus et actus videndi ad oculum, qui est eius subiectum, ut se habet intellectus ad animam et actus intelligendi ad intellectum, qui est eius subiectum. Ut patet, versatur circa quatuor terminos aliquando *re*, aliquando *sola ratione* distinctos. Haec analogia dicitur *proportionalitatis*, eo quod fit secundum aequalitatem aut similitudinem proportionum. Porro, ut notat S. Th., *In V^m Eth.*, l. 5^a, « aequalitas in proportionibus vocatur proportionalitas ». Proportio vero ibid. dicitur « habitudo unius quantitatis ad aliam ». Vocatur a S. Thoma haec analogia *secundum intentionem et secundum esse* (l. cit. *In I^m Sent.*), quia ratio per nomen significata « neque parificatur in intentione communi, neque in esse ». Est tamen illa ratio realiter in analogatis, ut explanatum est; eisque competit definitio analogorum, quia et nomen habent commune et rationem nec totaliter eandem, nec totaliter diversam, sed proportionaliter eandem.

Verum analogia proportionalitatis duplex distinguenda est. Forma enim vel ratio per nomen significata inveniri potest vel *in analogatis omnibus proprie*, vel *proprie in uno, metaphorice in aliis*. E. g. ratio principii invenitur proprie tum in causa tum in fundamento domus; at risus in homine

est proprie, in prâto per metaphoram. Prior analogia dicitur proportionalitatis *propriae*, posterior *impropriae*.

22. NOTANDA DE ANALOGIS. — a) Nihil prohibet quominus unum idemque sit simul, relate ad eadem, analogum *attributionis* et *proportionalitatis*, ut de ente ostendimus in Metaphysica.

b) Termino (orali) analogo, inquantum de omnibus analogatis dicitur, respondet quidem terminus *mentalis* seu conceptus *unus* (imperfecte), quando analogia est proportionalitatis *propriae*, non autem quando analogia est proportionalitatis *impropriae* vel *attributionis*.

c) Utrique analogiae commune est ut analogum absolute dictum intelligatur de *principe* analogato.

d) Analogiae vero *attributionis* proprium est 1° ut principale analogatum ponatur in definitione ceterorum, 2° ut nomen analogum per prius dicatur de principali analogato, per posterius de ceteris.

e) Analogiae autem *proportionalitatis impropriae* proprium est ut nomina analogata per prius dicantur de eo in quo forma est proprie, per posterius de eo in quo est metaphorice; quare hoc definiri nequit nisi per illud.

f) Quod vero attinet ad analogata *proportionalitatis propriae*, quantum ad rem significatam dicuntur et ipsa per prius et posterius. Bonitas, e. g., vel iustitia, prius dicuntur de Deo quam de creaturis; sed quantum ad hominis impositionem dicuntur prius de analogatis quae prius cognoscuntur a nobis, ideoque prius creaturis, posterius Deo a nobis haec nomina imponuntur. Hinc est ut in definitione huiusmodi minorum analogatorum non ponatur princeps analogatum, quia hoc nobis non est notius illis, sed contra. Porro definitio fit per notiora quoad nos.

g) Quae hucusque dicta sunt non intelliguntur de analogia, quae a S. Thoma (l. cit. *In Sent.*) vocatur *secundum esse et non secundum intentionem*. Sunt enim quaedam, ut homo, leo, piscis, quae per praecisionem mentis abstractionem participare intelliguntur eandem animalitatis rationem, licet diversimode illam realiter participant: sic animalitas in homine est cum rationalitate, in bruto est sine ea. Hinc non univoca sed analogata a philosopho naturali, i. e. physico, sed a logico *univoca* dicuntur.

23. IV. TERMINUS SIVE MENTALIS SIVE ORALIS dividitur 1° in terminum *primae intentionis* et *secundae intentionis*. Ille est qui significat rem secundum praedicata realia, quae illi scilicet competunt a parte rei, et a mente per cognitionem directam apprehenduntur, ut est terminus *homo* in hac propositione: « Petrus est homo ». Hic est qui significat rem secundum praedicata quae ei competunt secundum quod est intellecta, et per cognitionem reflexam apprehenduntur, ut est

terminus *homo* in hac propositione: « *homo est species* ». De hac divisione loquitur S. Th. *In I^m Sent.*, D. 23, q. 1, a. 3;

2° in terminum *positivum* et *negativum*. Positivus veram formam seu entitatem aliquam significat, ut *iustus*, *sapiens*. Negativus, simplicem formae seu entitatis carentiam; quod si carentiam formae significat in subiecto quod illam habere deberet, tunc *privativus* dicitur, ut *non videns* de homine:

3° in *finitantem* et *infinitantem*. Per illius affirmationem determinatur quid res sit, ut *homo*, affirmatus de Petro; per huius vero affirmationem determinatur solum quid res non sit, ut *non-homo* affirmatus de leone. Atque hic animadvertendum est; tō *non* debere afficere terminum et non verbum aut copulam verbalem; ita ut habeatur vera *negatio infinitans*; et non *negatio negans*, ut aiunt; seu ut propositio constet termino infinito, et non sit *negativa*. Notat Philosophus, I *Perih.*, c. 2, terminum infinitum aequè dici posse de ente et non ente.

4° in *concretum* et *abstractum*. Primus significat compositum vel quasi compositum ex subiecto et forma, ut *album*, quod constat subiecto et albedine, *Deus*, qui concipitur constare subiecto et deitate. Secundus significat formam vel quasi formam a subiecto remotam, ut *albedo*, *deitas*. Porro nomine *formae* hoc loco intelligimus proprietatem aliquam aut entitatem quamcumque quae alicui inest, sive realiter sive non realiter ab ipso sit distincta. Nominem vero *subiecti* intelligimus ens cui illa proprietas aut entitas inest, quod vocatur *subiectum* ideo quia concipitur *subiacere* illi proprietati.

Concretum dicitur *logicum*, vel *reale*, secundum quod forma a subiecto distinguitur sola mentis consideratione vel independentem ab ipsa. Primum est vel *pure logicum*, vel *cum fundamento in re*: hoc ultimum a quibusdam dicitur *metaphysicum*. Quae ex alibi dicendis clariora fient:

5° in *absolutum* et *connotativum*. Ille significat ut per se stans, e. g. *Petrus*, *equus*, et omnia substantiva nomina: hic ut alteri termino adiacens, ut *albus*, *doctus*, et omnia adiectiva nomina.

NOTA. - 1° nomina connotativa aliud significare et de alio dici. Nam significant formas vel quasi formas, et dicuntur de subiectis quibus illae insunt formae; 2° non esse connotativa ea quae connotant *obiectum*, si-

cut *scientia*; sed ea quae connotant *subiectum* in quo forma invenitur; 3° naturalius esse ut substantiae absolutis, accidentia connotativis terminis exprimantur. Nihilominus saepe invertitur ordo. Cfr. Sylv. Maur. *Summul.*, c. 15; 4° quando vero accidentia *connotativis terminis* exprimuntur, per se et principalius saltem non subiectum sed formam accidentalem significari. Quare « non est verum quod Avicenna dicit, quod praedicata, quae sunt in generibus accidentis, principaliter significant substantiam, et per posterius accidens, sicut hoc quod dico *album* et *musicum*. Nam *album*, ut in *Praedicamentis* dicitur, solam qualitatem significat. Hoc autem nomen *album* significat subiectum ex consequenti, in quantum significat albedinem per modum accidentis. Unde oportet quod ex consequenti includat in sui ratione subiectum. Nam accidentis esse est inesse. Albedo enim, etsi significet accidens, non tamen per modum accidentis, sed per modum substantiae » S. Th. *In V^m Met.*, lect. 9.

6° in *denominativum* et *denominantem*. Primus est terminus qui ab altero derivatur et quoad vocem et quoad significationem, ut *iustus* a iustitia. Alter est terminus a quo alter derivatur et quoad nomen et quoad significationem, ut *iustitia* respectu iusti.

Aristoteles *de Praed.*, c. 1, definit denominativa « quae ad aliquo, differentia casu, secundum nomen habent appellationem ». « Sensus est, inquit Sylvester Maurus in h. l., denominativa differre casu quia significant *in obliquo* quod nomen denominans significat *in recto*, eo pacto quo *iustus* significat iustitiam *in obliquo*, quam nomen *iustitia* significat *in recto* ». Sed ex iis, quae audivimus a S. Thoma contra Avicennam, ista distinctio de *recto* et *obliquo* grammaticae potius quam logice accipienda est.

7° in *complexum* et *incomplexum*. Ille est terminus cuius partes seorsim sumptae retinent significationem quam partialiter habebant cum aliis, ut *homo iustus*. Iste cuius partes seorsim sumptae non retinent amplius significationem quam habebant cum aliis, ut *dominus*;

8° in *categorematicum* et *syncategorematicum*. Primus per se solum potest esse subiectum aut praedicatum propositionis, ut *homo*, *sapientia*. Alter fungi potest munere praedicati aut subiecti solum ut alteri adiectum, ita *omnis*, *aliquis*.

24. V. ATTENTA QUANTITATE SEU EXTENSIONE, dividitur deum terminus:

1° in *singularem* et *communem*. Singularis est qui unum tantum singulare seu individuum significat, ut *Petrus*; porro, ut habet S. Th., *In 1^m Sent.*, D. 24, q. 2, ad 5^m: « Singulare est cuius essentia est incommunicabilis » et 1^a p., q. 29, art. 4: « Individuum est quod est in se indistinctum, ab aliis vero distinctum ». Notae, quibus unum individuum ab alio distinguitur, vocantur *individuantes*, et a logicis comprehensae sunt his versibus:

Forma, figura, locus, tempus, stirps, patria, nomen:

Haec ea sunt septem, quae non habet unus et alter.

Terminus communis ille est qui plura *divisim* significat, propter unum quid *commune* in ipsis exsistens, ut *homo*. Quoniam vero aliquid potest esse pluribus commune aut univoca aut analogice, ideo terminus esse potest communis communitate *univoca* et *analogica*, ut patet de terminis *homine* et *sano*. Terminus communis communitate univoca dicitur *universalis*.

Nota terminum communem fieri posse 1° *singularem* per pronomen demonstrativum *hic*, *ille*, ut *hic homo*, *ille mons*, et dicitur *singularis ex demonstratione*; vel adiecto termino aliquo coarctante significationem ad unum individuum, ut *princeps Apostolorum*, et dicitur *singularis ex hypothesi*; 2° *particularem*, si restringatur ad significandum *indeterminate* unum ex inferioribus, ut *aliquis homo*, *quidam discipulus*;

2° in *collectivum* et *distributivum*. Ille est qui ita multa significat, ut de singulis dici seorsim non possit, ut *exercitus*. Hic est qui ita multa significat ut de singulis seorsim acceptis dici possit, ut *miles*, *discipulus*;

3° in *transcendentem* et *non transcendentem*. Transcendens est qui significat notionem quae rebus omnibus competit; et sex numerantur; *res*, *ens*, *unum*, *bonum*, *aliquid*, *verum* (quorum litterae initiales formant vocabulum Reubay). Non transcendens est qui notionem significat pertinentem ad unam tantum rerum classem; et decem classes numerantur: *substantia*, *quantitas*, *relatio*, *qualitas*, *actio*, *passio*, *ubi*, *quando*, *situs*, *habitus*, quae his versiculis exprimuntur:

Arbor sex servos ardore refrigerat ustos.

Ruri cras stabo, sed tunicatus ero.

Haec *praedicamenta* dicuntur, de quibus inferius agemus.

§ 3^a - De terminis inter se comparatis.

25. TERMINI, SI INVICEM COMPARENTUR, 1° dividuntur in *non pertinentes* et *pertinentes*. Non pertinentes sunt qui nec sese inferunt, nec sese excludunt, ut *album* et *dulce*, *iustus* et *doctus*. Pertinentes sunt qui sese inferunt, vel excludunt. Si sese inferunt, vocantur pertinentes *sequela*, ut *homo* et *risibile*; si sese excludunt, vocantur pertinentes *repugnantia*, ut *album*, et *nigrum*.

2° *Pertinentes sequela* dividuntur in *aequales* et *inaequales*, illi sunt *convertibiles* seu reciproci, ut *rationale* et *risibile*, isti non convertuntur, i. e. non reciprocantur, ut *homo* et *animal*. Potes enim dicere: « A est homo; ergo est animal »: at non: « A est animal; ergo est homo ». Terminus qui inferitur et non infert (animal) dicitur *superior*; terminus qui infert et non inferitur (homo) vocatur *inferior*.

3° *Pertinentes vero repugnantia* dividuntur in *disparatos*, *contrarios*, *privativos*, *contradictorios* et *relativos*. *Disparati* sunt qui significant res penitus diversas, ut *angelus*, et *album*. *Contrarii* sunt qui significant res, quae, sub eodem genere positae, maxime distant et sese mutuo excludunt ab eodem subiecto, ut *avaritia* et *prodigalitas*. *Privativi* sunt, quorum unus significat formam et alter eiusdem formae carentiam in subiecto ad illam habendam apto, ut *videns* et *caecus*. *Contradictorii* sunt, quorum unus tollit simpliciter illud ipsum quod alter ponit, ut *possibile* et *impossibile*, *animal* et *non animal*. *Relativi* sunt, qui dicunt ordinem ad invicem, ita ut alter intelligi nequeat sine altero, ut *pater* et *filius*.

26. NOTA 1° *contradictoria* medium non habere, quia inter esse et non esse nihil mediat;

2° *privativa* medium habere posse, in aliquo genere, cui nimirum nec forma nec eius privatio inesse potest, ut *non videns* de lapide;

3° *contraria*, quae non necessario insunt certo subiecto, admittere medium; e. g. inter *album* et *nigrum* mediat alius color. Hinc non licet arguere: A non est album; ergo est nigrum. Sed si quod corpus est susceptivum solius nigredinis,

aut albedinis, tunc valet illatio, a positione unius ad exclusionem alterius. Debemus ergo distinguere duplicia contraria, *immediata* seu *simpliciter*, et *mediata* seu *secundum quid*. Prima sunt inter quae nulla species generis media est, ut *sanum* et *aegrum*; haec, inter quae mediat vel aliqua species generis, ut duo colores, vel aliquid quod componitur ex utroque.

27. SCHOLION. Secundum Phil., V *Metaphys.*, c. 10: « Contraria sunt quae *sub eodem genere* posita maxime differunt ». In *Praed.* autem, c. 1, ait: « Necessarium est omnia contraria vel in eodem genere esse, vel *in contrariis generibus*... vel ipsa contraria esse genera aliquorum ». Haec prima fronte videntur invicem pugnare. Verum minime pugnant. Nam, ut suo loco ostendemus, genus potest esse *supremum*, *medium* et *infimum*. Quae ergo sunt sub alio et alio genere infimo aut subalterno sunt sub eodem genere supremo. Et sic semper verificatur contraria esse sub eodem genere. Ex. gr. iustitia et iniustitia, quae sunt altera *sub genere virtutis*, altera *sub genere vitii*, sunt sub eodem genere qualitatis vel habitus.

4^a. — De terminorum proprietatibus.

28. Ut mercatorum magni interest nummorum valorem callere, sic maxime philosophorum interest apprime tenere proprietates terminorum, quibus ultro citroque communicamus conceptus. Porro praecipua terminorum proprietas est *suppositio*; de hac ergo primo loco agemus.

I. DE SUPPOSITIONE. — In Logica definitur suppositio: *acceptio termini pro aliquo suo significato*. Ex quo vides non esse idem *significare* et *supponere*. « Nomen, ait S. Th., *In III^m Sent.*, D. 6, q. 1, a. 3, proprie loquendo dicitur *significare* formam sive qualitatem a qua imponitur nomen; dicitur vero *supponere* pro eo cui imponitur ». Significatio ergo antecedit suppositionem, atque praeterea latius patet quam suppositio. Licet enim accipi aliquando possit terminus pro toto suo significato actuali, tamen quum multo plura significare ex arbitrio possit, etiam in eo casu minus suppositio quam significatio patere dicenda est.

29. PARTITIONES SUPPOSITIONIS. — 1° Prima partitio est in suppositionem *materialem* et *formalem*; sed non eodem

modo ab omnibus explicatur. Sunt enim qui suppositionem *materialem* definiunt: « acceptionem termini pro seipso, i. e. pro ipso sono materiali », ut in propositione: *caelum est vox* (quam suppositionem *materialem naturalem* vocant), aut: *caelum est nomen secundae declinationis* (quam suppositionem *materialem artificialem* dicunt); alteram vero, nempe *formalem*, definiunt: « acceptionem termini pro aliquo suo significato a voce distincto ».

Sed iuxta rectam suppositionis notionem dicendum est suppositionem *materialem* esse acceptionem termini pro materiali rei significatae, id est pro supposito ipso seu subiecto, ut quum de saccharo dico: *album est dulce*; album enim in hac propositione supponit non pro albedine, sed pro saccharo, subiecto albedinis. Suppositio autem *formalis* est acceptio termini pro formali rei significatae, id est, pro forma ipsa, ut quum dico de eodem saccharo: *album est qualitas*; hic album supponit pro albedine et non pro subiecto ipso albedinis. Ita S. Thomas, 3^a p., q. 16, a. 7, ad 4^m: « Terminus in subiecto positus tenetur *materialiter*, id est pro supposito; positus vero in praedicato, tenetur *formaliter*, id est pro natura significata ».

2° Suppositio alia est *propria*, alia *impropria*, prout terminus accipitur pro significato proprio vel metaphorico. Sic *leo* dictus de fera habet suppositionem propriam; de homine autem forti, impropriam.

3° Alia est *realis*, alia *logica*. *Realis* est acceptio termini pro suo significato, prout substat primae intentioni, ut *homo est animal rationale*. *Logica* est acceptio termini pro suo significato, prout substat secundae intentioni, ut *homo est species*. Attenta consideratio praedicati facile ostendere potest utrum termini, qui subiecti fungitur munere, suppositio sit realis an logica. Nam, ut aiebant veteres, talia sunt subiecta qualia permittuntur a suis praedicatis.

4° Suppositio realis alia est *absoluta*, alia *personalis*, prout terminus accipitur secundum quod significat naturam absolute consideratam, aut naturam secundum esse quod habet in individuis. Exemplum prioris: *homo est animal rationale*. Ex posterioris: *homo est albus*. Ad hanc refertur divisio suppositionis in *naturalem* et *accidentalem*.

Nota. Quandoquidem multae sunt naturae, quarum individua non sunt personae, satius esset alia adhibere vocabula ad hanc partitionem significandam.

5° Suppositio personalis alia est *communis*, alia *discreta*. Prima est acceptio termini communis pro suis inferioribus omnibus: ut *homo est rationalis*. Secunda est acceptio termini pro aliquo vel pro aliquibus e suis inferioribus: ut *animal est rationale*.

6° Suppositio discreta, ratione signi seu syncategorematis *aliquis*, *quidam* etc., subdividitur in *determinatam* et *confusam*. Determinata (quae et *disiunctiva* dicitur) est acceptio termini pro aliquo suo inferiore cui seorsim sumpto convenit praedicatum, ut *aliquis oculus videt*; *aliqua navis navigat*. Confusa (quae et *disiuncta* dicitur) est acceptio termini communis pro aliquo inferiori cui praedicatum conveniat sumpto disiunctive cum aliis, ut *aliquis oculus necessarius est ad videndum*, *aliqua navis necessaria est ad navigandum*. Ut consideranti patet, suppositiones istae apprime differunt. Prima enim exprimit *actum* seu *factum*, quod est aliquid determinatum et proinde de aliquo determinato verificari debet. Secunda exprimit *necessitatem* seu *exigentiam ad aliquid*, quae de nullo seorsim ab aliis affirmari potest.

7° Suppositio communis alia est *distributiva*, alia *collectiva*. Distributiva, quae et *copulativa* vocatur, est acceptio termini communis pro omnibus suis inferioribus seorsim sumptis, ut *omnis homo est substantia*, *nullus homo est lapis*. Est autem *completa*, si terminus accipitur de individuis omnibus, ut in exemplis allatis (et dicitur *pro singulis generum*); *incompleta*, si terminus accipitur pro generibus aut speciebus, non tamen pro omnibus individuis, ut *omne animal terrestre fuit creatum die sexto* (et dicitur *pro generibus singulorum*). Suppositio distributiva, sive sit completa, sive incompleta, vocatur *accommoda*, quando pro aliquo individuo intelligitur exceptio. Huiusmodi est illud: *omnes in Adam peccaverunt*; non enim *omnes* comprehendit Virginem Deiparam. *Collectiva* vero, quae et *copulata* audit, est acceptio termini communis pro omnibus suis inferioribus non seorsim sed simul sumptis, ut *omnia Decalogi praecepta sunt decem*.

30. NOTA. — Ad dignoscendum utrum in aliqua propositione subiectum habeat suppositionem distributivam an collectivam, determinatam an confusam, logici docent recurrendum esse ad *descensum*. Est porro descensus « legitimus transitus a termino communi ad inferiora sub illo contenta » per horum illi substitutionem in propositione. Est autem distinguendus quadruplex descensus, nempe *copulativus*, *copulatus*, *disiunctivus* et *disiunctus*. Descensus *copulativus*, qui arguit suppositionem *distributivam*, fit applicando praedicatum singulis subiectis in termino communi contentis et nectendo propositiones quae sic obtinentur per particulam copulativam *et*; ita a propositione: *omne ens est bonum*, fit descensus copulativus ad hanc: *Deus est bonus et angelus est bonus et homo est bonus etc.* Descensus *copulatus*, qui respondet suppositioni *collectivae*, fit substituendo termino communi singula subiecta copulata per particulam *et*, eisque simul sumptis applicando semel praedicatum; ita a propositione: *omnia Sacramenta sunt septem*, fit descensus ad hanc: *Baptismus et Confirmatio et Poenitentia etc., sunt septem*. Descensus *disiunctivus*, qui arguit suppositionem *determinatam*, fit applicando praedicatum singulis subiectis et nectendo propositiones per particulam disiunctivam *aut*; ita a propositione: *aliquis oculus videt*, fit descensus ad hanc: *aut oculus dexter videt aut oculus sinister videt*. Demum descensus *disiunctus*, qui respondet suppositioni *confusae*, fit substituendo termino communi singula subiecta disiuncta per particulam *aut*; ita a propositione: *aliquis oculus est necessarius ad videndum*, fit descensus ad hanc: *aut oculus dexter aut oculus sinister est necessarius ad videndum*.

31. II. DE RELIQUIS TERMINORUM PROPRIETATIBUS. — 1° STATUS dicitur: acceptio termini pro tempore adsignificato per verbum, ut in his propositionibus: *magister clamat, increpuit discipulos, rationem praelectionum exigit*. Patet 1° terminum posse habere multiplicem statum pro multiplici temporis differentia; 2° terminum accipiendum esse sine statu, quando praedicatum, utpote essenziale, praescindit a temporis differentia.

2° DISTRACTIO est acceptio termini pro tempore diverso ab

eo quod significatur per verbum, ut quum dico: *iustus graviter peccat*. Hic « iustus » dicitur pro tempore quod actum peccandi praecessit, h. e. pro *tempore praeterito* et verbum « peccat » significat *tempus praesens*.

3° AMPLIATIO est acceptio termini pro pluribus rebus, quam quae existunt tempore per verbum adsignificato, ut in propositione: *omnis senex fuit puer*. Non enim « omnis senex » hic sumitur tantum pro iis, qui praecesserunt.

4° RESTRICTIO est contractio termini a maiore ad minorem suppositionem, h. e. ad significandam partem inferiorum sub termino communi contentorum. Et fit 1° per additionem alicuius termini adiectivi, ut: *homo iustus salvus erit*; 2° per additionem termini relativi, ut: *homo qui etc.*; 3° per additionem termini obliqui, ut: *fili Dei sunt pacifici*; 4° per additionem substantivi termini, qui dicitur *appositus*, ut: *Urbs Roma*.

5° DIMINUTIO est termini significantis totum coarctatio ad partem, ut: *Aethiops est albus quoad dentes*. Sic saepe dicimus: *laboro oculis, sanus sum mente*.

6° ALIENATIO est translatio termini a propria ad impropiam significationem, ut: *vos estis sal terrae, lux mundi*.

7° REMOTIO est avocatio termini a significatione entis realis ad significationem entis impossibilis; ut si dicatur: *creatura omnium entium perfectissima*.

8° APPELLATIO (logica et non grammatica) est applicatio significati formalis alicuius termini ad significatum formale alterius, ut *Aristoteles fuit magnus philosophus*. Id quod formaliter significatur per *magnus* applicatur ad id quod formaliter significatur per *philosophus*; scilicet esse magnum convenit Aristoteli quā philosopho. Terminus applicans suum formale significatum dicitur *appellans*; is autem, cui applicatur, dicitur *appellatus*. Cfr. Tolet. *Dial.*, l. 2, c. 11, qui recte notat appellationem reperiri « in adiectivis terminis respectu terminorum quibus iunguntur ».

Quapropter minime confundenda est quaevis praedicati ad subiectum applicatio cum appellatione proprie dicta seu logica. Omne certe praedicatum appellat subiectum, seu applicat suum significatum ad subiectum. Sed quum applicat suum formale significatum ad formale significatum subiecti, tum habetur veri nominis appellatio, quae propterea *formalis*.

dicatur. Cum vero applicat suum formale significatum supra *materiale* subiecti, tunc impropria habetur appellatio, quae et *materialis* nuncupatur; ut si de Alexandro Magno dicas: « *fuit parvus dux* » (quia Magnus Alexander corpore parvus erat), ubi *parvus* non appellat formalitatem ducis, sed cadit in *materiale* subiecti.

32. NOTA. — Solent a veteribus logicis tradi multiplices regulae pro recta appellatione, sed eas omittimus, quia, teste Sylvestro Mauro, « *potius rem obscurant, quam explicant* ». Dicimus autem cum eodem philosopho: « *Debent omnia diligenter attendi, ut penetretur quinam terminus appelletur; et quum res est ambigua, debet distinguui: atque haec est optima regula* » (*Summul.*, c. 27).

ARTICULUS II.

De Praedicabilibus et Praedicamentis.

§ 1^a. — De Praedicabilibus seu Universalibus.

33. CUR DE HIS IN LOGICA TRACTANDUM. — Logica, ut vidimus, est directiva actuum rationis, ut haec facile, ordinate et sine errore in veri investigationem procedat. Porro conceptus nostri quamplurimi sunt universales. Debet ergo Logica de his agere quantum satis est ut ordinem inter eos ponat minimeque illos invicem confundat. Atque haec est ratio cur Aristotelis Logica exoriatur a libro *Praedicamentorum*, seu Categoriarum, in quibus agitur de supremis rerum generibus. Verum sciendum est de his agere tam Metaphysicum quam Logicum, illum inquantum sub praedicamentis ordinantur *entia naturae*, hunc inquantum praedicamenta subsunt secundae intentioni, scilicet ut sunt *ordinationes* rationum *universalium* per *intellectum apprehensarum*, quas intellectus de rebus praedicat. Sed minime fieri potest haec ordinatio, nisi cognoscantur *diversi modi quibus possit fieri praedicatio*, seu quae nam sint « *praedicabilia* ». Ergo de his primum agendum est. Ideo Porphyrius (discipulus Plotini, saec. III p. C.), libris Stagiritae praemisit *Isagogen* seu introductionem de Praedicabilibus, in qua collegit doctrinam de hac re peripateticam

ferme totam; nisi quod aliquoties in sententiam Platonis concedat contradicentem sententiae Aristotelis. Agamus ergo primo de Praedicabilibus; deinceps de Praedicamentis.

34. QUOTUPLEX UNIVERSALE. — Plures sunt divisiones:

1° In generalissima acceptione duplex distinguitur universale, *complexum* et *incomplexum*. Complexum est « enuntiatio quaevis cum praefixo universali (*omnis et nullus*) vel etiam « principium aliquod ex quo plura vera deduci possunt». Incomplexum est « quod uno termino exprimitur et ordinem habet ad plura ».

2° Hoc autem quintuplex esse potest, nempe:

1^m est universale *in causando* (ens aliquod unum potens omnes, vel simpliciter, vel in aliquo genere causare effectus);

2^m est universale *in repraesentando* (unum quod plura respicit ut eorum exemplar aut similitudo. Et a S. Th. *In II^m Sent.* D. 3, q. 3, art. 2, ad 1^m, dicitur: « universale ad rem, quod est prius reipsa, sicut forma domus in mente aedificatoris; et per hunc modum sunt universales formae rerum in mente angelica existentes... operativis similes »);

3^m est universale *in significando* (unum quod est plurium signum, et voces communes);

4^m est universale *in essendo* (unum aliquod dicens ordinem ad plura, vel quia in ipsis est, vel quia inesse potest);

5^m est universale *in praedicando* (unum aliquod de pluribus praedicari aptum).

Relicto triplici priore universali, quod ad nos non pertinet, agemus de universali tum in essendo tum in praedicando, quantum limites huius partis Logicae sinunt.

35. *Universale in essendo* definitur cum Phil., VII° Met., c. 13: « unum quod pluribus natura sua aptum est inesse ». In quem locum S. Th., lect. 13, ait: « Ideo dicit quod universale est quod natum est pluribus inesse, non autem quod pluribus inest, quia quaedam universalis sunt, quae non continent sub se (in rerum natura) nisi singulare, sicut Sol et Luna. Sed hoc non est quin ipsa natura speciei, *quantum est de se*, sit nata esse in pluribus ». Patet etiam ex definitione data duo esse de essentia universalis: *unitatem* et *pluralita-*

tem; unitatem, inquam, perfectam, non eam tantum quae analogo competit; et pluralitatem secundum totam rationem quam dicit; ita ut eius esse sit simul unum et plura. «Alioquin (inquit auct. tract. 2 de Univers. inter op. S. Thomae) non posset praedicari de pluribus».

36. *Universale in praedicando*, ut ex postremis his verbis patet, unam tantum relationem addit universali in essendo: *praedicabilitatem* scilicet. Unde universalia dicuntur etiam praedicabilia. Ita in *Summa totius Logicae*, l. I, c. 1: «*Universalia* dicuntur prout intellectus attribuit eis esse in pluribus; *praedicabilia* vero dicuntur prout intellectus attribuit eis *dici* de pluribus». Se habet igitur praedicabilitas ad universalitatem ut proprietas ad essentiam, necessario dimanans ab illa. Quod enim est vel concipitur esse in pluribus, necessario praedicabile est de illis.

37. 3° Datur etiam alia divisio universalis in *directum* (quod et *metaphysicum*) et *reflexum* (quod et *logicum* vocatur). Primum est: «natura seu essentia quae per operationem intellectus abstrahitur ab individuis», sed nondum consideratur in suo ordine ad inferiora. Secundum est illud ipsum quod definivimus superius (n. 35) cum Philosopho. Verum, ut patet, hoc tantummodo est proprie universale, quia hoc tantummodo *actu* gaudet unitate et pluralitate. Illud autem vocatur universale quatenus est illud ipsum quod, accedente forma seu intentione universalitatis, evadit formaliter universale. Et quia sic habet rationem materiae (nam materia est quae formam recipit), non incongrue posset vocari *universale materiale*. Dicitur etiam universale *denominative*.

Vocatur autem primum universale a quibusdam *metaphysicum*, quia, aiunt, ad Metaphysicam spectat considerare naturas rerum abstractas a singularibus; sed hoc est cuiuslibet scientiae; aptius dicitur *directum*, quia est intentio prima habita ab intellectu. Alterum autem universale dicitur *logicum*, quia est secunda intentio, obiectum Logicae; et *reflexum* quia non obtinetur nisi per intellectum reflectentem supra primam intentionem, atque considerantem quomodo natura universalis se habeat ad sua inferiora.

38. 4° Quinque autem sunt *modi quibus natura universalis potest se habere ad sua inferiora, et de eis praedicari*, nempe ut *genus*, vel *species*, vel *differentia*, vel *proprium*, vel *accidens*. Qui quinque modi seu tituli praedicabilitatis dicti sunt per antonomasiam Praedicabilia seu Universalia, seu etiam Voces. Quomodo definiantur singula, et simul quod nec plura possint esse, nec pauciora, sic ostenditur:

Illud unum, quod in pluribus reperitur, est quid eis vel *essentiale*, vel *non essenziale*. Si quid *essentiale*, vel est determinabile seu potentiale, vel quid indeterminabile. Si determinabile, habetur *genus*; si indeterminabile, tunc vel est tale quia est ipsum determinans et actuans determinabile et actuabile, et habetur *differentia*; vel est indeterminabile quia est ipsum determinatum ex determinabili et determinante, et habetur *species*. Denique si est quid *non essenziale*, hoc est, non ingrediens constitutiva essentiae, tunc vel promanat necessario ex propriis principiis essentiae et est convertibiliter consequens ex ipsa, et habetur *proprium*; vel est aliquid nec necessario nec convertibiliter consequens ex principiis essentiae sed ex principiis communibus, et habetur *accidens*. Ita ad Socratem v. gr. animal se habet ut *genus*, rationale ut *differentia*, homo ut *species*, risibilis (i. e. capax ridendi) ut *proprium*, philosophus ut *accidens*.

39. Nota. 1° Haec probatio per se spectat universale *in essendo*, sed quoniam *id, quod est, praedicari potest*, ideo facile est eam ad universale *in praedicando* applicare.

2° Divisio praecedens est α) per modum *generis in species*: Universale enim se habet ut *genus*, quod dividitur in quinque species; β) *univoca*, si sola ratio universalitatis attenditur; *analogica*, si fundamentum, cui accedit universalitas, spectetur: substantia enim et accidens non univoca, sed analogica sunt; γ) *infima*, quia nullum membrum subdividendum superest.

Nunc de singulis Universalibus aliquid singillatim dicendum.

40. DE GENERE. — Genus *concrete* est: « natura seu essentia aliqua determinabilis apta inesse pluribus »; in *abstracto* est « aptitudo alicuius essentiae seu naturae determinabilis ad essendum in pluribus ». Quae definitiones sunt essen-

tiales. *Descriptiva* autem est definitio illa Porphyrii: « Id quod praedicatur de pluribus specie differentibus *in eo quod quid* ἐν τῷ τὸ ἔστι ». (Dicitur *descriptiva*, quia continet praedicabilitatem, quae est proprietas, non essentia). In hac definitione generis duo notanda sunt:

1^m *Praedicari de pluribus specie* etc. est proprium generis. Licet enim aliquod aliud praedicabile (accidens e. g.) possit praedicari de pluribus specie differentibus, tamen solum genus ex intrinseca sua natura id postulat, quum ipsum solum sit determinabile per differentias specificas in eo potentialiter contentas. Quare eius solius est habere inferiora specie distincta.

2^m *In eo quod quid* explicat modum quo genus praedicatur de differentibus specie, qui modus est quidditativus substantivus. « Dicitur (sic auctor *Summae tot. Log.*, tr. I. c. 2) autem genus praedicari in eo quod quid est, id est, substantive secundum grammaticos; ut animal, quod de homine et de equo praedicatur, est substantivum et non adiectivum. Sensibile enim quod de animali praedicatur, quamvis sit de essentia animalis, non tamen dicitur praedicari *in quid*, sed *in quale*; et causa est quia est adiectivum ».

41. De genere insuper *adverte* haec sedulo:

α) Quando nullum aliud supra se genus habet, dicitur *supremum*; quando sub se non habet nisi species, dicitur *infimum*; quando tum supra tum infra se aliud genus habet, dicitur *intermedium*.

β) Genus dici quidem debet essentia determinabilis etc., sed non proprie *pars* determinabilis essentiae. Est enim genus totum et non pars. « Si enim animal non esset totum quod est homo sed pars eius, non praedicaretur de eo, quum nulla pars integralis praedicetur de suo toto » S. Th. Op. de Ente et Ess., c. 3.

γ) Genus tamen est totum aliquod indistinctum, indeterminatum, actuabile et perfectibile per differentias, ut melius deinceps patebit.

42. DE SPECIE. — Species *concrete* est: « natura seu essentia aliqua terminata et completa, apta inesse pluribus »; *in*

abstracto est: « aptitudo alicuius naturae seu essentiae completae ad essendum in pluribus ». Istaе duae definitiones sunt *essentiales*, et speciem declarant *per ordinem ad inferiora quae habet*. Per eundem ordinem ad inferiora datur a Porphyrio haec speciei *descriptiva* definitio: « id quod praedicatur de pluribus differentibus numero *in eo quod quid* ». Quatenus autem species *respectum habet ad genus*, definitur ab eodem: 1° « id quod subiicitur generi », 2° « id de quo genus praedicatur in quid »; prior definitio est *essentialis*, nam subiici generi est ratio propria speciei, altera est *descriptiva*.

43. De specie insuper haec pauca *notanda*: 1° Genera intermedia possunt etiam considerari ut species, et sic species quae immediate sequitur genus (supremum) est *suprema*; quae ita est species respectu superioris, ut sit genus respectu inferioris, dicitur *intermedia* et *subalterna*; quae denique sub se habet nonnisi individua, vocatur *species infima*, vel *specialissima*, vel etiam *atoma*.

2° Species non est formaliter universalis, *qua subiicibilis*, sic enim non est quid unum in multis, sed *qua praedicabilis*.

3° « Species sola definitur, quum omnis definitio sit ex genere et differentia » S. Th. *In VII^m Met.*, 1. 3. Ultima autem ratio est quia species sola dicit perfectam rei essentiam, quam definitio manifestare debet.

44. DE DIFFERENTIA. — Differentia *concrete* est: « natura seu essentia aliqua determinans, apta inesse pluribus ». *In abstracto* est: « universalitas naturae determinantis », seu « aptitudo naturae determinantis ad essendum in pluribus ». Quae definitiones sunt *essentiales*. *Descriptiva* autem differentiae definitio est: « Id quod de pluribus praedicatur *in quale quid* ». *In quale*, i. e. adiective; *in... quid*, i. e. essentialiter.

45. Haec autem circa differentiam *notanda*:

1° Differentia est *suprema* quum genus supremum, *infima* quum ultimum, *subalterna* quum aliquod genus intermedium determinat.

2° Differentia dicitur: α) *constitutiva*, inquantum ingreditur essentiam eius cuius dicitur differentia; sic *sensibile* re-

spectu animalis (et dicitur etiam *generica*); β) *divisiva*, inquantum dividit id cuius est differentia, at eius essentiam non ingreditur, ut *rationale* respectu animalis (et dicitur *specificca*). Patet autem differentiam posse esse simul, relate tamen ad diversa, *divisivam* et *constitutivam*. Rationale enim *dividit* animal, et *constituit* hominem. Est ergo munus differentiae *dividere genus* et *constituere speciem*.

3° « Quia cui convenit ratio differentiae praedicatur de hoc singulari signato (individuo), impossibile est quod ratio differentiae conveniat essentiae, secundum quod per modum partis significatur. Et ideo dicit Avicenna quod *rationalitas* (non *rationale*) non est differentia, sed differentiae principium » (Op. de Ente et Essentia, 4).

4° Differentia non habet rationem universalis per respectum ad speciem, sed ad inferiora speciei, ut rem consideranti patet.

5° Omnis vera differentia est semper quid positivum, non negativum; licet per negationem saepe illam exprimamus, ut *irrationale*, *insensibile*, *non vivens*. Ratio est quia, ut notavit S. Doctor (ibid., c. 6), « *differentiae propriae nobis occultae* sunt. In rebus enim sensibilibus etiam ipsae differentiae essentiales nobis ignotae sunt: unde significantur per differentias accidentales, quae ex essentialibus oriuntur... Accidentia autem propria substantiarum immaterialium nobis ignota sunt; unde differentiae earum nec per se, nec per accidentales differentias nobis significari possunt ».

6° « Differentia est nobilior genere, sicut determinatum indeterminato, et proprium communi, non autem sicut alia et alia natura » 1^a p., q. 50, art. 4, ad 1^m.

46. DE PROPRIO. — Proprium *concrete* est: « unum aptum inesse *omnibus* et *solis* individuis alicuius speciei vel generis et *semper*, tamquam praedicatum non constitutivum essentiae sed convertibiliter connexum cum illa ». In *abstracto* est: « aptitudo alicuius quod inest etc. » Definitio autem *descriptiva* est: « quod praedicatur vel praedicari potest de omnibus individuis alicuius speciei vel generis *in quale convertibiliter* cum specie vel genere ». — Nota: *praedicare in quale* est praedicare adiective nec essentialiter.

47. Praestat haec de proprio *adnotasse*:

1° « Ex Porphyrio *proprium* dicitur quadrupliciter. Primo dicitur proprium alicuius speciei, quod accidit *solis* individuis talis speciei, sed non *omnibus*; e. g. *esse musicum*... Secundo dicitur proprium quod accidit *omnibus* individuis alicuius speciei, sed non *solis*; e. g. *esse bipedem*... Tertio dicitur proprium quod convenit *omnibus* et *solis*, sed non *semper*; e. g. *ridere*. Quarto dicitur proprium quod accidit *omnibus*, *solis* et *semper*; e. g. *esse risibile*... Haec dicuntur propria quarto modo, seu proprie propria; et constituunt quartum praedicabile » (Sylv. Maurus).

2° Proprium prius convenit speciei quam individuis, his enim convenit ratione speciei, seu in quantum participant hanc speciem et non in quantum sunt haec individua. Cfr. *Summ. totius Log.*, tr. I, c. 7.

3° Nihilominus proprium in esse universali seu *praedicabile quartum* non constituitur per ordinem ad speciem, sed per ordinem ad individua seu inferiora speciei. Ita enim ad plura ordinem dicit.

48. DE ACCIDENTE. — *Accidens concrète est*: « unum aptum inesse pluribus eiusdem generis vel speciei nec constitutum essentiae, nec convertibiliter cum ea connexum ». *In abstracto est*: « aptitudo vel universalitas alicuius quod inest etc. ». Accidentis definitio *descriptiva* est: « Unum praedicabile de pluribus *in quale non essentialiter, nec convertibiliter* connexum cum specie vel genere cui inest ». Definitio autem quam tradidit Porphyrius, « quod adest et abest sine subiecti corruptione », intelligi debet non de separatione aut coniunctione physica seu reali, sed saltem de separatione per intellectum componentem unum cum alio et dividendum unum ab alio. Cfr. S. Th. *Q. de sp. Creat.* art. ult., ad 7.^m.

49. Insuper de huiusmodi accidente haec *notanda* sunt:

1° Accidens *logicum* potest resultare ex aliquo quod est in se substantia, ut *esse vestitum*. Vestis est substantia; sed *esse vestitum* est accidens.

2° Accidens, prout distinguitur a substantia, non constituit quantum praedicabile distinctum a quarto, quia hoc ip-

sum est sub accidente distincto a substantia; sed sumptum pro *praedicato per accidens*, quod opponitur *praedicato per se*. *Homo est albus* est de *praedicato per accidens*. *Homo est risibilis* est de *praedicato per se*.

3° Accidens, quantum praedicabile, constituitur in ratione universalis per ordinem ad subiecta, de quibus denominative dicitur (ut sunt e. g. *homo* et *equus*, de quibus praedicatur: *esse album*); non vero per ordinem ad propria inferiora quibus essentialiter competit, ut e. g. *album* respectu huius vel illius albi, si sumantur inferiora albi ex parte formae et non ex parte subiecti. Nam cum *album*, *viride*, etc. dicant *albedinem* etc. in concreto, possunt respicere inferiora vel quoad formam ipsam, vel quoad subiectum formae quod connotant. Si primum, *essentialiter* dicuntur de inferioribus; si alterum de iis praedicantur *in quale accidentaliter*.

50. DE INDIVIDUO. His, quae de quinque praedicabilibus dicta sunt, subnectimus aliquid de individuo: in coordinatione enim praedicamentorum, quae speciei infimae subiacent *individua* sunt.

Porro individuum considerari potest vel ut *prima intentio* vel ut *secunda*. Ut *prima intentio*, est ipsa res, quae dicitur individua, et eius definitio a nobis suo loco tradita est. A Porphyrio definitum est: « quod constat iis accidentibus, quorum integra collectio in alio reperiri nequit ». Quae verba non ita accipi debent quasi accidentia constituent individuum, nam « quantumcumque aggregentur formae seu accidentia, non erit certa assignatio huius singularis, nisi per accidens », ait bene S. Th. *In VII^m Met.*, l. 15; sed quatenus accidentia sunt *effectus* et signa individuationis. Ut *secunda intentio*, est ea ratio a qua res denominatur individua. Haec nihil est aliud nisi *subiicibilitas* et *praedicabilitas*. Individuum ut *subiicibile* definitur a Porphyrio: « illud quod continetur sub specie »; ut *praedicabile*: « quod de uno solo praedicatur ».

Individuum tamen aliud est *determinatum*, ut *Petrus*, *Paulus*, aliud *vagum*, ut *aliquis homo*. De individuo vago quaerunt Philosophi an praeseferat aliquid pluribus commune, et « dicendum, inquit S. Th., 1^a p., q. 30, art. 4, quod etiam in rebus humanis hoc nomen persona est commune

communitate rationis, non sicut genus aut species, sed *sicut individuum vagum* ». Ergo secundum S. Doctorem individuum vagum est aliquo sensu commune.

Sed forte *quaeres*: ad quod ex quinque praedicabilibus reducit^rur individuum cum intentione universalitatis? *Respon-*
deo: ad praedicabile *speciem*. Individuatio enim est veluti
modus et determinatio naturae specificae. Porro modus et
determinatio ad id, cuius est modus et determinatio, reduci-
tur. Sed iam satis de praedicabilibus.

§ 2^a — *De praedicamentis seu categoriis.*

51. QUID PRAEDICAMENTA. — Praedicamenta seu cate-
goriae *logice* sunt ordinationes praedicatorum essentialium se-
cundum *subiectionem* et *praedicationem*. Praedicamentum
substantiae e. g. non est logice ipsa substantia, ut sic, sed
ordinatio illa praedicatorum essentialium, in qua *substantia*
ponitur ut genus generalissimum, sub substantia *corpus*,
quod est species substantiae, sub corpore *vivens*, seu corpus
animatum etc. usque ad individua vaga. Quare logice praedi-
camenta nequeunt dici genera generalissima, sed series praedi-
catorum complectens genus generalissimum, species etc.
Dixi *logice*, quia decem supremae rerum classes et genera vo-
cantur a metaphysicis etiam categoriae et praedicamenta, etsi
hi praescindant ab eorum coordinatione per praedicata supe-
riora et inferiora, per quam coordinationem illa habent esse
ac denominationem praedicamentorum. Cfr. supra, n. 24.

Sed quum tradiderimus iam definitiones quinque prae-
dicabilium, seu universalium praedicandi modorum, traden-
dae modo sunt definitiones ipsarum decem supremarum clas-
sium, ut, his cognitis, possit sub unaquaque fieri logica prae-
dicatorum dispositio.

52. DE SUBSTANTIA. — Substantia generalissime inspecta
est « res cuius quidditati debetur esse per se, non in alio ».
Et opponitur accidenti, « cuius quidditati debetur esse in alio ».

Praecipua substantiae partitio est in *primam* et *secundam*.
Illa definitur a Philosopho; « quae neque de subiecto aliquo
dicitur, neque in subiecto aliquo est », ut *hic homo* et *hic*

equus; et huiusmodi sunt *supposita* omnia. Haec: « quae non est in subiecto, sed dicitur de subiecto »; *homo* e. g. non est in Platone, sicut in subiecto, sed dicitur de Platone; et huiusmodi sunt *genera* et *species* in praedicamento substantiae.

53. DE QUANTITATE. — Quantitas est « accidens extensivum substantiae, quod per sui communicationem reddit substantiam quam afficit divisibilem in partes ». — Praecipua quantitatis divisio est in *continuum* et *discretam*. Prima definitur a Philosopho; « cuius partes copulantur aliquo termino communi ». Secunda: « cuius partes non copulantur aliquo termino communi ». *Linea*, *superficies*, *solidum* sunt quantitates continuae; *numerus* est quantitas discreta.

54. DE RELATIONE. — Relatio est, iuxta Phil., « accidens cuius esse est ad aliud certo modo se habere ». « Ita esse *patrem* est relativum, quia non solum pater dicitur filii pater (ut e. g. manus dicitur alicuius manus et tamen esse *manum* non est quid relativum), sed *ipsum esse patrem* et essentia patris formaliter sumpti est *taliter se habere ad filium*. Ex eadem ratione esse *duplum*, *dimidium*, etc. sunt relativa » Sylv. Maurus, *In Praedicam.*, c. 8. — Relatio alia est *realis*, alia est *logica*. Illa existit in rerum natura independenter a mente, haec exsurgit ex mentis consideratione. Ceterae partitiones suo loco tradentur.

55. DE QUALITATE. — « Qualitatem dico, inquit Phil., secundum quam quales quidam dicuntur ». Quia supponit notum omnibus quid sit *esse quale*, ideo sollicitus solummodo est explanare abstractum per concretum. Ex S. Thoma, 1^a 2^{ae}, q. 49, a. 2: « Propria qualitas importat *quemdam modum substantiae*: modus autem est, ut dicit Augustinus, « quem mensura praefigit », unde importat quandam determinationem secundum aliquam mensuram ».

Qualitas dicitur multipliciter. Prima species qualitatis est *habitus* et *dispositio*, secunda *naturalis potentia* et *impotentia* (i. e. *aliqualis potentia*, seu debilis), tertia species *passio* et *passibilis qualitas*, quarta *figura* et *forma*. Quorum definitiones tradere et explicare spectat ad metaphysicum.

56. DE ACTIONE ET PASSIONE. — «Secundum quod aliquid denominatur a causa agente, est *praedicamentum passionis*; nam *pati nihil est aliud quam suscipere aliquid ab agente*. Secundum autem quod contra denominatur causa agens ab effectu, est *praedicamentum actionis*: nam *actio est actus ab agente in aliud* » S. Th. *In III^m Phys.*, l. 5. Brevius cum eodem S. Doctore ibid. *actio* definiri potest: « actus huius ut ab hoc »; *passio* vero « actus huius ut in hoc ». Huiusmodi sunt *calefacere* et *calefieri*.

57. DE TEMPORE, LOCO, SITU ET HABITU. — *Tempus* est: « numerus motus secundum prius et posterius »; et ex eo exurgit praedicamentum *Quando*, seu « id quod ex adiacentia temporis relinquitur ». — *Locus* est: « extrema superficies corporis continentis, immobilis, prima »; et ex eo exurgit *Ubi*, seu « circumscriptio corporis a loci circumscriptione procedens ». — *Situs* est: « dispositio aut ordo partium in loco ». — *Habitus* est: « Corporis et eorum quae circa corpus sunt adiacentia » (S. Alb. Magnus), v. g. *habitus vestium ad corpus*.

58. DE NUMERO PRAEDICAMENTORUM. — Ens dividi adaequate in decem genera, quae sint aliquid in rerum natura, Philosophus probat a posteriori his verbis: « Eorum quae secundum nullam complexionem dicuntur (i. e. quae non significant affirmationem vel negationem), unumquodque aut *substantiam* significat, aut *quantum*, aut *quale*, aut *ad aliquid*, aut *ubi*, aut *quando*, aut *situm esse*, aut *habere*, aut *agere*, aut *pati* ». Scilicet nullum est ens in rerum natura quod ad aliquod istorum non reducatur. Et pariter Franciscus Suarez (*Disp. Met.*, D. 39, sect. 2^a, n. 17) huius divisionis sufficientiam existimat « non aliter nobis constare, quam quia ex omnibus effectibus, quos experimur, non innotescunt nobis plura genera entium; haec autem omnia inveniuntur primo diversa in rationibus suis, ita ut in nullo alio genere conveniant ». Lege tamen quae de hoc denario numero egregie disputat S. Thomas *In III^m Phys.*, l. 5, et *In V^m Met.*, l. 9.

59. QUAENAM COLLOCENTUR IN PRAEDICAMENTIS. — *Triplex aliquid in categoria collocari potest, directe, indirecte et reductive*. Primo modo collocantur genera, species et individua vaga; et haec in arbore porphyriana, mox describenda, medium obtinent locum. Secundo modo ponuntur differen-

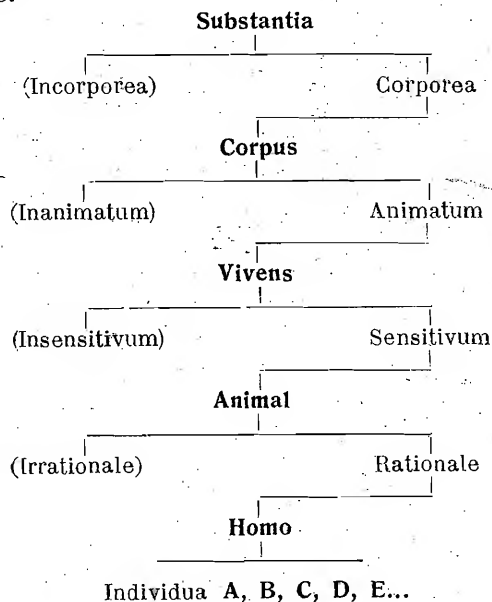
tiae, quae adiacent generibus potius quam subiacent, ut patebit ex eadem arbore. Tertio modo ponuntur quaecumque cum ente categorico coniunguntur, « sicut *principia* et *privationes*; ita punctum et unitas reducuntur ad genus quantitatis, sicut *principia*; caecitas autem et omnis privatio reducitur ad genus sui habitus » S. Th. 1^a p., q. 3, a. 5.

60. *Requisita* ut aliquid *directe*, hoc est *simpliciter* et *proprie*, collocetur in categoria, continentur hoc veterum disticho:

Ens verum, per se, incomplexum, synonymumque,
Completumque capit schema Categoriae.

Ens, scilicet aliquid positivum, non negativum. *Verum*, hoc est aliquid quod reapse est et non aliquid falsum, licet conceptum ad modum positivi. *Per se*, i. e. non ens per accidens, ut coloratum, quod multiplici ente constat. *Incomplexum*, videlicet quod non effertur per negationem et affirmationem. *Synonymum*, scilicet *univocum*. *Completum*, hoc est, totum et non pars.

61. *Coordinatio praedicatorum essentialium in genere substantiae.*

Huiusmodi schema dici solet *arbor porphyriana*, non quia, prout iacet, eiusdem Porphyrii opus sit, sed quia magna ex parte ex Porphyrii *Isagoge* a Scholasticis depromptum est, detractis videlicet erroribus quibus infectum erat.

62. At inter errores adnumerari non potest positio *corporis*, ut *generis*. Corpus enim, ut in *Metaphysica* docebimus, accipi potest non modo ut *pars* (quo sensu loquitur Philosophus *Top.* I. I, c. 3), sed etiam ut *totum* (quo sensu accipitur hic a Porphyrio et saepissime a S. Thoma). Quod si quis addictus sit Cartesianae scholae et reputet corpus constitui solo principio materiali, is certe corpus neque ut genus aut *totum*, neque ut *partem* habere potest animalis et hominis. Corpus enim in hac sententia spectaret ad hominem ut indumentum aliquod: at quis dixerit indumentum *partem* hominis?

63. Praestat hic subnectere duas regulas praedicandi superiora de inferioribus, quae, quia a Philosopho praepositae sunt Praedicamentis, dicuntur a Scholasticis *antepraedicamentales*.

1^a Regula est: « Quando alterum de altero praedicatur, ut de subiecto, hoc est de inferiore, quaecumque dicuntur *per se* de eo quod praedicatur, de subiecto etiam dicuntur ». Sic ex eo quod de Petro (inferiore) praedicatur *homo* (superior), potest de eodem Petro praedicari quidquid de homine *per se* praedicatur; atqui, de homine, praedicatur *per se* animal, vivens, substantia; ergo et de Petro eadem fieri praedicatio potest. Dixi *per se*, quia excipi debent praedicata quae conveniunt superiori *per accidens*. Sic accidit *homini* esse speciem; non ergo ex eo quod de homine praedicetur species, haec de Petro praedicari potest.

2^a Regula est: « Diversorum generum et non subalternatim positorum differentiae sunt specie diversae; subalternatorum vero generum nihil prohibet easdem specie esse differentias ». Genera non subalternata sunt quae mutuo contradistinguuntur, ut *animal* et *planta*; nulla enim planta est animal, et vicissim nullum animal planta. Iamvero patet differentias horum generum esse in diversa specie. Genera vero subalternata sunt quae non mutuo contradistinguuntur, sed se habent ut superius et inferius, includens et inclusum, excedens et excessum, ut *animal* et *vivens*. Et in his patet differentias posse esse eiusdem speciei, nam quae sunt differentiae generis inferioris sunt etiam differentiae generis superioris; e. g. *rationale* et *irrationale*, quae sunt differentiae animalis sunt etiam differentiae viventis et substantiae.

ARTICULUS III.

De Definitione et Divisione.

64. Logica docet *modum sciendi* seu rationem recte procedendi in singulis scientiis. Hic autem modus, quod ad primam mentis operationem attinet, continetur maxime *definitione et divisione*. Illa enim conceptus rerum invicem secerantur; ista notae, quibus iidem constant, dilucide distinguuntur. Superest ergo ut de *definitione* et *divisione* in hac prima Logicae minoris parte agamus.

§ 1^a. — De definitione.

65. NOTIO DEFINITIONIS. — Est definitio: « oratio significans quod quid est » (ita cum Arist. S. Thomas *In II^m Post. An.*, l. 2), *oratio*, quia pluribus vocibus constat, et quidem oratio quae *quidditatem*, seu essentiam, seu naturam rei exprimit. Sic *animal rationale* dicitur *definitio* hominis, quia huius essentiam explicat. Ut quod explicat dicitur *definitio*, sic quod explicatur dicitur *definitum*. De utroque aliquid dicendum.

66. DEFINITIONIS PARTITIONES. — 1° Definitio alia dicitur *nominalis*, alia *realis*. Illa explicat significationem nominis, sive assignando eius etymon, sive libere determinando acceptionem significationis a disputante factam; haec aperit essentiam rei significatae. Sed, ut vides, haec sola est proprie definitio; hinc allata divisio est analogi in analogata, Cfr. S. Th. *In VII^m Met.*, l. 3, sub finem.

2° Definitio *realis* alia est *essentialis*, alia *causalis*, alia *descriptiva*. Prima est quae rem explicat per principia intrinsecus eam constituentia, sive haec sint realiter distincta, seu, ut aiunt, physica, sive non realiter distincta, seu, ut aiunt, metaphysica. Huiusmodi sunt hominis definitiones: « *quod constat corpore et anima rationali* » (def. per principia «physica»), «*animal rationale*» (def. per principia «metaphysica»). Secunda est quae rem explicat assignando causas rei extrin-

secas, quales sunt *efficiens* et *finalis* et *exemplaris*. Tales sunt definitiones animae humanae: « *forma quae a solo Deo producit ex nihilo sui et subiecti* », « *forma capax beatitudinis sempiternae* », « *forma effecta ad imaginem et similitudinem Dei* ». Ad causalem revocatur definitio *genetica*, quae scilicet explicat rem per eius genesim. Tertia est quae rem explicat per eius accidentia propria, aut etiam communia, si tamen eorum collectio nonnisi uni competat; e. g. *homo est animal risibile*.

Patet autem definitionem essentialem esse omnium perfectissimam. Cum enim ipsam rei quidditatem aperiat, non solum rem definitam ab aliis rebus secernit, sed etiam notas omnes intrinsecas; quibus constat res, alias propinquius, alias remotius menti manifestat.

67. DEFINITIONIS LEGES. — 1^a *Definitio sit clarior definito.*

Id requiri patet ex ipsa *definitionis essentia* et ex *fine* cuius gratia usurpatur definitio. Contra quam legem certe peccant non solum qui idem per idem definiunt, sed etiam qui adhibent voces ancipites aut metaphoricas, nisi metaphora eiusmodi sit ut rem illustret, quod raro accidit. Cf. Arist., *Top.* I. VI, c. 1.

2^a *Definitio sit brevis.* Sobria enim brevis perspicuitati maxime inservit. Adde quod brevis definitio facilius retinetur.

3^a *Definitio ne sit negativa, nec constet termino infinito.* Secus rei essentiam non explicaret. Verum definitiones negativas adhibere licet: 1° quando definiendus est defectus alicuius rei; 2° quando agitur de contradictoriis: tunc enim post datam alicuius contradictorii definitionem, aliud per negationem prioris definire poteris.

4^a *Definitio reciprocetur cum definito.* Secus, aut latius aut minus late pateret quam definitum, ergo illius essentiam propriam non aperiret. Hoc est quod alii dicunt: *definitio conveniat omni et soli definito*.

5^a *In definitione nihil redundet, nihil deficiat.* Quod enim redundat est praeter finem definitionis; quod vero deficit est contra eius finem.

6^a *Definitio (essentialis « metaphysica ») fiat per genus proximum et differentiam ultimam; vel, si id fieri non possit,*

per aliquod quod teneat locum generis et differentiae. Ratio est quia tunc definitio explicat essentiam rei, quum ostendit in quo res cum aliis convenit et in quo ab aliis discrepat. Atqui genus exhibet id in quo res aliquae inter se conveniunt, et differentia id in quo invicem distinguuntur. Ergo etc. Dixi *genus proximum et differentiam ultimam*, quia in his inveniuntur notae superiores omnes. Addidi *si id fieri* etc., quia non omnia constant principiis metaphysicis, seu genere et differentia.

68. DE DEFINITO. — 1° Definitum duplex est, *remotum* et *proximum*. Proximum est essentia quae immediate attingitur a definitione; remotum sunt inferiora in quibus essentia definita reperitur. Et hoc sensu etiam individua dicuntur definitum remotum. Quod tamen non ita accipi debet quasi individua, qua individua, definiuntur (nos enim latent notae individuantes intrinsecae), sed quatenus, per definitionem aliquius essentiae, definitae manent essentiae quae in singulis individuis reperiuntur.

2° Definitum non subiacet definitioni *nisi secundum quod concipitur*. Potest ergo fieri ut aliquid in se simplicissimum suscipiat multiplices definitiones, quia multiplici conceptione a nobis attingitur. Quare illud effatum: « unius rei una est definitio » intelligi debet de definitione *adaequata*, non de *inadaequata*. Atque adeo etiam consurgit ut definitio habeat *partes*, quae tamen in definito *partes non sunt*. Ideo sapienter scripsit S. Th. *In 1^m Sent.*, D. 25, q. 1, art. 1, ad 2^m: « In simplicibus et praecipue in Deo, compositio, quae est in definitione, non reducitur in aliquam compositionem rei; sed solum secundum rationem, quae fundatur in veritate rei; sicuti si aliquis definiens Deum diceret quod est substantia intellectualis divina ». Cfr. integrum S. Doctoris locum egregium.

69. DEFINITI LEGES seu requisita ut quid definiri possit. — 1^a *Definiendum sit unum per se*. Si enim est unum per accidens, constat multiplici essentia; ergo una definitione definiri nequit. Multiplicandae ergo erunt definitiones. Ideo veteres

sapienter aiebant: « Multiplex est prius distinguendum quam definiendum ».

2^a *Definiendum definitione essentiali sit universale.* Nam essentiam singularium quidditative et directe non cognoscimus. Unde effatum: « De individuis nec datur definitio nec scientia ».

3^a *Definiendum definitione essentiali sit species.* « Nam, inquit S. Th., *In VII^m Met.*, l. 3, omnis definitio (essentialis) est ex genere et differentia. Illud autem quod sub genere constituitur est species, et ideo solius speciei est definitio ». Hic tamen accipitur species pro omni ratione universali quod est sub genere, exclusis solis generibus supremis.

4^a *Definitum simpliciter et primario est substantia, non accidens.* « Nam quod quid erat esse (essentia) primo et simpliciter inest substantiae, et consequenter aliis » S. Th. *ibid.*, l. 4.

5^a *Accidentia, quae copulata dicuntur, definiantur per ordinem ad suum subiectum.* Nota enim cum S. Th., l. cit., « quod quaedam accidentia sunt *simplicia*, et quaedam *copulata*. Simplicia dicuntur, quae non habent subiectum determinatum, quod in eorum definitione ponatur, sicut curvum et concavum et alia mathematica. *Copulata* autem dicuntur, quae habent determinatum subiectum, sine quo definiri non possunt ». Ex quibus verbis satis per se evidens est assertum. Duplex enim distinguenda definitio, altera *sine additamento*, altera *cum additamento*. In illa nihil aliud ponendum quam nuda definiti essentia; in hac aliquid aliud ad quod essentia dicit ordinem. Substantia ergo, utpote ens per se stans, seu independens ab alio tamquam a subiecto, potest et debet definiri, per se; accidens vero, utpote entis ens, seu dependens a subiecto, debet definiri per aliud seu per subiectum, ponendo scilicet subiectum in eius definitione, « quandoque quidem *in recto*, quandoque vero *in obliquo* ». In recto quidem quando accidens significatur ut accidens in concretionem ad subiectum, ut quum dico: « *simus est nasus concavus* »; tunc enim nasus ponitur in definitione simi quasi *genus*... Quando vero accidens significatur per modum substantiae in abstracto, tum subiectum ponitur in definitione eius in obliquo, ut *differentia*; sicut dicitur: « *simitas est concavitas nasi* » S. Th. *ibid.*

70. METHODUS INVESTIGANDI DEFINITIONEM ESSENTIALEM.

— Duplex ab Aristotele proponitur, altera *per descensum*, quae et *divisiva* dicitur, altera *per ascensum*, quae et *collectiva*

audit (II *Post.*, c. 8, al. 12). In methodo *divisiva*, regula est ut sumatur praedicatum communius re definienda, sed intra idem genus, et ei addantur successivae differentiae quoadusque omnia simul accepta convenient soli rei, licet singula convenient aliis rebus. In his praedicatis consistit essentia, atque adeo definitio rei. Exemplum affert de *ternarii* definitione. Quam ut inveniam, sumo quod est communissimum binario, ternario, quaternario etc., et hoc est quod sit numerus; deinde addo quod sit impar, postremo quod sit *primus utroque modo*, ita ut nec mensuretur numero, nec componatur (additive) ex numeris. «Hoc igitur, concludit, est ternarius: numerus impar, primus, et ita primus». Subdit autem sapienter: «Oportet autem, si quis circa aliquod totum versatur, de-partiri genus in atoma specie prima, ut numerum in ternarium et binarium; postea sic illorum definitiones accipere tentare»; i. e. qui venatur definitionem, dividat totum seu genus usque ad species specialissimas; et postea conetur invenire definitiones talium specierum, nihil omittendo.

In methodo autem *collectiva* regula est: Ad inveniendam definitionem communem alicuius, quod dicitur tum de pluribus quae inter se sunt similia, tum de pluribus aliis quae a prioribus dissimilia quidem sunt, sed etiam inter se similia, considerare oportet in quo convenient priora et in quo convenient posteriora ac deinceps ex duabus diversis rationibus abstrahere aliquam unam rationem communem utrisque. Si talis ratio detur, erit quaesita definitio. Exemplum affert de magnanimitate. Considerando enim homines, qui dicti sunt in Graecia magnanimi,veniuntur in duplici classe, in 1^a sunt Alcibiades, Achilles, Ajax qui ideo magnanimi dicti sunt, quia ferre non potuerunt iniurias. (Memineris Aristotelem fuisse ethnicum). In 2^a Socrates et Lysander, qui ideo magnanimi, quia in rebus adversis aequae se habuerunt ac in secundis. «Haec duo accipiens, prosequitur Philosophus, speculor quid commune habeant et impassibilitas quae est circa fortunas, et non tolerantia iniuriarum. Quod si nihil commune habeant, duae utique species erunt magnanimitatis», i. e. magnanimitas erit terminus aequivocus, cuius duae erunt definitiones.

§ 2^a — De Divisione.

71. DIVISIONIS DEFINITIO. — *Divisio*, prout in Logica consideratur, est: « oratio, totum aliquod in suas partes distribuens ». Quod dividitur appellatur *divisum*; partes vero, *membra dividenda*.

72. PARTITIO GENERALIS DIVISIONIS est in *nominalem* seu vocis, et *realem* seu rei. Illa, quae proprie *distinctio* dicitur, est « distributio vocis in varias quas habet significationes »; haec: « partitio rei in varia quae complectitur membra ».

73. DIVISIONIS REALIS SPECIES *tot sunt quot species totius constantis partibus*. (Est enim totum non constans partibus, quod dicitur *absolutum*, l. e. non relativum ad partes, et idem sonat atque *perfectum*). Porro totum constans partibus, cum S. Th. 1^a p., q. 76, a. 8, triplex distinguitur, *universale*, *integrale* et *potestativum*. *Totum universale* partes habet *subiectivas*, in quibus singulis eius forma est tota, tum quoad essentiam, tum quoad virtutem. Homo e. g. partes habet subiectivas individua humana, in quibus singulis essentia humanitatis eiusque virtus reperitur tota. Et hoc est totum universale *proprium*. Datur enim et totum universale *improprium*, seu *analogicum*, quod plura respicit, in quibus est unum *unitate analogica*, ut ens. — *Totum integrale* partes habet *integrantes*, in quibus forma neque quoad essentiam neque quoad virtutem est tota in singulis, sed partialiter. Et hoc est duplex *essentiale* et *quantitativum*, quia potest integrari ex partibus *essentialibus*, sive re distinctis (« physicis ») sive non (« metaphysicis »), ut homo ex anima et corpore atque ex animalitate et rationalitate; et ex partibus *quantitativis*, sive *sit per se unum*, ut continuum, sive *per accidens unum*, ut domus. Ad totum integrale reducitur *ens morale*, ut familia, civitas. — *Totum potestativum* seu *potentiale*, est quod partes habet *potentiales* seu *potestativas*, in quibus forma est quidem tota quoad essentiam in singulis, sed non tota quoad virtutem. Sic anima humana est tota quoad essentiam in sensitivo et in vegetativo, at non tota quoad virtutem seu operandi vim.

De quo triplici toto adverte cum S. Thoma, l. cit.: 1° totum universale posse *proprie* de singulis partibus praedicari, cum cuilibet parti insit quoad essentiam et virtutem; 2° totum integrale *nullo modo* posse de singulis partibus praedicari, quia nec quoad essentiam nec quoad virtutem est totum in singulis partibus; 3° totum potestativum posse *quodammodo* praedicari de singulis partibus, quia in illis est quoad totam essentiam: sic dicitur quod principium vegetativum in homine est anima rationalis.

74. Insuper nota totum aliud dici *per se* et aliud *per accidens*. Totum *per se* est illud quod habet partes *ratione sui*, seu partes quae ad ipsum spectant reapse in eo ordine in quo dicitur totum. De eo supra locuti sumus. Totum *per accidens* est quod habet partes, quae proprie partes non sunt, in ordine in quo totum dicitur, sed considerantur aliqua ratione quasi partes, vel etiam: cuius partes non constituunt unum quid, quod totum dici possit, nisi propter aliquid commune quod *extra cuiusque essentiam* remanet.

Potest esse totum per accidens tum universale, tum integrale, tum potestativum. Totum per accidens *universale* dicitur tum *subiectum relate ad accidentia* quae ei possunt inesse, tum *accidens relate ad subiecta* in quibus potest esse, tum *accidens relate ad alia accidentia* quae eidem subiecto possunt inesse: 1° modo, partes (subiectivae) corporis sunt corpora alba, fulva, caerulea..., 2° modo, partes albi sunt lac, nix, marmor..., 3° modo, partes albi sunt album dulce, album amarum... Totum per accidens *integrale* est v. g. (homo) albus, cuius partes sunt homo et eius albedo. Totum per accidens *potestativum* est v. g. virtus quaelibet relate ad virtutes adiunctas, « quae ordinantur ad aliquos secundarios actus vel materias, quasi non habentes totam potentiam virtutis principalis » 2^a 2^{ae}, q. 48, a. un.; ita assignantur a S. Doctore tanquam partes potentiales iustitiae religio, pietas, observantia... Cf. 2^a 2^{ae}, q. 80, a. un.

75. Ex his, quae de multiplici toto hucusque dicta sunt, facile est deducere divisionis partitiones.

1° Toti igitur *universali* respondet *divisio in partes subiectivas*, seu de quibus dicitur ut de subiectis. Et est *proprie* 1° generis in species, 2° speciei in individua, 3° differentiae in species; est *improprie* analogorum quorundam in analogata, ut *principii* in principium temporis, motus, viae etc.

2° *Toti integrali* respondet *divisio* 1° *in partes essentielles, sive re distinctas, sive non re distinctas; 2° in partes quantitativas, sive homogeneas aut similes, sive heterogeneas aut dissimiles.*

3° *Toti potentiali* respondet *divisio in partes potentiales, seu virtuales, quae se habent ut inferiora contenta in superiore.*

76. *NOTA.* Specialis mentio de divisionibus totius per accidens supervacanea videtur. Satis enim patet ex notionibus datis qua ratione singulae species totius per accidens dividendae sint.

77. *LEGES BONAE DIVISIONIS* hae sunt:

1^a *Divisio fiat in quam paucissima membra, quae deinde, si opus fuerit, subdividantur. Ratio huius legis ex fine, cuius gratia adhibetur divisio, manifesta est. Sic animal dividimus in rationale et irrationale; et hoc in volatile, aquaticum et terrestre.*

2^a *Divisio sit adaequata, i. e. talis ut omnia membra dividendia simul sumpta nec excedant divisum nec deficiant ab illo. Per se patet. Ideo non est bona divisio animalis in hominem, angelum ac brutum. Nec ista: in volatile et aquaticum.*

3^a *Divisio fiat per membra saltem aliqua ratione opposita. Secus totum in suas partes non dividitur. Ideo erraret dividens animal in irrationale et bipes.*

4^a *Nullum membrum divisi sit toti aequale. Tunc enim perperam illud membrum diceretur pars. Ideo pessime diceret: animal aliud est sentiens, aliud intelligens.*

5^a *Divisio non fiat sine necessitate in membra quorum alterum sit positivum, alterum negativum. Ratio est quia officit perspicuitati. Ne dicamus ergo: quantitas continua alia est linea, alia non linea. Dixi autem sine necessitate; nam saepe pars opposita caret nomine positivo vel nobis ignota est. Ideo recte dicimus: animal aliud est rationale, aliud irrationale.*

CAPUT II.

De secunda mentis operatione.

Secunda mentis operatio est iudicium, cuius signum est enuntiatio. Agemus 1° de enuntiationis natura, 2° de eius partitione, 3° de eius proprietatibus.

ARTICULUS I.

De natura enuntiationis.

78. Quaemadmodum tractationi de termino praemisimus nonnulla necessaria scitu circa simplicem apprehensionem, quae per terminum significatur; ita, acturi de enuntiatione, quae est expressio secundae mentis operationis seu iudicii, e re esse ducimus nonnihil de iudicio ex Psychologia delibare. Deinde agemus de principiis enuntiationis, quae sunt nomen et verbum. Tertio de genere ad quod pertinet enuntiatio, nempe de oratione. Quarto demum de ipsius enuntiationis indole.

§ 1^a. — De iudicio.

79. QUID IUDICIUM. — Ab Aristotele, *III de An.*, c. 6, definitur iudicium: « oratio qua intellectus aliquid dicit de altero affirmando vel negando ».

Eodem modo definitur a S. Thoma, *Q. disp. de Verit.* q. XIV, art. 1: « actio intellectus, secundum quam componit et dividit affirmando et negando ». Quod ut intelligas, adverte mentem nostram non modo percipere nudas quidditates rerum, sed et perceptas invicem comparare. Porro in hac comparisonem accidere potest 1° ut eas in re esse unum percipiat; 2° ut eas in re non esse unum percipiat; 3° ut nec unum nec alterum de illis percipiat. In postrema hac hypothesi mens per se ab actu abstinere: in prima duas notiones *affirmatione* componit; in secunda eas *negatione* separat. Ita *numerus stellarum esse parem* neque affirmo neque nego; sed affirmo *nivem esse albam*, nego *nivem esse calidam*. Ergo recte iudi-

cium dicitur a Scholasticis *compositio*, et *divisio*, *affirmatio* et *negatio*, *assensus* et *dissensus* mentis.

NOTA. 1° Ab Aristotele, loc. cit., iudicium etiam dicitur: « compositio quaedam conceptuum tamquam unum existentium ». Quae verba ne sic intelligas; quasi iudicium sit mera aggregatio duorum simplicium conceptuum, sed, ut exponit S. Thomas in h. l., lect. 11^a, quia duo « aliquando separatim et seorsim intellectus intelligit, et tunc sunt *duo intelligibilia*; quando autem componit, fit *unum intelligibile* et simul intelligitur ab intellectu ».

2° A modernis autem saepe definitur iudicium: « actus quo mens duarum idearum identitatem vel diversitatem exprimit ». Ut autem huiusmodi definitio rectum sensum accipiat, notandum 1° « ideas » hic assumi pro conceptibus *obiectivis*, 2° sermonem esse de conceptuum identitate vel diversitate non formali sed *materiali*, scilicet identica vel diversa dici non ea quae conceptibus formaliter significantur (quidditates), sed *subiecta* in quibus hae quidditates inveniuntur. Sic qui iudicat nivem esse albam, iudicat naturam albedinis in aliquo eodem subiecto esse, in quo est natura nivis.

80. PARTITIONES IUDICII. — Dispescitur iudicium 1° in *affirmativum* et *negativum*, quod per se iam patet;

2° in *verum* et *falsum*, prout scilicet intellectus componit et dividit quae componenda et dividenda sunt, aut contra;

3° in *necessarium* et *liberum*, prout in ferendo iudicio utimur evidentia ipsa rei, aut imperio voluntatis;

4° in *prudens* et *imprudens*, secundum quod, in iudicando, solido nitimur motivo aut leve parumve considerato;

5° in iudicium *a priori* et *a posteriori*, prout praedicatum de subiecto affirmatur aut negatur independenter ab experientia, vel dependenter ab ea. Haec tamen partitiō sic intellecta est quorundam recentiorum. Secundum vero doctrinam Aristotelis et veterum Scholasticorum, iudicium *a priori* est illud quod procedit ex cognitis rei causis (causae enim sunt *priores* effectui); et iudicium *a posteriori* est illud quod procedit ex cognitis effectibus (effectus enim *posteriores* sunt sua causa);

6° in iudicium *immediatum* et *mediatum*, prout fertur vel medio aliquo ratiocinio, vel sine ullo ratiocinio; iudicium immediatum dicitur etiam *per se notum*;

7^a in *analyticum* et *syntheticum*, prout iudicium fertur ex instituta analysi notionum, aut ex experientia vel auctoritate.

Sed animadvertite sedulo 1° iudicium posse esse *analyticum* et nihilominus *mediatum*, si nempe deducitur ex duplici praemissa analytica; 2° iudicium posse esse *immediatum* et nihilominus *syntheticum*, si nempe ex immediata experientia vel ex mera auctoritate fertur; 3° omne iudicium posse dici *syntheticum*, eo sensu quod constituitur veluti synthesi praedicati et subiecti: 4° *strictius* definiri a Kant iudicium *analyticum*: iudicium cuius praedicatum continetur (non solummodo virtualiter, seu exigitive, sed formaliter) in comprehensione subiecti.

Reliquae iudiciorum partitiones intelligentur ex iis, quae de enuntiatione dicuntur.

81. **SIGNUM IUDICII** dicitur *enuntiatio*. A Philosopho vocatur *interpretatio*, de qua agit in libro cui titulus ipse est *περὶ ἑρμηνείας*, h. e. *de interpretatione*. « Ille enim interpretari videtur, qui exponit aliquid esse verum vel falsum. Et ideo *oratio enuntiativa*, in qua verum vel falsum invenitur, *interpretatio* vocatur » S. Th., *In I perih.*, l. 1.

Obiectum igitur huius secundi capitis est *enuntiatio*. Sed primura de nomine et verbo tractandum est in ordine ad enuntiationem, cuius sunt partes praecipuae.

§ 2^a. — *De nomine et verbo.*

82. **Nomina et verba** esse praecipuas orationis partes, manifestum est. « Sub nominibus enim comprehenduntur *pro-nomina*; quae, etsi non nominant naturam, personam tamen determinant et ideo loco nominum ponuntur; sub verbo vero *participium*, quod consignificat tempus, quamvis et cum nomine convenientiam habet. *Alia* vero, quae secundum grammaticos dicuntur partes orationis, sunt magis colligationes partium orationis » S. Th. *ibid.*

83. **QUID NOMEN.** — *Nomen* recte ab Aristotele (*I Perih.*, c. 2) definitur: « vox significativa ad placitum sine tempore, cuius nulla pars separata significat, finita et recta, quae cum verbo veram et falsam efficit orationem ». Explicatur definitio. Et 1° quidem tres priores definitionis partes patent ex dictis in superiore capite.

2° *sine tempore*. Pars haec nomen a verbo distinguit. Nomen enim significat substantiam. Substantia autem, ut ibi. notat Angelicus Doctor, « non habet, inquantum huiusmodi, ut tempore mensuretur; sed solum secundum quod subiicitur motui, prout per participium significatur ». Quae vero temporis nomina sunt, ut saeculum, annus, dies, reipsa *tempus sine tempore* significant, videlicet illud significant ut quaedam res est.

3° *cuius nulla pars separata significat*. « Nam, ut explicat ipse Phil., in nomine *Κάλλιππος* nihil ipsum τὸ ἵππος per se significat quemadmodum in oratione *καλὸς ἵππος* ». Ratio egregia affertur a S. Th. in h. l., l. 4: « Significatio est quasi forma nominis: nulla autem pars separata habet formam totius, sicut manus separata ab homine non habet formam humanam. Et per hoc distinguitur nomen ab oratione, cuius pars significat separata, ut cum dicitur *homo iustus* ».

4° *finita*; per quod excluditur *terminus infinitus*. Omne enim nomen significat aliquam naturam determinatam, ut *homo*; aut persona, ut pronomen *ego*; aut utramque, ut *Socrates*. Sed nomen infinitum, ut *non homo*, nihil horum significat, sed tollit significatum nominis. Cfr. S. Th. ibi.

5° *recta*; ut excludantur casus obliqui qui de se non possunt esse subiectum aut praedicatum enuntiationis, quum non significant rem tamquam *quid*, sed tamquam *cuius*, seu per relationem ad alterum. *Dices*: haec est vera propositio: *poenitet Socratem*. *Respondeo* cum S. Thoma: « actus verbi intelligitur ferri super obliquum, ac si diceretur: poenitentia habet Socratem ».

6° *quae cum verbo* etc. Per quae indicatur ratio cur excludantur a ratione nominis casus obliqui. Cfr. Sylv. Maurum, in h. l.

84. DE VERBO. — Verbum ab eodem Philosopho (c. 3), definitur: vox « significativa ad placitum cum tempore, cuius nulla pars significat separata, finita et recta, et est semper eorum, quae de altero praedicantur, nota ». Explicatur definitio. Et 1° quidem nihil dicendum de iis, quae communia habet definitio haec cum priore.

2° *cum tempore*: quod indicat primam differentiam verbi

a nomine. « Consignificare tempus, inquit S. Th. ib., l. 5, est significare aliquid *in tempore mensuratum* ». Tunc autem aliquid in tempore mensuratum significatur, quando significatur ut *fluens* secundum aliquem motum, aut, quod idem est, secundum actionem aut passionem prout *in fieri*. Quare verbum saepissime eandem notionem significat atque nomen, sed significat illam non simpliciter, sed ut tempori substantem. Et hic nota diligenter discrimen inter 1° significare tempus; 2° significare habitudinem inter diversa tempora; 3° connotare tempus; 4° significare cum tempore; 5° significare sine tempore; 6° absolvi a tempore. Primum est tempus exprimere ut rem quandam; et hoc est proprium nominum: *tempus, dies* etc. Secundum est exprimere relationem prioritatis aut posterioritatis unius temporis ad aliud, et hoc est proprium adverbiorum: *heri, cras* etc. Tertium est exprimere rem cum determinatione temporis in quo peragitur; et hoc est proprium horum et similium nominum: *coena, prandium*. Quartum est, ut diximus, exprimere aliquid ut tempore mensuratum. Quintum est exprimere rem ut stantem et non fluentem; et est proprium nominum etiam illorum, quae significant *motum, actionem* et *passionem*, quia non exprimunt haec ut *in fieri*, sed sine motu. Sextum denique est exprimere *abstrahendo* a tempore, quod accidit cum copula ita unit praedicatum cum subiecto ut ea non restringat ad aliquam temporis differentiam; ut patet in propositionibus, quae dicuntur *aeternae veritatis*.

3° *cuius nulla pars significat separata*: « per quam (particulam) distinguitur verbum ab oratione » S. Th. ib.

4° *finita*, ad exclusionem verbi infiniti, v. gr. *non currere* vel *non laborare*. « Removent enim (verba infinita) actionem vel passionem, potius quam aliquam determinatam actionem vel passionem significant... Differunt tamen huiusmodi verba a verbis *negativis*, quia verba infinita sumuntur in vi unius dictionis, verba vero negativa in vi duarum dictionum » S. Th. *ibid.*

5° *recta*; per quod excluduntur verba obliqua, nempe praeteritum et futurum, et modi alii ab indicativo. « Cum enim, ita Angelicus *ib.*, verbum proprie sit quod significat *agere* vel *pati*, hoc est proprie verbum quod significat *agere*

vel pati in actu, quod est agere vel pati simpliciter. Sed agere vel pati in praeterito vel futuro est secundum quid ». Ratio autem cur excludantur alii modi ab indicativo est quia non faciunt, simul cum nomine, veram vel falsam enuntiationem.

6° *et est semper* etc. « per quod distinguitur verbum non solum a nomine, sed etiam a participio, quod significat cum tempore... quia scilicet nomina et participia possunt poni ex parte subiecti et praedicati, sed verbum semper est ex parte praedicati » S. Th. ibid. Si autem quaeras cur verbum semper ponatur ex parte praedicati, praesto est ratio S. Doctoris: « Quum verbum significet actionem *per modum actionis*, de cuius ratione est *ut inhaereat*, semper ponitur ex parte praedicati, nunquam autem ex parte subiecti, nisi sumatur in vi nominis ».

85. NOTANDA DE VERBO. 1° Distinguitur verbum *substantivum et adiectivum*. Illud est verbum *sum, es, est*, non prout fungitur officio copulae, sed prout significat substantiam per modum actus, i. e. prout dicit *actum essendi*; ac proinde prout aequivalet verbo *existere*. Verbum vero *adiectivum* est quodvis aliud verbum e. g. *amo, lego, curro*. Videtur autem vocari adiectivum, non quia nomini adiacet (quod est commune etiam verbo substantivo), sed quia id quod principaliter significatur ab huiusmodi verbis connectitur et quasi adiacet τὸ *est*. Nam, ut recte notavit S. Th., *In 1^m Met.*, l. 9, « verbum quodlibet resolvitur in hoc verbum *est* et participium. Nihil enim differt dicere: « homo convalescens est » et: « homo convalescit », et « sic de aliis ».

86. 2° Duplex esse munus verbi *sum, es, est*, patet ex iis, quae modo dicta sunt. At *quaeri potest* utrum τὸ *est*, etiam cum fungitur munere copulae, h. e. cum nectit praedicatum cum subiecto, significet *actum essendi*. Et *respondendum* videtur *affirmative*, si actus essendi, qui proprie dicitur de *ente* et *esse reali*, ampliatur ad significandum *ens* et *esse logicum*. Cum enim dico: « *homo est* », significo actum essendi realem; quum vero dico: « *homo est animal rationale* », nullo quidem modo significo actum essendi realem; sed nihilominus aliquem essendi actum logicum homini tribuo.

87. 3° « Actus... (i. e. actio, et idem dic de passione) significantur... in *verbo* et in *participio* et in *nomine verbali*. Sed tamen participium plus accedit ad substantiam, quam verbum; et adhuc nomen verbale magis quam participium » In *I^m Sent.*, D. XI, q. 1, a. 4.

§ 3^a. — *De oratione.*

88. DEFINITIO ORATIONIS. — Oratio definitur a Philosopho, I *Periherm.*, c. 6: « vox significativa ad placitum, cuius aliqua pars separata significat ut dictio, sed non ut affirmatio et negatio ».

Explicatur definitio; 1° *vox significativa ad placitum*, quod verum est prae aliis vocabulis de oratione; « quia nomen et verbum significant simplicem intellectum; oratio vero significat intellectum compositum » S. Th., in h. l., l. 6; dicitur *vox*, et non *voces*, licet pluribus vocabulis constet, quia ab una intentione rationis, a qua efficitur, suam desumit unitatem; — 2° *cuius aliqua pars significat*: « Ponit id in quo oratio differt a nomine et verbo » S. Th. ibid. Adverte autem: α) non dici *cuius omnis pars*, sed *aliqua*, propter syncategoremata, quae de se non significant aliquid absolutum, sed habitudinem unius ad alterum; β) dici *cuius*, nempe *orationis*, aliqua pars, non autem nominis aut verbi, hoc est, non pars partis, ut sunt syllabae. Et hoc « quia pars alicuius totius dicitur proprie illud quod immediate venit ad constitutionem totius; non autem pars partis » S. Th. ibid.: — 3° *ut iudicio* etc.: intellige de simplici dictione (puta nomen aut verbum) sed non de composita, quae est expressio iudicii.

89. *Sed contra* hoc definitionis comma est, quod in oratione composita aliqua pars significat ut affirmatio. Respondendum verba haec Philosophi accipienda esse non quasi *absolute repugnet* omni orationi habere partes significantes ut dictiones affirmantes aut negantes, sed quia *non requiritur* ad orationem in genere, ut eius aliqua pars significet tamquam affirmatio aut negatio. Cfr. etiam quae habet Angelicus Doctor in h. l.

90. DE PARTITIONE ORATIONIS. — Alia est oratio *perfecta*, alia *imperfecta*. Secundum Aristotelem oratio perfecta ea est in qua invenitur verum et falsum, quae, ut videbimus est

enuntiativa; oratio imperfecta ea est in qua nec verum nec falsum invenitur, et est *deprecativa*, *imperativa*, *interrogativa* et *vocativa*. De quibus ita sapienter S. Thomas (ibid., l. 7): « Quia istae quatuor orationis species non significant ipsum conceptum intellectus, in quo est verum vel falsum, sed *quemdam ordinem ad hoc consequentem*, inde est quod in nulla earum invenitur verum et falsum. *Dubitativa* autem ad *interrogativam* reducitur; sicut et *optativa* ad *deprecativam* ». Nos utpote Logici, de *enuntiativa* tractamus, rhetores vero de ceteris orationibus tractant.

§ 4^a. — *De ipsius enuntiationis indole.*

91. ENUNTIATIO DEFINITUR « oratio in qua verum vel falsum est » (I *Perih.*, c. 4.) Ubi *oratio* tenet locum generis, cetera verba locum differentiae. Dicitur autem in enuntiatione esse verum vel falsum, sicut *in signo* intellectus veri vel falsi. Sed sicut *in subiecto* est verum vel falsum *in mente*.... *In re* autem sicut *in causa*; quia ab eo, quod res est vel non est, oratio vera vel falsa est » S. Th. ibid., l. 7.

Est autem definitio haec *essentialis*. Nam licet de essentia enuntiationis non sit, ut determinate sit vera potius quam falsa, vel contra; tamen est de eius essentia ut disiunctim sit vera vel falsa. Iudicium enim, quod in ea continetur, necessario verum vel falsum est. Quod ergo *accidit* enuntiationi, est ut sit determinate vera potius quam falsa, aut falsa potius quam vera; at quod sit vel vera vel falsa, non est ei accidentale, sed *essentiale*.

92. *Nota*. Utemur deinceps indiscriminatim vocibus *enuntiatione* et *propositione*, licet strictè loquendo propositio dicatur ea enuntiatio, quae in argumentatione ad inferendum assumitur seu *proponitur*.

93. ELEMENTA SEU PRINCIPIA ENUNTIATIONIS. — Si quae de nomine, de verbo et de essentia enuntiationis enucleata sunt, probe teneantur, primum est concludere elementa seu principia enuntiationis logice inspectae non esse nisi duo, *nomen* et *verbum*; licet enuntiationis grammatice consideratae tria esse dicantur elementa, h. e. subiectum, praedicatum et copula. Ratio est quia in propositione non continetur qua-

litas aliqua aut forma absolute inspecta et seorsim a subiecto (quae consideratio est grammaticorum); sed relative inspecta seu per ordinem ad subiectum, cum quo componitur et quod afficit et constituit ut forma materiam. Ideo S. Th. *In I^m Sent. D. XXI*, q. 2, art. 1, docet in propositione etiam praedicatum substantiale praedicari *ut quo est* et non *ut quod est*. Atqui nullo modo qualitas aut forma per praedicatum expressa componitur cum subiecto nisi per verbum *est*, quod est *copula verbalis*. Atqui rursus praedicatum affectum copula verbali est verbum: idem enim est *convalescit* et *est convalescens*. Ergo elementa propositionis logice inspectae non sunt nisi nomen et verbum. Ideo Doctor Angelicus scribit, *In II^m Perih.* 1. 2: « Quum dicitur: « Socrates est albus », non est intentio loquentis ut asserat Socratem esse in rerum natura; sed ut attribuat ei albedinem mediante hoc verbo *est*; et ideo in talibus *est* praedicatur ut *adiacens principali praedicato*. Et non dicitur esse tertium, quia sit tertium praedicatum, sed quia est tertia dictio posita in enuntiatione, *quae simul cum nomine praedicato facit unum praedicatum*. Ut sic enuntiatio dividatur *in duas partes* et non *in tres* ». Praeiverat S. Ioan. Damascenus dicens (*Dialect.*, c. 65): « In his vocibus: Socrates est bonus, *Socrates* subiectum est, ac nomen dicitur; *est bonus* praedicati locum tenet, ac *verbum nuncupatur*, utpote affirmationis pars; tametsi alioqui apud grammaticos *bonus* dicitur esse nomen (adiectivum). Atque ut in summa dicam, illud omne, quod comitatur *tò est*, verbum est ». Quem secus loquentem inveneris, habeas hac in re ut grammaticum, non ut logicum.

94. DE UNITATE PROPOSITIONIS. — « Quia ens et unum convertuntur, necesse est, sicut omnem rem, ita et omnem enuntiationem *aliqua* esse unam » S. Th. *In I^m Per.*, l. 8. « Aliqualiter » inquit, quia, ut notat ibid., « etiam in rebus, quae sunt extra animam, aliquid est unum *colligatione* aut *compositione* aut *ordine* », et non tantum unum *unitate simplicitatis*.

95. DISPOSITIO PROPOSITIONIS vocatur ordo terminorum in ratione subiecti et praedicati. *Praedicare* in Logica est ali-

quid de aliquo enuntiare: seu ut habet S. Doctor in opusc. *de Ente et Ess.*, c. 4. « est quoddam quod completur per actionem intellectus componentis et dividētis, habens tamen fundamentum in re ipsam *unitatem* eorum quorum unum de altero dicitur » (aut eorum *diversitatem*, si praedicatio sit negativa).

96. QUOTUPLEX DISPOSITIO ET PRAEDICATIO. — 1° *Dispositio*, atque adeo *praedicatio*, alia est *directa*, alia *indirecta*. Prima est in qua id quod est per modum formae fungitur officio praedicati; ut *homo est risibilis*. Secunda in qua fungitur munere praedicati id quod se habet per modum subiecti; ut *risibile est homo*.

Hanc divisionem sunt qui appellant *secundum naturam* et *contra naturam*. Quod si praedicatum et subiectum sint veluti duae formae concretae cuiusdam tertii, propositionem dicunt *praeter naturam*; ut si de lacte dicas: *hoc album est dulce*. Sed revera praedicatio haec videtur *secundum naturam* esse; nam alterum supponit *materialiter*, habet ergo veram rationem subiecti. Et generatim quando praedicatum est *aequale* subiecto, satis habetur ut possit dici exercere munus formae respectu illius. Quod si praedicatum sit *inferius*, ut *aliquod animal est homo*, praedicatio est indirecta.

97. 2° Porro praedicatio *directa* alia est *essentialis*, alia *accidentalis*, secundum quod praedicatum exprimit aliquid pertinens ad essentiam subiecti, aut aliquid quod ad essentiam eius non pertinet. Ut *homo est animal*; *homo est doctus*.

98. 3° Insuper praedicatio alia est *disparata* et alia *identica*, atque haec sive *materialiter*, sive *formaliter*. *Disparata* est quae constat terminis habitudinem convenientiae invicem non habentibus, licet propositio sit negativa et vera, ut *homo non est lapis*. *Identica* est illa in qua idem enuntiatur de eodem, sive propositio sit affirmativa et vera, sive sit negativa et falsa, ut *homo non est homo*. Et si vi significationis idem prorsus exprimit uterque terminus, ut *homo est homo*, praedicatio dicitur *identica formaliter*; si vero significatio terminorum est diversa, sed entitas significata est eadem, praedicatio dicitur *identica materialiter*, ut *homo est corpus*.

Ut brevis haec de praedicatione doctrina absolvatur, dicendum 1° quomodo fieri possit recta praedicatio, 2° quot sint modi praedicandi vel *dicendi per se*.

99. QUOMODO FIERI POSSIT RECTA PRAEDICATIO. — 1° *Concreta* de concretis praedicari possunt; ut *homo est animal*, *Socrates est doctus*. Ratio est quia concreta significant ut *tota*. Atqui totum potest praedicari de toto sibi identico.

2° *Abstracta* per se nequeunt praedicari de concretis, nec *concreta* de abstractis. Hinc nequit dici: *homo est humanitas*. Ratio est quia abstracta dicunt formam tantum, ut partem vel quasi partem, concreta autem dicunt subiectum cum forma vel quasi forma. Dixi *per se*, quia aliquando identice verificatur abstractum vel melius quasi abstractum de concreto, ut *Deitas est Deus*; pariter *entitas* et *ens*, *unitas* et *unum* invicem praedicari possunt, ut docet S. Th. q. XXI de *Verit.*, art. 4, ad 4^m.

3° Si sermo sit de *accidentibus*, praedicata superiora abstracta praedicantur de inferioribus abstractis; ut *albedo est color*, *est qualitas*. Ratio est quia dicunt totam rationem quae in inferioribus invenitur.

100. DE QUATUOR MODIS DICENDI PER SE. — Quatuor sunt modi dicendi per se:

1° modo dicuntur per se de subiecto ea, quae *includuntur in definitione subiecti*. Sic *animal* de homine, quia in definitione hominis est animal.

2° modo dicuntur per se de subiecto illa, in quorum *definitione ponitur subiectum*. Sic *par* et *impar* de numero, quia in definitione utriusque ponitur numerus.

3° modo dicuntur per se ea, quae *non dicuntur de ullo, ut de subiecto, quod sit aliud ab ipsis* (et haec sunt substantiae; accidentia contra dicuntur de alio ut de subiecto alio ab ipsis). Sic *Petrus* de nullo dicitur ut de subiecto; et *homo* dicitur de Petro, sed non est aliud a Petro, de quo dicitur.

4° modo dicuntur per se quae *conveniunt subiecto propter ipsum*. Sic *interiit* dicitur de *iugulato*; ideo enim interiit quia iugulatus.

Hos modos Phil. proponit in l. I *Post. Anal.*, c. 4, brevius autem explicat in lib. IV *Met.*, c. 18.

101. QUID PROPOSITIO DE SECUNDO ET DE TERTIO ADIACENTE.

— Propositio in qua verbum exprimitur una dictione, ut *Paulus docet, homo est*, vocatur *de secundo adiacente*, quia verbum iacet secundo loco in propositione et adiacet nomini. Propositio vero in qua verbum exprimitur per copulam *est* et per id quod a grammaticis dicitur praedicatum, vocatur *de tertio adiacente*. « Sed non dicitur *est* esse tertium quia sit tertium praedicatum, sed quia est tertia dictio posita in enuntiatione, quae simul cum nomine praedicato facit unum praedicatum » S. Th. *In II^m Perih.*, l. 2.

102. *Nota.* Sunt qui huiusmodi propositiones: *loquor, doceo, lego*, dicant *de primo adiacente*. At perperam. Nam si nulli adiacere dicuntur, sunt de nullo adiacente; si autem, ut rei veritas habet, verba illa adiacent subiecto quod subauditur, sunt de secundo adiacente.

ARTICULUS II.

De partitionibus enuntiationis.

103. GENERALIS ENUNTIATIONIS PARTITIO. — Ut ex dictis sub n. 94 patet, enuntiatio potest esse non modo *simplex*, sed et *composita*. *Simplex*, secundum Arist., I *Perih.*, c. 4, ea est « in qua enuntiatur unum de uno », ut *Deus est sanctus*. *Composita* ea est « in qua enuntiantur plura quae coniunctione fiunt unum », ut *Si Thomas est sanctus, est probus*. Non est idem igitur propositio *composita* ac propositio absolute *multiplex*: haec plura significat, quae ad unitatem non reducuntur, ac proinde non est revera una propositio, sed plures; illa vera quadam unitate gaudet, est quidem simpliciter multiplex, at secundum quid una. Ut autem optime notat auctor *Summae totius Log.*, tract. VI. c. 6, « haec divisio enuntiationis est analogi in sua analogata, de quibus per prius et posterius dicitur; nam unum simpliciter est prius uno coniunctione ».

« Enuntiatio autem est iudicanda una (*simplex*), non ex unitate nominis, sed ex unitate significati; etiamsi sint plura nomina quae unum significant » *In I Perih.*, l. 8. Hinc « *homo est animal rationale* » est enuntiatio simplex, quia haec duo nomina *animal rationale* unum quid significant.

104. UNDE DESUMENDAE CETERAE PARTITIONES. — Utriusque autem enuntiationis partitiones commode assignari possunt ex materia, ex forma, ex quantitate et ex qualitate enuntiationis. *Materia* enuntiationis *proxima* sunt termini ipsius, *remota* est res ipsa quam termini significant. *Forma* est copula verbalis inquantum ita terminos disponit ut unum de altero negetur vel affirmetur; proinde dici potest ipsa affirmatio vel negatio et vocatur essentialis *qualitas* propositionis (qualitas accidentalis est *veritas* vel *falsitas*). *Quantitas* autem est extensio subiecti.

§ 1^a. — *De partitionibus enuntiationis simplicis.*

105. I. RATIONE MATERIAE REMOTAE, enuntiatio simplex dividitur in *necessariam*, *impossibilem* et *contingentem*: 1^a habetur quum praedicatum exprimit aliquid quod est de essentia subiecti vel ab illa necessario dimanat, ut *homo est rationalis*, *homo est risibilis*; 2^a habetur quum praedicatum exprimit aliquid quod necessario repugnat subiecto, ut *homo est lapis*; 3^a habetur quum praedicatum exprimit aliquid quod accidentaliter convenit subiecto, ut *homo est iustus*.

106. Adverte 1° non esse idem propositionem *necessariam* et propositionem *in materia necessaria*; propositionem *impossibilem* et propositionem *in materia impossibili*. Sic propositio haec: *homo non est substantia*, est *in materia necessaria*, et est propositio non necessaria, sed impossibilis. *Homo non est lapis* est *in materia impossibili*, et tamen est propositio necessaria.

Adverte 2° in *materia necessaria* omnes propositiones affirmativas esse veras; omnes contra negativas esse falsas. In *materia vero impossibili* contrarium accidit. In *materia denique contingenti* tum propositio particularis, tum universalis potest esse vera vel falsa; generatim tamen loquendo, universales sunt falsae, particulares verae.

107. II. RATIONE MATERIAE PROXIMAE, seu ipsorum terminorum, *prout disponi possunt*, enuntiatio est *directa* seu *naturalis*, et *indirecta* seu *innaturalis*. De qua satis dictum supra, num. 96.

108. III. RATIONE FORMAE SEU QUALITATIS ESSENTIALIS, dividitur enuntiatio in *affirmativam* et *negativam*. Prima est

in qua praedicatum componitur cum subiecto, ut *homo est animal*; secunda, in qua praedicatum removetur a subiecto, ut *homo non est lapis*. Illa vocatur a Phil., *I Perih.*, c. 5: « enuntiatio alicuius de aliquo »; haec: « enuntiatio alicuius ab aliquo ». Illa dicta est etiam *componens* vel *compositio*; haec *dividens* vel *divisio*.

109. Sedulo autem animadvertite 1° a propositione negativa, v. gr. *homo non est lapis*, differre propositionem *infinitam*, in qua scilicet negatio afficit praedicatum et non copulam, ut *homo est non lapis*.

2° propositionem in qua una negatio afficit copulam, et alia praedicatum, esse in rigore negativam; at, ad sensum quod attinet, esse revera affirmativam; v. g. *homo non est non vivens* aequivalet huic: *homo est vivens*.

110. LEGES ENUNTIATIONUM AFFIRMATIVARUM ET NEGATIVARUM (quae supponuntur *directe ordinatae*): 1° In propositione *affirmativa* praedicatum accipiendum est *secundum totam sui comprehensionem, non vero secundum totam extensionem*, excepto casu in quo praedicatum aequè patet ac subiectum: tunc enim totum secundum utramque accipitur. Ratio primi est quia secus falso affirmaretur identitas inter subiectum et praedicatum; ita si homini deesset aliqua nota pertinens ad comprehensionem animalis, non posset dici: *homo est animal*. Ratio secundi est quia praedicatum potest pluribus competere quam soli subiecto: ita dicitur *homo est mortalis*, non quia omne mortale est homo, sed quia homo est *aliquis* e mortalibus; unde praedicatum affirmativae dicitur « sumi particulariter ». Ratio tertii est quia inter subiectum et praedicatum adest tunc perfecta reciprocatio; e. g. (omnis) *homo est (omnis) risibilis*.

2° In propositione *negativa* praedicatum accipiendum est *secundum totam suam extensionem, non vero secundum totam comprehensionem*. Ratio primi est quia secus falso removeretur generaliter praedicatum a subiecto. Ratio secundi est quia, ut unum non sit idem ac aliud, satis est ut aliquid saltem habeat quod aliud non habet; sed non requiritur ut nihil commune habeat cum alio. Exempla sunt obvia.

111. IV. RATIONE QUANTITATIS, propositio potest esse *universalis, singularis, particularis, indefinita*.

Propositio *universalis* ea est quae habet ut subiectum terminum communem affectum signo aliquo universalitatis. Haec autem signa sunt: *omnis, quilibet, nullus* etc. Ex. *omnis homo est rationalis*.

Propositio *singularis* ea est quae habet ut subiectum terminum singularem vel terminum communem affectum signo singularitatis; ut *Petrus ambulat, ille homo sedet*.

Propositio *particularis* ea est quae habet ut subiectum terminum communem affectum signo particularitatis. Signa particularitatis sunt: *quidam, aliquis* etc. Ex. *quidam discipuli parum student*.

Propositio *indefinita* ea est quae ut subiectum habet terminum communem nullo signo affectum; ut *homo disputat*.

112. Haec nonnulla notata velis. 1° Quantitas propositionis pendet ex solo subiecto; est enim praedicatum quasi *forma* subiecti, quod determinat et in quo recipitur (copula est *forma propositionis*). Et in hoc convenit propositio cum rebus naturalibus, in quibus quantitas sequitur per se materiam et non formam. Hinc vides quam falsa sit illa «quantificatio praedicati», quam plures recentes post Hamilton admittunt. Eam iam confutavit Phil. 1° *Perih.*, c. 7; cf. S. Thom. in h. l., lect. 10^a, sub fin.

2° Nec impedit universalitatem propositionis *obliquum* quod forte comitetur subiectum et sit *singulare* vel *particulare*; hinc universales hae propositiones: *omnes subditi regis sunt catholici, omnes canes plurium hominum latrant*.

3° *Indefinitae* propositiones habendae sunt ut universales, quum sunt in materia necessaria aut impossibili; e. g. *homo est animal, homo non est lapis*; excipe propositionem *dispositionis indirectae*, quae aequivalet particulari: e. g. *animal est homo*, h. e. *aliquod animal est homo*. Habentur vero ut particulares propositiones indefinitae in materia contingenti, e. g. *homo est doctus*, h. e. *aliquis homo est doctus*.

4° Propositiones pariter habentes subiectum sumptum in suppositione collectiva, aut substantiae secundae intentioni aequivalent singularibus; ut *Sacramenta sunt septem; homo est species*.

113. V. RATIONE QUALITATIS ACCIDENTALIS, propositio dividitur in *veram* et *falsam*. De quo sic clare et breviter S. Th. In 1^m *Perih.*, l. 9: «Cum enuntiatur aliquid esse vel non esse secundum congruentiam rei, est oratio *vera*; alioquin est oratio *falsa*. Sic igitur *quatuor modis* potest variari enuntiatio se-

cundum permixtionem harum duarum divisionum », scilicet potest haberi affirmativa vera, affirmativa falsa, negativa vera, negativa falsa.

114. VI. RURSUS RATIONE FORMAE, prout haec *modificari* potest, enuntiatio alia est *de inesse* et alia *modalis*. Forma enim, uti diximus, in enuntiatione habetur ratione copulae verbalis, quae connectit praedicatum cum subiecto. Iamvero copula verbalis potest vel connectere simpliciter praedicatum cum subiecto, nullo addito modo quo illud huic competat; vel exprimere *modum* ipsum quo praedicatum subiecto competit. In primo casu enuntiatio dicitur *de inesse* seu *absoluta*; in altero dicitur *modalis*. Propositio *Deus est sanctus* est propositio *de inesse*; *Necesse est Deum esse sanctum* est propositio *modalis*.

115. In propositione modali duo sunt distinguenda: *dictum* et *modus*. *Dictum* est totum illud quod inveniretur in eadem propositione, si esset simpliciter *de inesse* (mutato tamen indicativo modo in infinitivum); *modus* est id quod exprimit quomodo praedicatum inest vel non inest subiecto. Et de dicto quidem res plana est. Aliquid de modo enucleate dicendum. Iamvero *modus* in genere definitur (ab. auct. opusc. *De propositionibus modalibus*, inter opera S. Thomae): « adiacens rei determinatio ». At ista determinatio potest afficere vel solos terminos, vel ipsam copulam verbalem. Si primum, improprie propositio diceretur *modalis*; si secundum, proprie. Et ita propositio haec: *Philosophus disputat sapienter* est *de inesse*. Contra haec: *Deum esse est necessarium* est *modalis*, quia iste *modus* afficit ipsam compositionem praedicati cum subiecto.

116. Quatuor sunt hi modi: *necesse*, *impossibile*, *possibile* et *contingens*. Et ita habentur propositiones de necessario, de impossibili, de possibili, et de contingenti. Quorum definitiones ipse poteris conficere, si animadvertas *necessarium* dici id quod ita est ut non possit non esse; *impossibile*, id quod non est nec potest esse; *possibile*, id quod non est at potest esse; *contingens*, id quod ita est ut possit etiam non esse.

Quaedam vero alia vocabula aut reducuntur ad aliquem

ex his modis, ut *probabile* ad *possibile*, aut certe non sunt modi stricte accepti: talia sunt *verum* et *falsum*. Veritas enim aut falsitas sequitur omnem propositionem; nec inesse aut non inesse praedicati in subiecto immutat.

117. Intellecta natura huius enuntiationis, facile est intelligere eius materiam proximam, qualitatem tum essentialem tum accidentalem, et quantitatem.

Materia proxima constituitur dicto et modo.

Qualitas essentialis constituitur affirmatione vel negatione modi de dicto. Quare propositio modalis tunc est *affirmativa* quum modus affirmatur de dicto, licet dictum sit negativum; tunc est *negativa* quum modus de dicto negatur, licet dictum sit affirmativum; sic affirmativa est haec: *possibile est hominem non salvari*, negativa vero ista: *Deum esse crudelem non est possibile*. Ratio est quia modus est principale praedicatum, quod mediante copula componitur vel dividitur a dicto, quod est subiectum.

Quia tamen ipsum dictum est pars propositionis modalis, ideo ex eius affirmatione vel negatione propositio dicitur *secundum quid* affirmativa vel negativa. Quapropter, quum dictum est affirmativum et modus negativus, propositio dicitur affirmativa de dicto et negativa de modo. Quum vero dictum est negativum et modus affirmativus, propositio dicitur negativa de dicto, affirmativa de modo. Quod si et dictum et modus pariter affirment aut pariter negent, tunc propositio dicitur affirmativa aut negativa de dicto et de modo.

Quantitas pendet simpliciter a quantitate modi. Quare ea propositio modalis dicitur simpliciter universalis, cuius modus est universalis, licet dictum sit particulare; et e converso. Dixi *simpliciter*, quia ex quantitate ipsius dicti propositio dici potest *secundum quid* universalis vel particularis. Hinc illae logicorum denominationes: « particularis de dicto, et universalis de modo » et e converso. Qui autem sint modi universales et qui particulares, hi versiculi ostendunt, licet barbari:

Omnis necesse valet; impossibile nullus.

Possibile quidam; quidam non possibile non.

Ut facile est perspicere, ratio universalitatis aut particularitatis in modis desumitur a ratione temporis. *Necessarium*

et *impossibile* distribuunt copulam verbalem pro omni tempore; *possibile* et *possibile non* (contingens) pro parte aliqua temporis.

Denique *qualitas accidentalis*, scl. *veritas* vel *falsitas* propositionis modalis, pendet ex *veritate* vel *falsitate modi*, prout vere aut falso affirmatur de dicto. Quare tunc est simpliciter vera propositio modalis, quando modus convenit $\tau\phi$ inesse vel non inesse praedicati in subiecto (licet ipsum dictum sit falsum), ut « *Deum esse mendacem est impossibile* »; tunc autem est falsa, quum modus non convenit (licet dictum sit verum), ut « *Deum esse iustum est contingens* ». Unde illae denominationes: falsa de dicto et vera de modo etc.

118. NOTA. — Veteres Logici optime docent in propositione modali esse distinguendum *sensum compositum* et *sensum divisum*. *Sensus compositus* tunc habetur quum significatur unio duplicis formae *simul* in eodem subiecto, vel, quod idem est, quum extrema dicti propositionis modalis coniunguntur secundum sua significata formalia *pro eodem tempore* ut: *caecum videre est impossibile* (dum caecus est). *Sensus vero divisus* tunc habetur quum significatur unio duplicis formae in eodem subiecto non simul, sed *successive*; seu, ut alii loquuntur, quum propositio modalis uniat significatum formale praedicati significato materiali subiecti adeoque *pro diverso tempore*; ut: *caecum videre est possibile* (qui antea caecus erat).

§ 2^a — De partitionibus enuntiationis compositae.

119. Quid sit enuntiatio *composita*, dictum est n. 103, ubi eam etiam diximus distinguendam esse a propositione *multiplici*, quae plura significat, quae ad unitatem quandam non reducuntur, dum illa vera quadam unitate gaudet. Illa tamen distinctione omissa, dividimus hic omnes propositiones non simplices in *aperte* et *occulte* compositas.

120. I. DE ENUNTIATIONIBUS APERTE COMPOSITIS. — Tres enumerantur: *conditionalis*, (quae etiam *hypothetica* dicitur, in oppositione ad *categoricam*), *disiunctiva* et *copulativa*.

1° CONDITIONALIS ea est in qua, ope particulae *si*, plures enuntiationes coniunguntur cum dependentia unius ab altera, ut: *si existit ens contingens, existit ens necessarium*. Pars quae manet suspensa dicitur *conditio*, vel *hypothesis*, vel *antecedens*; altera, quae ab illa dependet, vocatur *conditio-natum*, vel *consequens*. Potest dari inter partes huius propositionis vel connexio ex natura rei, et tunc consequentia dicitur necessaria (ita in exemplo allato), vel connexio ex aliquo adiuncto extrinseco, et tunc ipsa consequentia dicitur hypothetica; ex: *si Petrus Romam pergit, occidetur*.

NOTA. — Quaeri potest utrum propositio conditionalis sit revera composita an simplex. Et sane, si non mere grammaticaliter, sed logice rem considerare velimus, unum patet in ea affirmari vel negari, nempe nexus inter antecedens et consequens; propter illam rationem a multis recentioribus propositio conditionalis inter simplices computatur.

Attamen secundum mentem Aristotelis et S. Thomae dicenda est composita, seu una secundum quid, nempe coniunctione. Ita S. Thomas: « Enuntiatio quandoque est simplex et una; puta, cum solum ex nomine et verbo componitur in unum significatum, ut cum dico *homo est albus*. Est etiam quandoque una oratio, sed composita; quae quidem unam rem significat, sed tamen composita est vel ex pluribus terminis, sicut si dicam *animal rationale mortale currit*; vel ex pluribus enuntiationibus, sicut in conditionalibus, quae quidem unum significant et non multa » In 1^m Perih., l. 8. Ratio est quia, licet conditionalis unum verum vel falsum significet (et propter hoc est aliquo modo una, non absolute multiplex), non tamen simpliciter, sed sub hypothesis, ergo secundum quid. Imo veteres solas hypotheticas vocabant compositas, ceteras autem, quas modo recensuimus, dicebant absolute multiplices, quia in his diversae propositiones nonnisi extrinsece reducuntur ad unum.

DICES in conditionali significari unum simpliciter, nempe ipsum nexum quo ex antecedenti fluit consequens.

RESP. nexum utique significari, at implicite, quod autem explicite significatur esse consequens, non quidem absolute, sed sub hypothesis. Adde quod, si nexum directe et proprie significaret, conditionalis non differret essentialiter a categorica.

121. *Veritas aut falsitas* enuntiationis conditionalis pendet a nexu, qui intercedit, vel non, inter antecedens et consequens. Quapropter, si existit nexus inter ea, conditionalis est vera, licet constet antecedente et consequente falsis; et si nexus inter ea desit, conditionalis est falsa, licet constans

antecedente et consequente veris. « Nam hypothetica enuntiatio, ita S. Th. *In I Perih.*, l. 1^a, non continet absolutam veritatem... sed significat aliquid esse verum ex suppositione». Exempla: *si Deus non est, nec mundus est*, vera, licet utraque pars sit falsa; *si Deus est, et mundus est*, falsa, licet utraque pars sit vera.

Est autem manifestum posse nexum inter antecedens et consequens non excedere fines probabilitatis, ut: *si studiis operam dabis, doctus evades.*

122. Quod autem spectat ad vim *affirmativam* aut *negativam* huius propositionis, utraque pendet ab affirmato vel negato nexu inter antecedens et consequens; et non a negatione quae forte afficit singulas partes. Sic affirmativa est haec conditionalis: *si non studio operam dabis, non eris doctus*; contra haec est negativa: *non si lux est, dies est.*

123. 2° *DISIUNCTIVA* ea est in qua partes enuntiationis distinguuntur ope particulae *vel, aut* etc, e. g. *vel dies est, vel nox est*. Ut sit *vera*, requiritur ut alterutra pars sit vera, et altera falsa; ut sit *falsa*, utraque pars debet esse falsa, vel utraque vera. Ratio est quia disiunctivae essentia in separatione et oppositione consistit; si autem utraque est falsa aut vera, nulla separatio aut oppositio est. Ergo philosophi qui docent aliquam disiunctivam posse esse veram, etiam quum utraque pars est vera, id explicantes per sensum praecisivum (contra exclusivum) aut per particulas *saltem, ad minus*, quae subaudiuntur (ut in hac: *aut mundus incepit, aut creatus est*; has disiunctivas « late dietas » vocant), naturam huius enuntiationis immutant. Ut autem disiunctiva sit *negans*, requiritur ut particula negans praefigatur particulae disiungenti initio enuntiationis. Secus est *affirmans*. Patet disiunctivam proprie dictam non esse stricte *compositam*, sed absolute *multiplicem*; duo enim affirmat: 1° alterutrum esse verum, 2° alterum esse falsum.

Est *quaedam* disiunctiva quae est stricte *composita*, quia est *revera hypothetica*; ea nempe in qua alterutrum membrum negatione afficitur; haec enim *unum determinate* verum vel falsum significat, sub quadam hypothesisi. Sic cum dico *aut dies non est, aut lux est*, affirmo determinate quod *lux est*, dummodo dies sit.

124. Ad disiunctivam revocatur a quibusdam *divisiva*, cuius singula membra verum enuntiant, sed de diversis subiecti divisi partibus. E. g. *vivens partim est planta, partim brutum, partim homo*. Sed revera ad disiunctivam non est revocanda; quia, licet efferri possit ad modum disiunctivae, e. g. *vivens aut est planta, aut brutum, aut homo*, tamen aequivalet huic: *aliquod vivens est planta, et aliquod est brutum, et aliquod est homo*.

125. 3° COPULATIVA est in qua plures enuntiationis partes coniunguntur, sed sine dependentia unius ab alia; quod fit per particulas *et, nec* etc. Ex. *neque homo est planta, neque planta est lapis*. Ad eius *veritatem* requiritur utriusque partis veritas; ergo, si altera pars sit falsa, copulativa est falsa. Ratio est quia in copulativa utraque pars affirmatur coniunctim aut negatur coniunctim. Etiam huiusmodi propositio dicenda est absolute *multiplex*.

126. Ad copulativam revocatur: 1° *coniunctiva*, cuius partes sub eadem negatione connectuntur; ut *non dies est et nox est*. Est autem solum *negativa*; est enim ipsa negatio alicuius copulativae. Ut sit *vera*, eius membra debent esse opposita, ita ut simul exsistere nequeant.

Sicut disiunctiva, ita coniunctiva potest esse *hypothetica*, ac proinde stricte *composita*. Ex. *non dies est et lux non est*, quae affirmat quod *lux est*, si dies est.

2° *causalis*, cuius partes connectuntur particula causalis, e. g. *anima humana est immortalis, quia substantia spiritualis*. Ad eius veritatem requiritur veritas utriusque partis et nexus inter illas non quicumque, sed causalitatis. Si praeponitur pars indicans causam, enuntiatio dicitur *rationalis*; e. g. *ambulo, ergo motus est possibilis*.

3° *adversativa* seu *discretiva*, quae plura sive subiecta sive praedicata copulat particulis discernentibus seu adversantibus: *sed, tamen* etc. E. g. *non quidem facile, sed utile est studium Logicae*. Aequivalet huic: *et difficile et utile est studium Logicae*. Veritas utriusque partis non sufficit, sed oppositio quaedam inter huius enuntiationis membra requiritur.

4° *relativa*, quae partes suas nectit particulis relativis *ubi... ibi, quum... tunc*, etc. E. g. *ubi pax, ibi ordo*. Quoniam solam relationem affirmat vel negat, ut stricte composita habenda est; et revera vix differt a conditionali.

127. II. DE ENUNTIATIONIBUS OCCULTE COMPOSITIS. — Occulte compositas dicunt Logici enuntiationes quae specie tenus videntur simplices, at tales reapse non sunt, propter terminum qui enuntiationem reddit compositam (seu, rectius, multiplicem). Et quia, ut clare pateat earum compositio, expositione opus est, ideo vocantur *exponibiles*; et enuntiationes, quibus manifestatur eorum compositio, *exponentes* nuncupantur. Quintuplex autem est huiusmodi enuntiationum species: *exclusiva, exceptiva, reduplicativa, comparativa, et modalis* (de qua iam supra egimus).

128. 1° *EXCLUSIVA* est ea in qua reperitur particula excludens *tantum, solum* etc. Si haec afficit subiectum, propositio dicitur *exclusi subiecti*; si praedicatum, *exclusi praedicati*. E. g. *solus Deus est essentialiter bonus; sensus est perceptivus tantum singularium*. Potest autem esse *affirmativa* vel *negativa*. *Affirmativa exclusiva* exponitur duabus propositionibus, altera affirmativa, altera negativa. E. g. *solus Deus* etc. exponitur ita: *Deus est essentialiter bonus, cetera vero entia non sunt essentialiter bona*. Ad eius veritatem requiritur ut utraque exponens sit vera, ut per se patet. *Negativa exclusiva* exponi commode potest duabus simplicibus affirmativis. E. g. *homo non constat tantum spiritu* exponitur ita: *homo constat spiritu et praeterea constat alia substantia*.

129. 2° *EXCEPTIVA* est ea in qua admiscetur particula aliqua excipiens, e. g. *praeter*. Ex. *omne ens praeter Deum est mutabile*. Exponitur autem una negativa et una affirmativa. Ex. *Deus non est mutabilis et cetera entia sunt mutabilia*.

Cave putes exceptivam esse idem ac exclusivam. In exclusiva enim vel alia subiecta excluduntur a participatione praedicati (ut quum dico: *solus Deus est aeternus*); vel alia praedicata saltem eiusdem generis excluduntur a subiecto (ut quum dico: *Petrus est tantum periurus*). In exceptiva vero aliquid inferius subiecto, et sub illo contentum, excipitur a partici-

patione praedicati ut quum dico: *omnes puri homines, praeter Deiparam, originali labe infecti sunt*. Nihilominus verum est unam eandemque rem posse exprimi utraque enuntiatione e. g. *solus Deus est aeternus; nemo praeter Deum est aeternus*.

130. 3° REDUPLICATIVA est ea in qua praedicatum enuntiat de subiecto *in quantum tali*. Et hoc fit particulis *quatenus, qua, inquantum*; quae ideo dicuntur *reduplicantes*. E. g. *homo, qua homo, est disciplinae capax*. Sed adverte enuntiationem tunc tantum esse vere *reduplicativam*, quum ratio, quae reduplicatur, est *causa* cur praedicatum conveniat subiecto. Secus enuntiatio dicitur *specificativa*; ut quum dico: « *Petrus, qua homo, est doctus* »; et huiusmodi sunt enuntiationes in quibus particulae reduplicativae significant *conditionem* sine qua non convenit praedicatum subiecto; ut *ignis, qua applicatus, comburit*. Exponitur autem *reduplicativa* per unam *causalem* et unam *copulativam*.

131. *Nota*. Quandoque particulae *inquantum, quatenus, secundum* etc. sumuntur *diminutive* et *non reduplicative*; scilicet non reduplicant causam aut rationem formalem, sed restringunt praedicatum ad unam partem vel quasi partem subiecti. E. g. *Aethiops, quatenus dentatus* (vel *secundum dentes*), *est albus*. Cfr. S. Th., 3^a p., q. 16, a. 18.

132. 4° COMPARATIVA est ea quae in attribuendo praedicatum subiecto comparisonem aliquam implicat: ut *vilius argentum est auro*. Quae sic exponitur: *argentum est vile, et aurum est vile, et vilitas argenti maior, est vilitate auri*. Ad eius veritatem requiritur ut singulae partes sint verae, quod patet ex eius resolutione, quae fit per *copulativam*. Hinc si recte ait Horatius: « *Vilius argentum est auro* », perperam addidit: « *virtutibus aurum* », nam hoc implicat ipsam virtutem esse vilem, licet minus quam aurum.

133. SCHOLION. — *Complexas* enuntiationes vocant recentiores eas in quibus vel subiecto, vel praedicato, vel utrique alia enuntiatio adnectitur; ut *Deus, qui est sapiens, omnia gubernat*. In huiusmodi enuntiationibus duas distinguunt partes, *principalem* et *incidentem*, h. e. eam quae continet praecipuum significatum, et eam quae illi adiacet. Si incidens declarat subiectum vel praedicatum, dicitur *explicativa*; si coarctat, *restrictiva*.

Evidens porro est tum subiectum, tum praedicatum posse habere non modo adiectam propositionem incidentem, sed terminum vel terminos incidentes, qui sint *explicativi* aut *restrictivi*, ut e. g. *homo iustus salvabitur*; *anima humana est vere, per se et immediate corporis forma*. Huiusmodi termini nullo modo officunt *unitati* enuntiationis, quia illa plura in unum coniunguntur. Ideo a veteribus dicebantur huiusmodi enuntiationes *de extremo coniuncto*. Sedulo autem nota non esse *extremum coniunctum* quod constat pluribus essentiam rei partialiter exprimentibus; sed quod constat terminis exprimentibus essentiam et accidens aut aliquid huiusmodi. Ergo: *homo est animal rationale* non est de extremo coniuncto; *homo iustus diligitur a Deo* est de extremo coniuncto.

ARTICULUS III.

De enuntiationum proprietatibus.

134. Enuntiationum proprietates aliae dicuntur absolutae, aliae relativae. Illae competunt enuntiationibus singillatim sumptis, et sunt veritas, falsitas, affirmatio, negatio et aliae de quibus supra actum est. Istaesunt *oppositio*, *aequipollentia*, *convertibilitas*, quae competunt enuntiationibus, prout invicem comparantur. De quibus est modo agendum.

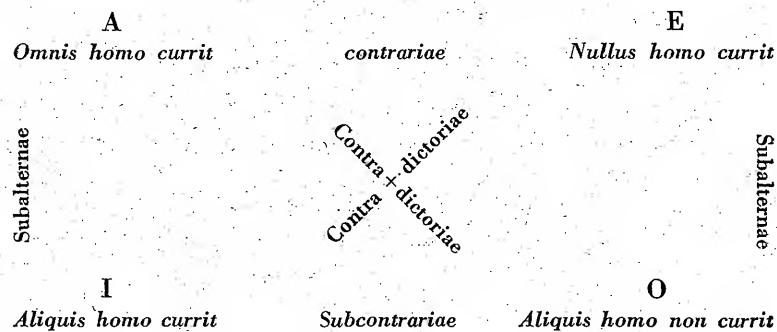
§ 1^a. — *De oppositione enuntiationum.*

135. QUID OPPOSITIO. — Cum opposita generatim dicantur ea quae sese excludunt, illae propositiones sensu proprio habendae sunt ut oppositae, quae non possunt esse simul verae, et hoc quia, quod una adstruit, altera destruit. Est tamen mos in Logica aliter accipiendi propositionum oppositionem, saltem initio huius tractationis. Sic igitur *oppositio* enuntiationum definitur: « duarum enuntiationum, habentium idem praedicatum idemque subiectum, repugnantia secundum quantitatem vel qualitatem vel etiam utramque ». Ergo 1° debet esse idem uterque terminus non modo *materialiter*, sed et *formaliter*, secundum scilicet propositionem, ceterasque terminorum proprietates; 2° debet adesse discrepantia quoad quantitatem vel qualitatem.

136. QUOTUPLEX OPPOSITIO. — Est quadruplex. Nam binae enuntiationes eodem praedicato eodemque subiecto constantes vel discrepant *sola quantitate*, et dicuntur *subalternae* (universalis est subalternans, particularis subalternata); vel *sola qualitate*, et tunc sunt vel ambae universales, et vocantur *contrariae*, vel ambae particulares, et vocantur *subcontrariae*; vel differunt *quantitate* et *qualitate* et nominantur *contradictoriae*. Quae omnia repraesentantur in sequenti schemate, in quo propositiones enuntiantur litteris A, E, I, O, secundum veterum versiculos:

Asserit A, negat E, verum generaliter ambo;
Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.

Schema propositionum oppositarum:

137. Heic duo notanda occurrunt. 1° In hac materia, subiectum enuntiationis tale intelligitur, cui aliqua competat *extensio*, ita ut possit sumi vel universaliter, vel particulariter. Nulla autem extensio competit termino *singulari*, neque termino supponenti *absolute*, aut *collective*, aut *disiuncte*, qui singulari aequivalet. Quare non sunt contradictoriae istae duae: *omnia Sacramenta sunt septem*, *aliqua sacramenta non sunt septem*; sed utraque est vera, quum subiectum universalis sumatur *collective*. Quando ergo subiectum est terminus collectivus, aut singularis, aut supponens absolute aut confuse, tunc *una* tantum potest esse oppositio, quia subiectum debet manere in utraque propositione invariaturum, non mutata quantitate. E. g. *omnia Sacramenta etc.*, — *non omnia Sacramenta*

etc. Secus affirmatio non totaliter per negationem removetur; quod omnino ad contradictionem requiritur.

2° Quandoquidem *nota* seu character *oppositionis* proprie dictae stat « in simultanea affirmatione et negatione eiusdem de eodem sub eodem omnino respectu », quod idem est ac dicere « in mutua exclusione, per quam, quod ab una enuntiatione adstruitur, ab alia destruitur », consequens est ut:

α) maxima oppositio sit *contradictoriarum*, quia ita se mutuo excludunt, ut et quantitas et qualitas unius destruat per quantitatem et qualitatem alterius;

β) secunda oppositio, et minor, sit *contrariarum*, quia ita se mutuo excludunt per affirmationem et negationem, ut tamen quantitas affirmata et negata sit eadem. Nec te moveat quod totam contrarietas destruat quantitatem, dum contradictio relinquit aliquid quantitatis. Destruit enim contrarietas plus *extensive* et *quoad res*; sed contradictio plus *intensive* et *quoad vim* seu valorem propositionis. Contrarietas enim distribuendo negationem ad plura subiecta applicat; sed, ut diximus, relinquit propositionis universalitatem, et per se etiam falsitatem. Contradictio vera totum destruit ita, ut nec universalitas, nec falsitas aut veritas amplius maneat;

γ) tertia oppositio, et adhuc minor, sit *subcontrariarum*, quae pugnant sola qualitate, at non quantitate. Imo, si recte loqui velimus, earum oppositio est apparens tantum et non realis, quum subiectum non sit realiter idem; quod ad veram oppositionem requiri diximus. Cf. S. Th., *In I^m Perih.*, l. 10;

δ) quarta oppositio, et minima omnium, sit *subalternarum*. Est, inquam, quaedam oppositio, quia opponuntur relative, ut totum et pars, proinde pugnant *quantitate*; minima autem omnium, quum affirmatione aut negatione, in qua praecipua vis oppositionis est, non pugnent.

138. PROPRIETATES OPPOSITARUM ENUNTIATIONUM. — 1^a *Contradictoriae nequeunt esse simul verae aut simul falsae.*

α) Nequeunt esse simul verae, quia idem non potest simul esse et non esse. Si ergo est verum v. g. *omnem hominem esse risibilem*, non potest esse verum *aliquem non esse risibilem*. β) Nequeunt esse simul falsae. Nam deberet dari medium inter affirmationem et negationem eiusdem de eodem sub eodem, quod repugnat. Si enim quod altera affirmat esset falsum, et

quod altera negat esset pariter falsum, quum in contradictoriis altera simpliciter removeat quod altera affirmat, nec plus nec minus, falsitas utriusque non esset possibilis, nisi quatenus esset possibile medium inter affirmationem et negationem eiusdem de eodem sub eodem. Ex hac lege sequitur ex falsitate aut veritate unius inferri veritatem aut falsitatem alterius.

2^a *Contrariae nequeunt esse simul verae; sed possunt esse simul falsae.* α) Nequeunt esse simul verae, quia, ut dictum est de contradictoriis, idem non potest simul esse et non esse. β) Possunt esse simul falsae. Nam, quum utraque negat aut affirmet universaliter, in materia *contingenti* fieri potest ut praedicatum non sit omnibus tribuendum aut negandum. Ex. *omnis homo est doctus*, — *nullus homo est doctus*: utraque est falsa.

Et hic notandum ad huiusmodi genus materiae reduci enuntiationes *indirectas*, in quibus inferius praedicatur de superiore: hoc enim habet rationem contingentis seu accidentis respectu illius. Quare duae contrariae huiusmodi possunt esse simul falsae. E. g. *omne animal est homo*, — *nulum animal est homo*.

Hinc ex veritate unius contrariae recte arguitur falsitas alterius; at ex falsitate unius non licet inferre veritatem alterius.

3^a *Subcontrariae nequeunt esse simul falsae; at possunt esse simul verae.* α) Nequeunt esse simul falsae. Nam secus earum contradictoriae essent simul verae: hinc duae contrariae *A* et *E* essent simul verae; quod repugnare ostensum est. β) Possunt esse simul verae, in materia scilicet *contingenti*, ut ex dictis patet.

Hinc ex falsitate unius subcontrariae recte inferitur alterius veritas; at ex veritate unius non sequitur falsitas alterius in materia contingenti.

4^a *Subalternae in materia naturali sunt simul falsae aut verae; in materia vero contingenti potest esse una vera et altera falsa.* Haec assertio quoad utramque partem omnino manifesta est. *Nota* ex veritate subalternantis sequi veritatem subalternatae, at non vicissim in materia contingenti; et ex falsitate subalternatae sequi falsitatem subalternantis, at non vicissim in materia contingenti.

139. REGULAE GENERALES AD INSTITUENDAM OPPOSITIONEM.

— 1^a regula generalis est: ad habendam contradictoriam aliquius enuntiationis, necesse est non plus negare quam quod sufficit ad destruendam alterius affirmationem. Si altera plus neget, oppositio habebitur *contraria*. Si minus, erit *subcontraria*. Pro subalternis mutatur sola quantitas.

2^a regula generalis est: in opponendo servantur religiose eadem terminorum proprietates, *suppositio* scilicet, *ampliatio* etc. Excipe variationem *quantitatis* exsurgentem e signis afficientibus subiectum, ut per se patet.

140. REGULAE SPECIALES. — 1° *Pro simplicibus absolutis.*

α) Ad habendam contradictoriam *universalis* affirmativae, sume particularem negantem; et ad habendam contradictoriam *universalis* negativae, sume particularem affirmativam. Habebis contrariam, si sumas universalem negantem in 1° casu, affirmantem in 2°.

β) Ad contradictoriam *singularis*, sufficit mutare qualitatem, addendo (vel tollendo) particulam *non*. Patet autem eius contrariam nullam esse, nisi forte negaveris etiam possibilitatem rei; e. g. *Petrus currit*, — *Petrus nec potest currere*.

γ Idem dic de *indefinitis* quae aequivalent singularibus. Istae enim possunt habere oppositionem contradictoriam, per solam affirmationem et negationem; ut *homo est*, — *homo non est*; at non habent diversitatem quantitatis. Sunt tamen vere contradictoriae, quia una tollit praecise quod altera ponit.

Indefinitae autem aequivalentes universalibus habere possunt contrariam, sed non contradictoriam: 1^m quia subiectum sumitur utrobique universaliter; 2^m quia, quum subiectum maneat indefinitum etiam in altera enuntiatione, impossibile est tantum negare simpliciter quantum sufficit ad contradicendum alteri. Et ita istae non sunt contradictoriae: *homo est animal*, — *homo non est animal*; sed contrariae.

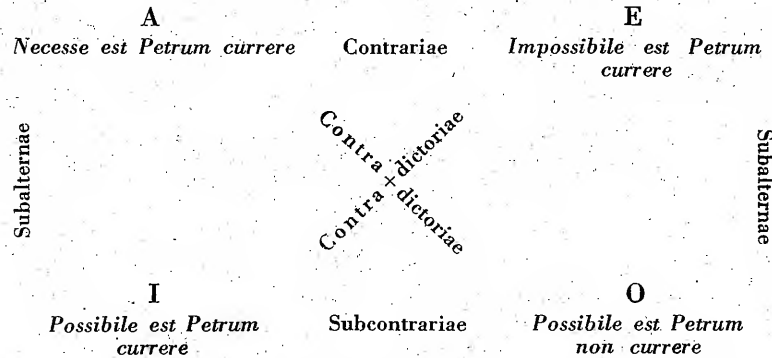
Indefinitae autem quae videntur tales et non sunt, nec contradictoriam nec contrariam habent, sed solam subcontrariam; ut *homo est doctus*, — *homo non est doctus*; sunt enim particulares, et sonant: *aliquis homo est doctus*, — *aliquis homo non est doctus*.

δ) Si subiectum sumitur *disiuncte*, ut in ex. *aliqua navis*

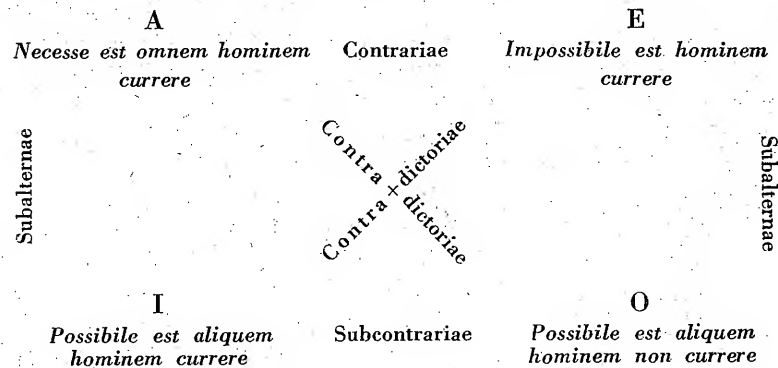
est necessaria ad navigandum, eius contradictoria erit solum: non aliqua navis est necessaria ad navigandum.

2° *Pro simplicibus modalibus* sufficit advertere ad valorem modorum. Nam sicut *omnis* et *nullus* opponuntur contrarie; ita etiam *necesse* et *impossibile*. Pariter sicut *aliquis* et *aliquis non* opponuntur subcontrarie, ita etiam *possibile* et *possibile non*; *contingens* et *contingens non*. Et sic de reliquis. Quare regula generalis est; ad habendam oppositionem, *mutetur modus*. Nihilominus, quando modalis est de *subiecto communi*, mutanda est etiam *quantitas dicti*. Et sic huic: *omnem hominem necesse est esse rationalem*, debeo oppondere contradictoriam hanc: *possibile est aliquem hominem non esse rationalem*.

Schema modalium de dicto singulari:

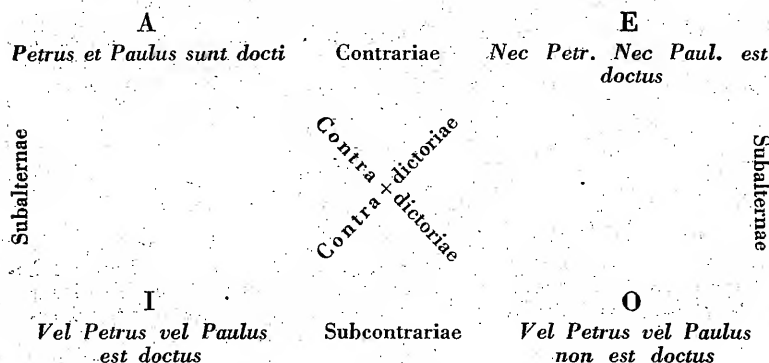
Schema modalium de dicto communi:

3° *Pro enuntiationibus compositis.* α) *Hypothetica* non admittit oppositionem nisi secundum affirmationem et negationem; quare non *contrariam*, sed *contradictoriam* habet. E. g. *si homo est, rationalis est, — non si homo est, rationalis est.* Nihilominus assignari forte posset aliquo sensu *contraria*: *si homo est, non est rationalis*, scilicet negando conditionatum propter statutam conditionem, quod est plus negare, quam requiritur simpliciter ad reddendam alteram falsam.

β) *Copulativa* habet *contradictoriam disiunctivam*, mutando qualitatem et, si opus etiam fuerit, quantitatem, secundum leges enuntiationum simplicium; *contrariam* habet alteram *copulativam*, differentem sola qualitate, ut patet ex sequenti schemate:

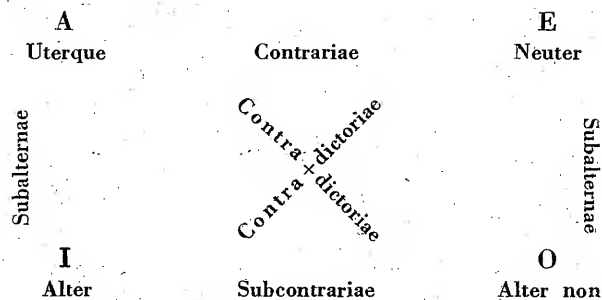
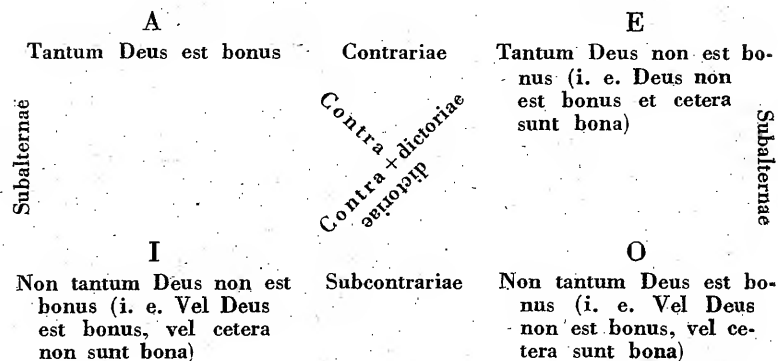
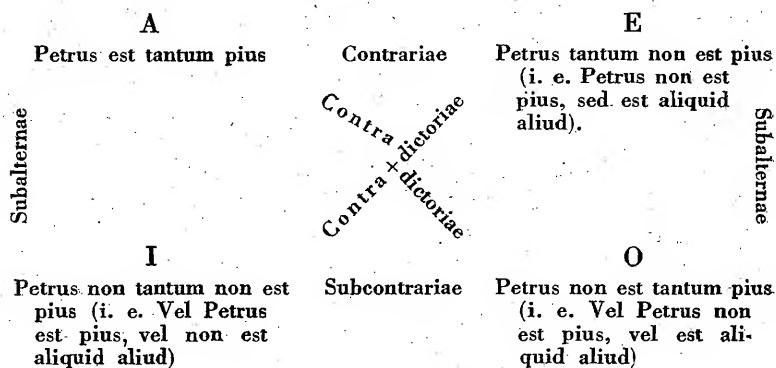
Schema copulativarum et disiunctivarum:

γ) *De disiunctiva* res inverso modo se habet, ut patet ex dictis. Quare copulativa et disiunctiva possunt considerari ut universalis et particularis.

Quod tamen non videtur verum nisi agatur de disiunctiva late dicta. Disiunctiva autem stricte dicta, quum duo affirmet (i. e. unum esse verum, alterum falsum) habet *contradictoriam disiunctivam* quae vel utrumque esse falsum vel utrumque esse verum dicat.

141. — *Nota.* Ex dictis patere facile potest quomodo oppositio fieri possit aliarum enuntiationum, quum ad praedictas ceterae reducuntur. E re autem ducimus subnectere schemata signorum mixtorum, et enuntiationum exclusivarum.

Schema signorum mixtorum:*Schema enuntiationum exclusi subiecti:**Schema enuntiationum exclusi praedicati:*

§ 2^a — *De aequipollentia enuntiationum.*

142. NOTIO ET LEGES. — Aequipollentia est duarum enuntiationum, ratione signi differentium, aequivalentia in significando. E. g. *omnis homo est animal*, — *nullus homo non est animal*.

Signum, quo utimur ad reddendas aequipollentes oppositas enuntiationes, est particula *non* accepta ut *negans*. Cum enim particula *negans* sit *malignantis naturae*, ut aiebant veteres, hoc est, immutet quidquid post se invenit, consequens est ut debite praeposita et postposita immutet universalem in particularem, affirmativam in negativam etc. Cuius mutationis leges hoc includuntur versiculo:

Prae contradic, post contra, prae postque subalter.

Scilicet 1°. In contradictoriis, una fit alteri aequipollens praeponendo *non* subiecto. 2° In contrariis, ut una aequipolleat alteri, debet postponi *non* subiecto. 3° In subalternis, habebis aequipollentes enuntiationes praeponendo simul et postponendo *non* subiecto.

143. NOTA 1^a. — Pro subcontrariis non assignatur lex aequipollentiae, quia nulla esse potest, nisi forte oneres inconcinne enuntiationem particulis negativis.

NOTA 2^a. — Aequipollentia signorum, in qua fundatur enuntiationum aequipollentia, his veterum versiculis continetur:

Non omnis, quidam non; omnis non quasi nullus.

Non nullus, quidam; sed nullus non valet omnis.

Non aliquis, nullus; non quidam non valet omnis.

Non alter, neuter; neuter non praestat uterque.

NOTA 3^a. — Quod dicimus de absolutarum aequipollentia, valet etiam pro aequipollentia *modalium*, dummodo particula *non* praeponatur et postponatur *modo* secundum statutas leges. Intelligitur *praeponi* modo quando modus negatur, *postponi* modo quando dictum negatur; *praeponi* et *postponi* quando et modus et dictum negantur.

§ 3^a — De conversione enuntiationum.

144. CONVERSIONIS NOTIO. — Conversio est unius enuntiationis in aliam mutatio per extremorum transpositionem, salvis tamen *qualitate et veritate*. E. g. *nullus homo est brutum*, — *nullum brutum est homo*. Prior propositio dicitur *conversa*, posterior *convertens*.

145. SPECIES. — Triplex autem est conversio: *simplex*, per *accidens* et per *contrapositionem*. *Simplex*, quam Phil., I *Post. Anal.*, c. 2, vocat conversionem *in totum*, est ea per quam transmutatur praedicatum in subiectum, manente non solum utraque qualitate, sed etiam quantitate. Quod habetur in exemplo allato. Per *accidens*, quam ibid. Phil. nominat conversionem *in partem*, est illa per quam transmutatur praedicatum in subiectum, mutata sola quantitate. Ex.: *omnis homo est animal*, — *aliquod animal est homo*. Per *contrapositionem* fit quando, quantitate et qualitate servatis, extrema infinitantur. Ex.: *omnis homo est animal*, — *omne non animal est non homo*. Haec autem conversio est secundum sensum tantum, ideoque impropria: termini enim, hoc ipso quod infinitantur, non sunt iidem.

146. LEGES. — Ut legitima sit conversio, servanda est omnino veritas enuntiationis. Porro veritas servatur, si regulae, his contentae versiculis, servantur:

fEcl simpliciter convertitur, EvA per accid.,
AstO per contrap. Sic fit conversio tota.

Scilicet *E* et *I* (univers. negat. et part. affirm.) convertuntur simpliciter (mutato solum praedicato in subiectum); *E* et *A* (univers. negat. et univers. affirm.) convertuntur per accidens (mutata sola quantitate praeter mutationem praedicati in subiectum); *A* et *O* (univers. affirm. et particul. negat.) convertuntur per contrapositionem (infinitando scilicet terminos). Quapropter *A* convertitur per accidens et per contrapositionem, *E* simpliciter et per accidens, *I* simpliciter solum, *O* per contrapositionem solum.

147. NOTANDUM tamen 1° quod saepe *ratione materiae* potest converti simpliciter etiam *A*, quum scilicet praedicatum et subiectum aequae patent; ut *omnis homo est animal rationale*, — *omne animal rationale est homo*. Item *O*, quum est in materia impossibili; ut *aliquis homo non est leo*, — *aliquis leo non est homo*.

NOTANDUM 2°, et maxime, quod totum praedicatum conversae debet evadere subiectum convertentis, et e converso. Quare haec: *Petrus amat Paulum* convertitur ita: *amans Paulum est Petrus*.

NOTANDUM 3° retinendas esse omnes terminorum proprietates (excepta suppositione quae provenit a signis syncategorematicis). Hinc non licet dicere: *aliqua species est homo*, — *aliquis homo est species*. Pariter non valet: *aliquis vivens est mortuus*, — *ergo aliquis mortuus est vivens*; nam *vivens* in prima sumitur *cum distractione* ad tempus praeteritum; h. e. *aliquis, qui antea erat vivus, nunc est mortuus*; in secunda sumitur *cum statu*; dici ergo debet: *aliquis mortuus antea erat vivens*.

NOTANDUM 4° optimam regulam esse ut ante conversionem fiat resolutio verbi adiectivi in copulam verbalem et praedicatum. E. g. *aliquis homo legit* resolvitur prius in hanc: *aliquis homo est legens*; deinde convertitur: *aliquis legens est homo*.

148. DE CONVERSIONE MODALIIUM. — *Modales* generatim loquendo convertuntur *ratione dicti*, non *modi*, secundum traditas leges (omissa conversione per contrapositionem utpote obscurissima et inutili). E. g. *omnem hominem necesse est esse animal*, — *aliquod animal necesse est esse hominem*. Pariter: *aliquem hominem possibile est esse doctum*; — *Aliquem doctum possibile est esse hominem*.

Verumtamen 1° quando in propositione de *necesse subiectum dicti* est aliquod *concretum accidentale* (dummodo non agatur de accidente proprio, quod est convertibile cum essentia), tunc *necesse mutandum est in possibile*. Hinc non valet: *omnem grammaticum necesse est esse doctum*, ergo *aliquem doctum esse grammaticum necesse est*; sed dici debet: ergo *aliquem doctum esse grammaticum possibile est*.

2° Quando *modus est negativus* et dictum est *universale affirmativum*, atque ita ut subiectum dicti sit superius praedicato, conversio fieri

nequit. Hinc nequis dicere: *omne animal esse hominem est impossibile*, — *ergo aliquem hominem esse animal est impossibile*.

3° Pariter nequit converti enuntiatio de *contingenti*, prout opponitur possibili, si est de dicto universali negativo. E. g. non valet: *contingens est nullum hominem esse album*, — *ergo contingens est nullum album esse hominem*. Nam sunt alba quae necessario et non contingenter non sunt homo.

NOTA. — Si quando difficile videatur convertere *modalem*, reducatur haec ad *absolutam*, in qua modus reflexe praedicetur de propositione inclusa in dicto (quae a veteribus dicebatur *officians* modalis). E. g. *Deum existere necesse est* reducitur ad hanc: *propositio haec: Deus existit, est necessaria*. *Officians* vero propositio convertitur ut *absoluta*. E. g. *Ergo aliquod necessarium est haec propositio: Deus existit*.

CAPUT III.

De tertia mentis operatione.

149. Tertia mentis operatio est *ratiocinatio*, cuius expressio seu signum est *argumentatio*. Utile est de ipsa hac mentis operatione aliquid praemittere, ut facilius, quae dicenda deinceps sunt, intelligantur. Postea agemus de argumentatione, primo in communi, deinde secundum diversas species. In fine documenta quaedam practica trademus, ad artem argumentandi pertinentia.

ARTICULUS I.

De ratiocinio.

150. QUID RATIOCINIUM. — Ratiocinium in genere, quod et discursus vocatur, est « processus mentis quo unum ex alio cognoscimus ». Ad cuius intelligentiam notandum est discrimen quod intercedit inter ista tria: cognoscere *in alio*, *post aliud*, et *ex alio*. Cognoscitur aliquid *in alio*, quando hoc est veluti medium, in quo illud cognoscitur, ut est verbum mentale, quod ex sui natura est repraesentatio intentionalis rei, quae in ipso verbo tamquam in speculo cernitur. Cognoscitur autem aliquid *post aliud*, quando inter priorem cognitionem et posteriorem solus temporis nexus intercedit; et vocatur a S. Thoma *discursus secundum successionem*. Cognoscitur de-

nique aliquid *ex alio*, cum cognitio unius est causa cur progressus fiat ad cognitionem alterius, seu cum plures cognitiones se habent ut principia et principiatum, et dicitur ab eodem S. Doctore *discursus secundum causalitatem*. Et hoc est ratiocinari. Solet dici etiam *processus a noto ad ignotum*, quia dum cognoscitur unum, adhuc ignoratur alterum, quum hoc non *in primo* sed *ex primo* cognoscatur, et proinde duplex sit motus intellectus, alter in principia, alter in conclusionem; et in hanc quidem propter motum in illa, sicut in causatum propter causam.

Ex dictis constat tria ad ratiocinium requiri: 1^m est id ex quo aliquid infertur, et dicitur *antecedens*; 2^m est id quod infertur, et dicitur *consequens*; 3^m est ipse nexus qui intercedit inter antecedens et consequens atque possibilem reddit illationem: hic dicitur *consequentia*.

151. Ut patet ex principio causalitatis, consequens debet aliquo modo in antecedenti *contineri*, ad hoc ut ex ipso inferri seu erui possit; ne tamen consequens sit mera repetitio antecedentis, absque ullo progressu a noto ad ignotum, non debet in eo contineri explicite, sed solum *implicite*: hoc habetur, si antecedens duobus saltem iudiciis constet, quorum unum contineat virtualiter consequens, alterum autem id manifestet.

152. QUAERES tamen utrum impossibilis sit *illatio immediata*, ea nempe qua ex uno iudicio aliud sine medio inferatur. Quidam dixerunt fieri illationem immediatam quando aliqua propositio evidenter in alia continetur, et dabat hoc exemplum Antipater Stoicus: *vides, ergo vivis*. Sed RESPONDENDUM cum Sanseverino (*Logica*, c. 3, art. 2) huiusmodi illationes esse *apparenter tantum* immediatas: latet enim aliud quoddam iudicium quod subauditur, ut, in exemplo allato, *omnis qui videt vivit*, quo posito rite habetur: *atqui vides, ergo vivis*. Atque haec est S. Thomae doctrina. Sic e. g. habet *In 1^m Post.*, l. 2: « Cum ad conclusionem inferendam duae propositiones requirantur, scil. maior et minor, scita propositione maiori, nondum habetur conclusionis cognitio ».

DICES saltem propositionem quae ex alia per meram *conversionem* obtinetur, haberi per illationem stricte immediatam. Respondent aliqui, ut Leibniz, Lachelier (*Etudes sur le syllogisme*, I), ipsam conversionem esse illationem *mediatam*, nempe verum syllogismum, cuius alteram praemissam assignare conantur. Rectius autem videtur RESPONDENDUM in conversione *nullam* fieri illationem, quia per eam nihil vere novum

obtinetur. Et sane in propositione *omnis homo est animal* iam actu continetur ex ipsa natura propositionis, *aliquod animal esse hominem*, nec ad hoc asserendum ullius mediatio requiritur.

153. PARTITIO RATIOCINII. — 1° Ratiocinium est *analyticum*, *syntheticum* vel *mixtum*, prout iudicia quibus constat antecedens sunt vel omnia analytica, vel omnia synthetica, vel alia analytica et alia synthetica. Adverte tamen in ipso iudicio, quod *syntheticum* dicitur, *latere* etiam principia analytica, quae illationi vim suam tribuunt, ut ex dicendis patebit.

2° Praecipua ratiocinii divisio est in *deductionem* et *inductionem*: in illa mens a magis ad minus universale vel singulare, in hac a singularibus ad universale progreditur. Sed de ista, et de ceteris ratiocinii divisionibus opportunius fiet sermo cum de *argumentatione*, ratiocinii signo, agetur.

ARTICULUS II.

De argumentatione in communi.

154. DEFINITIO ARGUMENTATIONIS EIUSQUE ELEMENTA. — Ratiocinii signum *argumentatio* dicitur. Porro argumentatio bene ab aliquibus definitur: « oratio explicans illationem unius ex alio ». Ex qua definitione patet ad argumentationem non sufficere si duo ponantur, quorum alterum ab altero inferri possit; sed requiri ut illatio unius ab altero exprimatur. Ideo eadem definitio a veteribus hoc modo efferebatur: « oratio in qua unum ex alio inferri denotatur ». Sed haec celebrior est veterum definitio argumentationis: « oratio in qua ex argumento explicato altera pars quaestionis concluditur ». Quam definitionem ut intelligas, adverte, quae in argumentatione dicitur *conclusio*, appellari *quaestionem*, antequam ex antecedenti inferatur. Est autem *quaestio* oratio disiunctive interrogans, constans proinde duplici parte, altera affirmante, altera negante. Exemplo sit haec argumentatio: *Deus est summum bonum; atqui summum bonum dignum est amore; ergo Deus est dignus amore*. τὸ *Deus est dignus amore*, quod in conclusionem continetur, erat in antecedenti alterum quaestionis membrum: quaerebatur nempe utrum Deus esset dignus amore necne. *Explicatum* vero est argumentum per hoc *inventum*: « *summum bonum est amore dignum* », quod est medium ap-

tum ad solvendam quaestionem; unde infertur affirmativa quaestionis pars: « *ergo Deus est dignus amore* ».

Patet, sicut ad ratiocinium, ita ad argumentationem tria requiri: 1° id ex quo aliquid infertur, quod dicitur *antecedens* (sive unica sive pluribus propositionibus efferatur); 2° id quod infertur, quod dicitur *consequens*; 3° id quod significat illationem consequentis ab antecedente, quod dicitur *consequentia*, vel *nota illationis*.

Ista duo ultima minime confundenda sunt. Consequens enim est *propositio* illata ab antecedente; consequentia vero est *habitus* seu nexus consequentis cum antecedente; quae habitudo vel nexus exprimi solet particulis illativis *ergo*, *igitur* etc. Quod discrimen vel ex hoc patere facile potest, quod possumus habere *bonam* consequentiam et *falsum* consequens; et contra *verum* consequens, et *malam* seu potius *nullam* consequentiam.

155. Collige ex dictis: 1° consequentiam tum dici *bonam*, quum inter antecedens et consequens verus illationis nexus intercedit; *malam* vero, vel melius *nullam*, quum huiusmodi nexus abest; 2° consequentiam non posse dici *veram* vel *falsam*, quia veritas et falsitas competunt propositioni, quae est expressio iudicii, in quo est verum vel falsum; sed consequens dici verum vel falsum, sicut et antecedens (patet utrumque posse etiam secundum materiam esse *probabile*, *necessarium*, *impossibile* etc.); 3° consequentiam *nunquam distinguere*, sed vel concedi vel negari, prout adest vel abest; consequens contra distinguere, et secundum opposita membra distinctionis concedi vel negari consequentiam. Accipe exemplum auctoris in arte syllogistica in primis experti, Francisci Suarez. Hic, in *Disp. Met.*, D. 30, sect. 9, n. 46, ad hoc argumentum: « Actus, quo Deus dicitur volens creaturas, est denominatio non necessaria, sed libera; ergo est aliquid reale non necessarium, sed liberum », reponit ita: « Respondetur *distinguendo consequens*; scilicet est aliquid reale non necessarium quoad esse, *negatur consequentia*; non necessarium quoad terminationem, vel causalitatem, sic *conceditur consequentia* ».

156. MATERIA ET FORMA ARGUMENTATIONIS. — In argumentatione possumus quodammodo distinguere materiam et for-

mam. Nam argumentatio est quoddam compositum artificiale; porro omne compositum artificiale constat sua materia suaque forma. *Materiam* argumentationis dicimus propositiones (materiam proximam) et terminos ipsos (materiam remotam) quibus constant propositiones; *formam* vero artificium seu dispositionem terminorum et propositionum, ex qua infallibiliter conclusio sequitur.

157. ARGUMENTATIO FORMALIS, MATERIALIS. — Mos in scholis invaluit dividendi argumentationem in formalem et materialem. *Formalis* ea dicitur, in qua consequens ex praemissis sequitur vi debitae dispositionis terminorum et propositionum; ita « *omnis homo est rationalis, atqui omne risibile est homo, ergo omne risibile est rationale* ». *Materialis* ea dicitur, in qua sequitur consequens solum ratione materiae de qua agitur, non vi formae; ita « *omnis homo est rationalis, ergo omne rationale est homo* »; mutata enim materia, huiusmodi argumentandi forma non concludit, ut patet in hoc exemplo: « *omnis homo est animal, ergo omne animal est homo* ». Inde est quod distinguant consequentiam bonam *ratione formae*, et *ratione materiae*.

Iste modus loquendi potest recipi, dummodo probe notetur « argumentationem materialem » *non* esse argumentationem, nisi apparenter tantum, ex materiali propositionum praesentatione, et pariter « consequentiam bonam ratione materiae » revera esse consequentiam *nullam*. In exemplo enim allato consequens est quidem verum, at non « sequitur » ex antecedenti, ne vi quidem materiae, proinde non est verum « consequens », sed tantum propositio quaedam vera.

158. PRAECIPUAE REGULAE OMNI ARGUMENTATIONI COMMUNES. — Possunt ad has reduci:

1^a *Ex vero non sequitur nisi verum; ex falso autem tum falsum tum verum sequi potest.* — Ratio primi membri est quia, si cum bona consequentia ex-vero sequeretur falsum, quoniam consequens continetur in antecedente, dicendum esset verum continere in se falsum; quod est manifesto absurdum. Hinc est ut argumentando dicamus: « falsum (est) consequens: ergo et antecedens ». Quia scilicet falsum non ex vero, sed ex falso sequitur. — Ratio secundi patet ex dictis.

-- Ratio tertiæ est quia possunt in antecedente connecti quæ non sunt connectenda, quorum tamen posita connexionem, verum sequi potest. Sic ex hoc antecedente falso: « *homo est asinus* » sequitur hoc consequens verum « *ergo homo est animal* » et hoc falsum: « *ergo homo rudis* ».

2^a *Ex necessario nonnisi necessarium sequitur; sed necessarium sequi potest etiam ex contingenti et ex impossibili.* — Ratio primi est quia, si sequeretur contingens vel impossibile, ex vero posset sequi falsum. Nam necessarium semper est verum, at impossibile semper falsum; contingens autem potest esse falsum. Ergo ex vero sequeretur falsum, — Ratio secundi est quia cum aliquo extremo necessario connecti potest medium contingens. E. g. « *Homo ridet; atqui ridens est animal rationale; ergo homo est animal rationale* ». — Ratio tertiæ est quia, ut habet sequens regula.

3^a *Ex impossibili sequitur quodlibet.* — Nam impossibile est falsum; atqui ex falso sequi potest, ut ostensum est, verum et falsum. Ergo. E. g. « *Homo est brutum (impossibile); ergo est substantia (verum et necessarium); ergo non est rationalis (falsum et impossibile); ergo movetur (contingens)* ».

4^a *Ex contingenti sequi potest contingens et necessarium; at non impossibile.* — Ratio primi et secundi est connexio, licet non inmutua, unius contingentis cum alio contingenti, aut contingentis cum necessario. E. g. « *Philosophus disputat; ergo existit* », « *Mundus existit; ergo Deus existit* ». — Ratio tertiæ est quia impossibile est falsum; contingens autem potest esse verum; atqui ex vero non potest sequi falsum. Ergo.

5^a *Quod stat cum antecedente, stat etiam cum consequente, sed non contra; et quod repugnat consequenti, repugnat etiam antecedenti, at non contra.* — Ratio primi est quia secus ex vero posset sequi falsum. Si enim aliquid staret cum antecedente et non cum consequente, posset haberi consequens falsum ex antecedente vero. — Ratio secundi (i. e. « non quid stat cum consequente stat cum antecedente ») est quia verum consequens non necessario exigit verum antecedens. E. g. « *Est homo; ergo est animal* »: si cum *homine* stat vivens, substantia, ens, hæc debent stare cum *animali*; at non contra, i. e. si cum *animali* stat irrationale, non ideo stat cum *homine*. — Ratio tertiæ est quia secus posset haberi falsum

consequens ex vero antecedente. — Ratio quarti (i. e. « non quidquid repugnat antecedenti repugnat consequenti ») est quia consequens potest esse verum, licet falsum sit antecedens. E. g. *animali* repugnat insensibile, ergo etiam *homini*; at contra *homini* repugnat irrationale, non tamen *animali*.

6^a *Ex contradictorio consequentis in bona consequentia inferitur necessario contradictorium antecedentis.* — Si enim secus esset, h. e. si aliquid contradiceret consequenti et non antecedenti etiam, falsum esset quod quidquid repugnat consequenti repugnat antecedenti. Praeterea idem hoc modo ostendo. Habeo: « *homo est rationalis*; ergo *homo est vivens* ». Si dico: « *homo non est vivens* », necessario sequitur: « *homo non est rationalis* ». Quod si non sequi affirmetur, ponatur quod « *homo non sit vivens* » et tamen quod « *homo sit rationalis* ». Sed iam posuimus in bona consequentia quod « *si homo est rationalis, est vivens* ». Ergo « *homo erit vivens et non erit vivens* », quae est aperta contradictio.

7° *Ex quocumque sequitur antecedens, sequitur consequens; et quidquid sequitur ex consequente, sequitur ex antecedente.* — Ratio est quia consequens includitur virtute in antecedente: ergo in quocumque includitur antecedens, includitur et consequens; et quidquid includitur in consequente, includitur in antecedente. E. g. *homo* est antecedens respectu *animalis*. Si ergo possum dicere de aliquo « *est homo* », necessario possum dicere « *est animal* ». Et quia ex *animali* sequitur *vivens*, et *substantia*, hoc sequitur etiam ex antecedente « *est homo* »; ergo licet dicere: « *homo est vivens, et substantia* ».

159. PARTITIO ARGUMENTATIONIS. — Diximus in argumentatione spectandam esse partem formalem et partem materiale. Iamvero ratione formae argumentatio dividitur in *syllogismum*, qui est signum deductionis, et *inductionem*; ad syllogismum reducuntur enthymema, sorites, epicherema et dilemma; ad inductionem revocatur exemplum. Ratione vero materiae argumentatio dividitur in *demonstrativam*, *probabilem* et *sophisticam*.

ARTICULUS III.

De argumentationis speciebus ex parte formae.

Primo loco agemus de syllogismo simplici, deinde de syllogismo composito, tum de reliquis argumentationibus deductivis, demum de inductione.

§ 1^a. — De syllogismo simplici.

160. SYLLOGISMUS IN GENERE a Phil., I *Prior. Anal.*, c. 1, definitur; « oratio in qua, quibusdam positis, alterum quid a positis necesse est contingere eo quod haec sint ». In qua definitione oratio tenet locum *generis*, reliqua *differentiae*. Illud autem: *in qua quibusdam positis*, intellige de certa dispositione certoque ordine propositionum quae antecedens constituunt: sine hoc ordine nulla conclusio obtinetur. Dicitur autem: *alterum quid etc.*, quia, licet conclusio contineatur in praemissis, non tamen est formaliter idem ac praemissae, quia *virtute* et non *actu* in illis continetur. Illud denique: *necesse etc.* sic ab ipso Philosopho explicatur: « Dico autem *ex eo quod haec sint*, quoniam per illa conclusio venit. Per illa autem dico evenire, quia nullo externo termino opus est, ut sit necessaria consecutio ».

Syllogismus dividitur in *simplicem* et *compositum*; illius antecedens constat duabus propositionibus simplicibus; in huius antecedente est saltem una propositio composita.

161. DE NATURA SYLLOGISMI SIMPLICIS. — Syllogismus simplex definitur: « argumentatio in qua ex duabus propositionibus simplicibus certa forma dispositis, tertia necessario sequitur ». E. g. « *Omne vivens est substantia; omnis homo est vivens; ergo omnis homo est substantia* ». Syllogismus, sicut omnis argumentatio, sua constat materia suaque forma. Ut igitur syllogismi natura cognoscatur, quid eius materia, quid forma sit, considerandum est.

162. 1° *Materia syllogismi* duplex est, *proxima* et *remota*. *Proxima* sunt propositiones, quibus constat syllogismus; *re-*

mota sunt termini, quibus immediate constant propositiones, et consequenter *mediate* ipse syllogismus.

α) Quod attinet ad materiam remotam, termini debent esse tantummodo tres (ut suo loco probabimus), quorum unus, qui exprimit notionem quamdam *mediam* assumptam ad comparandas alias duas, quique ideo bis repetitur in syllogismo, vocatur simpliciter *medium* aut *medius terminus*, ceteri duo vocantur *termini extremi*, vel simpliciter *extrema*. Horum autem alterum est *maius extremum*, alterum *minus extremum*. Illud est terminus, qui per se latius patet in syllogismo, seu qui universalius praedicatur, et quando dispositio syllogismi est naturalis, est praedicatum conclusionis; hoc est terminus, qui minus late patet, et solet esse subiectum conclusionis, si dispositio non sit minus naturalis.

β) Quod autem spectat ad materiam proximam, propositiones debent esse pariter tres. Propositio in qua extremum maius confertur cum medio, et quae ordinarie prima ponitur, dicitur *maior* (et *propositio* seu *thesis* antonomastice vocatur). Altera, in qua extremum minus confertur cum medio, dicitur *minor* (et *assumptio* vel *hypothesis* nuncupatur). Tertia dicitur *conclusio* (et *summa* vel *complexio* aliquando nominatur). Maior, ut dictum est, continet maius extremum; minor minus; conclusio ambo. Porro maior et minor simul sumpta vocantur *praemissae* et etiam *antecedens*, conclusio *consequens*. Advertatur tamen ex consuetudine in disputando appellari maiorem eam quae primo loco et minorem eam quae secundo loco ponitur.

Atque haec omnia clarissima tibi fient, si ea applicaveris syllogismo superius allato. « *Omne vivens est substantia; atqui omnis homo est vivens; ergo omnis homo est substantia* ».

163. 2° *Forma syllogismi* est « apta dispositio terminorum et propositionum ex qua infallibiliter sequitur conclusio ». In qua definitione nulla mentio fit de veritate aut falsitate propositionum, quia veritas aut falsitas propositionum nihil ad bonitatem formalem syllogismi confert. Dummodo enim rite termini et propositiones disponantur, conclusio necessario sequitur ex praemissis.

Forma autem syllogistica complectitur *figuram* et *modum*, scilicet dispositionem tum terminorum, tum propositionum.

De quibus tamen data opera disseremus post traditas leges syllogismi communes.

164. PRINCIPIA SYLLOGISMI. — Principia, quibus syllogismus proxime innititur, sunt principium *convenientiae* in affirmativis, et *discrepantiae* in negativis. Remote vero et ultimo ratiocinium nititur in utrisque *principio contradictionis*.

Et quidem 1° *principium convenientiae* sic habet: « Quae conveniunt cum uno tertio conveniunt inter se ». *Principium* vero *discrepantiae* ita: « Quae discrepant in uno tertio discrepant inter se ». Ubi notes velim non esse idem discrepare *in* uno tertio et *ab* uno tertio; quae enim ab uno tertio discrepant possunt nihilominus convenire inter se. Sed tunc aliqua duo *in uno tertio* discrepare dicuntur, quum eorum alterum convenit cum medio, alterum non convenit.

Iamvero evidens est ratiocinia affirmativa niti primo ex recitatis principiis, negativa secundo. Idcirco enim ratiocinando assumo tertiam notionem, quacum comparo utramque notionem de quarum convenientia vel discrepantia ambigo, et ex cognita convenientia cum tertia vel discrepantia in illa tertia, utriusque notionis infero convenientiam vel discrepantiam inter se, quia principia identitatis et discrepantiae perspecta et evidentialia mihi sunt.

NOTA. — Solent logici cum Arist., I *Prior. An.*, c. 1, afferre etiam duo alia principia, scilicet *dictum de omni* pro affirmativis, et *dictum de nullo* pro negativis syllogismis. *Dictum de omni* sic sonat: « Quidquid universaliter (distributive) affirmatur de aliquo subiecto, affirmari debet de singulis inferioribus sub illo contentis ». *Dictum de nullo* sic: « Quidquid universaliter (distributive) negatur de aliquo subiecto, negari debet de singulis inferioribus sub illo contentis ». Haec vocant principia *logica*, priora autem (*convenientiae* et *discrepantiae*) vocant *metaphysica*, et disputant utrum logicis principiis an metaphysicis immediate innitatur ratiocinatio. Dicendum inniti immediate logicis; sed notandum principia « logica » nihil aliud esse ac « metaphysica » ad primam figuram syllogismi applicata, ad quam, ut videbimus, ceterae reduci possunt.

2° *Remote* omne ratiocinium nititur *principio contradictionis*: « Idem non potest simul esse et non esse ». Nam in hoc fundantur omnia alia principia tum metaphysica, tum logica.

165. DE LEGIBUS SYLLOGISMI COMMUNIBUS. — Quum materia syllogismi duplex sit, *remota* et *proxima*, syllogismi leges spectant aliae ad illam, i. e. *terminos*, aliae ad hanc, i. e. *propositiones*. Quatuor sunt leges circa materiam remotam, et pariter quatuor circa materiam proximam. Quae omnes sunt his versibus comprehensae:

- I^a Tum *re* tum *sensu*, triplex modo terminus esto.
- II^a Aequae ac praemissae *extendat* conclusio voces.
- III^a Numquam contineat *medium* conclusio oportet.
- IV^a Aut semel aut iterum *medius generaliter* esto.
- V^a Utraque si praemissa *neget*, *nihil* inde sequetur.
- VI^a Ambae *affirmantes* nequeunt generare *negantem*.
- VII^a Nil sequitur *geminis* ex *particularibus* unquam.
- VIII^a *Peiorem* sequitur *semper* conclusio partem.

Singulas explicemus verasque esse demonstramus.

1° *Prima lex* statuit ut in syllogismo adhibeantur tres solummodo termini, et ut hi termini retineant semper eundem sensum eandemque suppositionem (secus, de facto essent plures quam tres). Ratio huius legis desumitur ex ipsa artis syllogisticae natura, quae tota est in inferenda convenientia vel discrepantia duorum extremorum ex eorundem comparatione facta in praemissis cum eodem termino. Iamvero huiusmodi comparatio institui nequit si termini sint pauciores vel plures quam tres. Contra primam legem peccat hic syllogismus: « *Populus est arbor, sed coetus Romanorum est populus, ergo coetus Romanorum est arbor* », quia *populus* est terminus aequivocus. Peccat pariter iste: « *Omne animal fuit in arca Noë, sed canis tuus est animal, ergo canis tuus fuit in arca Noë* », quia *animal* habet in maiore suppositionem incompletam (quae dicitur pro generibus singulorum), in minore autem completam (pro singulis generum).

Dices: hic syllogismus constans quatuor terminis concludit: « *Triangulum omne habet tria latera; parallelogramma omne habet quatuor latera; ergo omne parallelogramma non est triangulum* ». — Respondeo concludere quia maior aequivalet huic: *triangulum non habet quatuor latera*.

2° *Secunda lex* statuit ut terminus, qui particulariter sumitur in praemissis, non sumatur universaliter in conclusione. Et ratio est quia non licet in conclusione aliam inferre idem-

titatem aut discrepantiam, quam quae in praemissis perspecta est: quum praemissae sint causa conclusionis et nequeat haberi effectus excedens causam. Syllogismus hic est contra secundam legem: « *Omne animal est sentiens; omne animal est substantia; ergo omnis substantia est sentiens* », nam *substantia* in minore, utpote praedicatum propositionis affirmativae, sumebatur particulariter.

Dices: hic syllogismus: *Solus Deus est bonus; mundus non est Deus; ergo mundus non est bonus* » concludit, et tamen $\tau\delta$ *bonus* latius patet in conclusione quam in praemissis. — *Respondeo* concludere propter maiorem exclusivam, quae exponitur per affirmativam et negativam.

3° *Tertia lex* prohibet quominus medius terminus conclusionem ingrediatur. Et merito: nam munus medii stat solum in comparatione extremorum, quae fit in praemissis. Ideo perperam diceres: *Petrus est parvus; Petrus est philosophus; ergo Petrus est parvus philosophus* ». Sed concludi debet: « *ergo aliquis philosophus est parvus* ».

4° *Quarta lex* iubet ut saltem in alterutra praemissarum medius terminus sumatur secundum totam suam extensionem. Ratio est quia medius terminus his particulariter acceptus aequivalet duobus terminis referentibus duas veluti partes alicuius totius universalis; hinc extrema cum eodem medio non compararentur. Peccat contra hanc regulam sequens syllogismus: « *omnis homo est mortalis; omnis canis est mortalis; ergo omnis canis est homo* ».

Dices concludere hunc syllogismum: « *Aliquod animal est substantia; aliquis homo est animal; ergo aliquis homo est substantia* ». — *Respondeo* istum syllogismum nullo modo concludere, nam conclusio non sequitur ex praemissis, sed ex eo quod *omne animal sit substantia*.

5° *Quinta lex* dicat nihil concludi posse ex duabus praemissis negativis. Etenim ex eo quod aliqua duo discrepant *ab uno tertio*, non est consequens ut discrepent vel non discrepent inter se. Ergo nec negativa nec affirmativa conclusio inferri potest. Contra hanc legem peccat hic syllogismus: « *Nullus homo est lapis; nullum marmor est homo; ergo nullum marmor est lapis* ».

Dices: recte concludit hic ex puris negativis: « *Nullum*

non vivens est mortale; nullus lapis est vivens; ergo nullus lapis est mortalis ». — *Respondeo* terminum medium esse *non vivens*, proinde minorem esse revera affirmativam.

6° *Sexta lex* edicit ex utraque praemissa affirmativa non posse deduci conclusionem negativam. Si enim extrema conveniunt cum medio, conveniunt inte se. Hoc igitur in conclusione affirmandum est.

Dices: en syllogismus recte negative concludens ex duabus affirmativis: *Omne sensitivum differt a planta: « omnis homo est sensitivus; ergo omnis homo non est planta »*. — *Respondeo*: verbum *differt* in maiore idem sonat atque *non est*.

7° *Septima lex* docet conclusionem nullam sequi, quando utraque praemissa est particularis. Ratio est manifesta. Nam vel utraque est affirmans, et tunc, cum nullus sit terminus universalis in praemissis, peccatur in 4^{am} legem: « Aut semel aut iterum etc. »; vel utraque est negans, et peccatur in 5^{am}: « Utraque si praemissa etc. »; vel denique una est affirmans altera negans. Sed tunc, quum unus sit terminus in praemissis qui possit esse universalis, praedicatum scilicet negativae, hic erit medius terminus, secundum 4^{am} legem. Quapropter extrema in praemissis erunt particularia. Iam qualis erit conclusio? negativa? at non licet ex 2^a lege; affirmativa? at quae discrepant in uno tertio discrepant inter se. Ergo nulla. (Recordare *subiectum* propositionis particularis esse particulare, ex ipsa definitione, *praedicatum* autem propositionis esse particulare in affirmativis et universale in negativis).

Dices: hic syllogismus concludit: « *Aliquis homo est philosophus; aliquis homo est Plato; ergo aliquis philosophus est Plato* ». — *Resp.* conclusionem esse veram ratione materiae. — At quid, si dixissem in minore: « *atqui idem homo est Plato* »? — Conclusio recta fuisset, nam medium particulare *vi relativi* (idem) aequivalet *singulari*. De quo dicemus cum sermo erit de syllogismo *expositorio*. Et nota diligenter numeros mathematicorum esse *terminos singulares*. Nam mathesis considerat numeros ut sic, praescindendo scilicet a rebus numeratis vel numerabilibus. Ideo recte concludit hic syllogismus: « *Quidam numeri simul additi aequant duodecim; atqui quidam numeri simul multiplicati aequant duodecim; ergo quidam numeri simul additi aequant quosdam numeros simul multiplicatos* ».

8^a *Octava lex docet* conclusionem debere esse negativam, si alterutra praemissa neget; particularem, si alterutra sit particularis. Ratio primae partis est ipsum discrepantiae principium.

Ratio autem secundae partis sic patet. Duae hypotheses fieri possunt: 1^a, ambas praemissas esse affirmantes; 2^a, solum alterutram. Porro in prima hypothesis bina extrema solum particulariter accipiuntur in praemissis; quia quum utraque sit affirmativa, praedicata sunt particularia, et quum alterutra sit particularis, una sola erit sedes in praemissis pro termino universali, scilicet subiectum praemissae universalis, quae sedes occupanda est a medio termino, secundum regulam 4^{am}. Quapropter bina extrema in praemissis particulariter accipiuntur; ergo si conclusio esset universalis, peccaretur contra 2^{am} legem.

Eadem est ratio secundae hypothesis, quando scilicet una est negans, altera affirmans. Tunc enim in praemissis duo esse possunt termini universales, subiectum scilicet propositionis universalis et praedicatum negativae. Evidens autem est ex dictis, in hac hypothesis, conclusionem fore negativam. At si conclusio ponatur etiam universalis, uterque terminus in ea erit universalis, subiectum et praedicatum. Atqui in praemissis unus tantum potuit esse universalis, quum ex duabus sedibus universalibus una occupanda fuit a medio termino. Ergo latius patebit conclusio quam praemissae, contra legem secundam.

Dices hos syllogismos contra datam legem concludere:
1° « *Quod non est non agit; atqui Sol agit; ergo Sol est* ».
2° « *Omne animal est vivens; aliquod animal non est homo; ergo aliquis non homo est vivens* ». — Respondeo primum concludere, quia maior aequivalet huic: « *quidquid agit est*; et pariter secundum, quia minor aequivalet huic: « *Aliquod animal est non homo* ».

166. SCHOLION. — Ut iam affirmavimus, tota scientia syllogismorum fundatur in principiis *convenientiae* et *discrepantiae*. Quare satis est advertere ad haec principia, ut recte conficiantur syllogismi. Sed inde nemo sanus aspernabitur octo syllogismorum leges: nam istae singillatim docent quid

servandum sit, quidve cavendum, ut illa principia non laedantur. Ob eandem rationem non putamus illis legibus substituendam esse regulam a quibusdam recentioribus traditam, licet verissimam: « Necesse est ut una praemissarum conclusionem contineat, altera conclusionem in ea contineri declaret.

167. DE FIGURIS SYLLOGISMI. — Figura syllogismi est: « collocatio extremorum cum medio, secundum rationem subiecti et praedicati, apta ad concludendum ». Haec collocatio triplex esse potest; nam *medium* potest vel in una praemissa *subiici* et in alia *praedicari*, vel in *utroque praedicari*, vel in *utroque subiici*. Ergo triplex est figura, cuius ordo hoc versiculo exprimitur:

Sub-prae prima; sed altera bis prae; tertia bis sub.

168. In prima figura (sub-prae), octo regulae generales syllogismi reducuntur ad hanc duplicem:

Sit minor affirmans, maior vero generalis.

Etenim 1° si minor esset negans, negans etiam esset conclusio (reg. 8^a), ergo in conclusione maius extremum sumeretur universaliter; ergo sic etiam sumendum esset in maiore praemissa (reg. 2^a), quae proinde deberet esse negativa; porro « Utraque si praemissa... » 2° Cum minor sit affirmans, medius terminus est in ea particularis, ergo debet esse universalis in maiore, cuius est subiectum.

Iam dicebat Aristoteles, I *Prior An.*, c. 5, in hac figura « terminos tres sic se habere invicem ut ultimus (subiectum) sit in toto medio; et medius in primo (praedicato) sit aut non sit ». Scilicet in hac figura medium continet sub se subiectum, ipsum autem continetur vel non continetur in praedicato; ergo recte dicitur medium introducere subiectum in praedicato. Aliis verbis, in prima figura stricte applicatur principium duplex: *Dictum de omni...*; *Dictum de nullo...*

169. Hoc est proinde duplex schema primae figurae:

M est P	(A)	M non est P	(E)
S est M	(A vel I)	S est M	(A vel I)
S est P	(A vel I)	S non est P	(A vel O)

Ex. *Omne animal est substantia; atqui omnis homo est animal; ergo omnis homo est substantia.* Vel, cum conclusione negativa: *Nullum animal est lapis; atqui omnis homo est animal; ergo nullus homo est lapis.*

170. *In secunda figura* (his prae), octo regulae generales ad hanc duplicem reducuntur:

Una negans esto, nec maior sit specialis.

Patet veritas primae partis, quia secus medium sumeretur bis particulariter, quod esset contra reg. 4^m. Patet etiam veritas secundae, nam, cum conclusio sit negans (reg. 8^a), ac proinde eius praedicatum universale, hoc ipsum debet esse universale in praemissa maiore (reg. 2^a), cuius, in secunda figura, est subiectum.

Huic figurae proprium est ut medium vel contineat maius extremum et non contineat minus; vel contineat minus et non contineat maius. Unde sequitur maius extremum esse negandum de minore in conclusione. Cfr. Arist. *ibid.*, c. 6.

171. *En duplex schema secundae figurae:*

P est M	(A)	P non est M	(E)
S non est M	(E vel O)	S est M	(A vel I)
S non est P	(E vel O)	S non est P	(E vel O)

Ex. *Omnis homo est risibilis; atqui nullus equus est risibilis; ergo nullus equus est homo.* Vel: *Nullus homo est irrationalis; atqui omne brutum est irrationale; ergo nullum brutum est homo.*

172. *In tertia figura* (bis sub), regulae generales ad hanc duplicem reducuntur:

Sit minor affirmans, conclusio particularis.

Prima pars demonstratur sicut in prima figura. Quoad secundam partem, sufficit advertere subiectum conclusionis esse praedicatum minoris praemissae, quae est affirmativa.

Huic figurae proprium est ut medium vel contineatur in maiore et minore extremo (et tunc concluditur aliquam saltem partem minoris

contineri in maiore), vel non contineatur in maiore sed contineatur in minore (et tunc concluditur aliquam saltem partem minoris non contineri in maiore).

173. En duplex schema tertiae figurae:

M est P	(A vel I)	M non est P	(E vel O)
M est S	(A vel I)	M est S	(A vel I)
S est P	(I)	S non est P	(O)

Ex. *Omnis homo est risibilis; atqui omnis homo est animal; ergo aliquod animal est risibile.* Vel: *Nullus homo est irrationalis; atqui omnis homo est animal; ergo aliquod animal non est irrationale.*

174. NOTANDA DE FIGURIS SYLLOGISMI. 1° Quoad qualitatem et quantitatem conclusionum, adverte: a) in sola prima figura posse obtineri conclusionem universalem affirmativam, et pariter in ea sola posse concludi secundum omnes formas propositionum, A, E, I, O: quaelibet igitur conclusio potest probari per syllogismum primae figurae; β) in secunda figura non posse obtineri nisi conclusiones negativas; γ) in tertia, solummodo conclusiones particulares haberi.

2° De « quarta figura ». Galenus, medicus, qui floruit saeculo II p. Chr., peripateticae scholae addictus, tribus figuris syllogisticis a Philosopho traditis addidit quartam, in qua scilicet medius praedicatur in maiore et subiicitur in minore. Sed perperam; nam haec non est figura a prima essentialiter diversa. Quod enim primam figuram essentialiter constituit et ab aliis distinguit, est ut medium *semel subiiciatur et semel praedicetur*; unde, subiectum, quod continetur in medio, concluditur contineri vel non contineri in praedicato. Atqui idem habetur in figura galenica. Ergo haec ab illa essentialiter non discrepat. Dicendum est igitur eam distingui solum *accidentaliter* a prima figura, per praemissarum transpositionem et conversionem conclusionis.

175. DE MODIS SYLLOGISMI. — Modus syllogismi est « dispositio praemissarum secundum qualitatem et quantitatem, apta ad concludendum » (i. e. secundum universalitatem et particularitatem, affirmationem et negationem).

Si aspicias schemata nn. 169, 171 et 173 proposita, statim perspicies in 1^a figura dari quatuor modos legitimos, in 2^a pariter quatuor, in 3^a sex, universim quatuordecim.

Modi legitimi possunt etiam sequenti modo numerari. Praecisione facta a regulis syllogismi, quaelibet figura *sexdecim* contineret modos.

Attenta enim sola quantitate (praemissarum), quatuor exsurgunt modi; horum autem singuli quadrifariam variari possunt ratione qualitatis. Quare unaquaque figura sexdecim dabit modos; et tres figurae *quadrangula et octo* praestabunt. Sed quia non in omnibus syllogismi leges servantur, ideo multi ex illis, utpote invalidi, reiiciuntur.

Et re quidem vera: in prima figura ex sexdecim modis reiici debent 1° quatuor pure particulares (ex regula 6^a comm.); 2° tres alii pure negativi (ex reg. 5^a comm.); 3° quinque qui habent vel maiorem particularem vel minorem negativam (ex reg. 1^{ae} figurae). Ergo supersunt quatuor modi: in quibus vel utraque praemissa est affirmativa cum maiore universali (AAA et AII), vel maior est negativa cum minore affirmativa (EAE et EIO). — *Nota.* Quoties habetur conclusio universalis, licet, ut patet, particularem etiam subalternam eruere, sed quoniam haec non est nisi pars illius, modi qui sic obtinerentur, penitus negliguntur, utpote inutiles.

In secunda pariter figura, ex sexdecim modis excludendi sunt duodecim: septem nempe per duas leges syllogismi communes, ut in prima figura dictum est; quinque vero per regulam secundae figurae propriam. Quare non remanent nisi quatuor modi validi: FAE, AEE, EIO, AOO.

In tertia denique figura, ex sexdecim excluduntur decem; nempe septem quia peccant contra communes syllogismorum leges, ut similes aliarum figurarum modi; et tres quia laedunt regulam huic figurae propriam. Ergo Manent sex modi utiles: AAI, EAO, IAI, AII, OAO, EIO.

176. DE MODIS INDIRECTIS. — Hucusque non locuti sumus nisi de modis *directis*, iis nempe in quibus extrema occupant in conclusione positionem quae ipsis competit, ita ut extremum maius sit praedicatum, extremum minus subiectum conclusionis. Sed possunt etiam considerari modi *indirecti*, in quibus res inverso modo se habeat. Haec consideratio supponit, ut patet, extrema non definiri ut factum est initio n. 162, ita quod maius dicatur praedicatum conclusionis, minus autem eius subiectum (nam tunc, conversa conclusione, quod erat maius fieret minus et vicissim, proinde commutandae essent praemissae, et tunc modi primae figurae fierent modi quartae seu galenicae, quae accidentaliter tantum diversa est, modi autem secundae et tertiae figurae iidem remanerent), sed ut postea ex consuetudine fieri diximus, ita quod maior sit *prima* propositio prolata et maius sit extremum quod in ea est, minor autem propositio quae secundo loco venit. Tunc singulae figurae habent modos indirectos sibi proprios. Praetermittendo modos indirectos secundae et tertiae figurae, utpote parum utiles, et observando regulam primae figurae requiri solum ad concludendum directe, obtinemus quinque modos indirectos in prima figura, quorum tres, AAI, EAE, AII, obtinentur ex

directis per meram conversionem conclusionis, duo autem, AEO, IEO, vere novi sunt. Sit hoc exemplum modi AEO: *Omne animal est vivens, nullus angelus est animal, ergo aliquod vivens non est angelus.*

177. Ex quibus patet undeviginti tantum esse modos utiles syllogismorum; quorum novem pertinent ad primam figuram (quatuor directi, quinque indirecti), quatuor ad secundam, sex ad tertiam; omnes ingeniosissimis hisce versiculis, licet barbaris, inclusi.

(1^a f.) Barbara, Celarent, Darii, Ferio, Baralipon,
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum.

(2^a f.) Cesare, Camestres, Festino, Baroco. (3^a f.) Darapti,
Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.

178. Quorum arcanam significationem ut noscas, haec nota:

1° Unamquamque vocem designare modum unius syllogismi recte concludentis. Quantitas autem et qualitas singularum propositionum denotantur vocabulis trium priorum syllogismorum, quibus dictiones constant (quae in quibusdam redundant, metri gratia additae sunt), secundum versus iam explicatos: « Asserit A. etc »; et prima quidem vocalis denotat praemissam maiorem, altera minorem, tertia conclusionem.

2° In his dictionibus, non modo vocalium sed et consonantium rationem habendam esse. Consonantes enim indicant quomodo peragenda sit reductio syllogismorum imperfectorum ad perfectos, de qua mox dicemus. Syllogismi autem *perfecti* solum primi quatuor modi sunt (qui et *directi* dicuntur, quia in eorum conclusione maius extremum praedicatur), reliqui omnes sunt *imperfecti*; non quod non probent, sed quia, ut clare appareat eos probare, reducendi sunt ad perfectos.

179. DE SYLLOGISMIS PERFECTIS ET IMPERFECTIS. — Ex Arist., I *Prior. Anal.*, c. 1. syllogismus *perfectus* ille est « qui nulla alia propositione indiget praeter praemissas assumptas, ut evidentissime appareat necessario concludere ». Atqui ita res se habet in quatuor modis directis primae figurae, quia in eis, ut iam diximus, fit immediata applicatio principii manifestissimi: « Dictum de omni dicitur de singulis; dictum de nullo negatur de singulis ». Ergo quatuor modi directi primae figurae sunt perfecti. Ceteri autem syllogismi dicun-

tur *imperfecti*, non quia non concludant, aut quia eorum rectitudo dubia sit, sed quia, ut appareant *evidentissime* concludere, indigent alia propositione, consequente necessario ex praemissis, sed quae in praemissis non ponitur.

180. Inde est quod Logici studuerint reducere hos modos imperfectos ad perfectos. Duplex autem est ista reductio. 1^a *ostensiva*, per quam, *conversione* alicuius propositionis, et quandoque plurium, addita etiam nonnumquam *earum transpositione* (ita ut maior fiat minor et vicissim) manifestum fit conclusionem sequi necessario ex praemissis; et 2^a, quae dicitur *ad impossibile*, per quam adducitur adversarius negans conclusionem ad admittendum duas contradictorias simul veras; quod est impossibile. Et ad hoc assumitur contradictoria consequentis negati, et adiuncta alterutra praemissarum concessarum, infertur contradictorium alterius praemissae; atque adeo infertur duo contradictoria esse simul vera. Fundamentum huius est regula 6^a bonae consequentiae. « Ex contradictorio consequentis in bona consequentia infertur necessario contradictorium antecedentis ». Reductio ad impossibile requiritur pro solis duobus modis Baroco et Bocardo; ceteri omnes *ostensive* reducuntur ad modos primae figurae.

181. Ratio autem, qua reductio fieri possit, exhibetur his versibus:

*Quem sumas modum te littera prima docebit,
S vult simpliciter verti, P vero per accid.,
M vult transponi, C per impossibile duci.*

Hoc est: 1° cuiusque vocis prima littera indicat modum secundae et tertiae figurae vel indirectum primae transferendum esse ad modum directum primae figurae incipientem eadem littera, e. g. Baralipton ad Barbara.

2° Littera S indicat propositionem significatam per vocalem praecedentem convertendam esse simpliciter. Sit e. g. hic syllogismus in *Celantes*:

CE-	{	Nullum rationale est hinnitivum;
IAN-		Omnis homo est rationalis;
TES		Ergo nullum hinnitivum est homo.

Reducitur ad *Celarent* convertendo simpliciter conclusionem, hoc modo: « Ergo nullus homo est hinnitivus ».

3° Littera P denotat propositionem significatam per vocalem antecedentem convertendam esse per accidens. E. g. in syllogismo isto in *Felapton*:

FE-	{	Nulla musca est avis;
LAP-		Omnis musca est alata;
TON		Ergo aliquod alatum non est avis.

Convertitur per accidens minor « Aliquod alatum est musca » et sic fit reductio ad *Ferio*:

Contra hanc regulam OBJICIENS: quomodo *Baralipon* reduci potest ad *Barbara*, convertendo per accidens *I* quae praecedit *P*, dum solum *A* et *E* convertuntur per accidens? RESPONDEO: Conversio illa dicitur per accidens, in qua inter convertentem et conversam servatur qualitas et mutatur quantitas: atqui id obtinet quum 3^a propositio de *Baralipon* mutatur in 3^{am} de *Barbara*; ergo: Hunc casum non contemplatur regula generalis: « Feci simpliciter convertitur, Eva per accidens », quia regula ponitur ut generaliter maneat veritas conversae et convertentis. Cfr. Iavellum, *Log. Tract. VI*, de Syllogismo formali, et Boethium, *De Syllog. categorico*.

4° Littera *M* denotat praemissas transponendas esse, ita ut maior fiat minor et e converso. E. g. hic syllogismus in *Fapesmo*:

FA-	{	Omne vegetans est vivens;
PES-		Nullus lapis est vegetans;
MO		Ergo aliquod vivens non est lapis,

ita reducitur ad *Ferio* (observando omnes leges litterarum): *Nullum vegetans est lapis, Aliquod vivens est vegetans, Ergo aliquod vivens non est lapis*.

5° Littera *C*, quae invenitur in medio duplicis dictionis (*Bocardo* et *Baroco*), indicat hos modos reducendos esse per impossibile. Cuius reductionis leges habes his versibus inclusas:

*Maiorem servat, mutatque secunda minorem;
Tertia maiorem mutat, servatque minorem.*

Scilicet si reducendus est *Baroco*, qui est in « secunda » (figura), maior *A* retinenda est, et conclusio *O* mutatur in contradictoriam. E. g.

BA-	{	Omnis homo est animal;
RO-		Aliquod intellectivum non est animal;
CO		Ergo aliquod intellectivum non est homo.

Omnis homo est animal;
Omne intellectivum est homo;
Ergo omne intellectivum est animal.

Quae conclusio contradicit minori concessae in priore syllogismo.

Si vero reducendus sit *Bocardo*, qui est in « tertia » (figura), sume ut concessam contradictoriam conclusionis negatae, et colloca eam loco maioris retinendo minorem. E. g.

Bo-	{	Aliquod animal non est homo,
CAR-		Omne animal est sensitivum,
DO		Ergo aliquod sensitivum non est homo.

mutatur ita:

Omne sensitivum est homo,
Omne animal est sensitivum,
Ergo omne animal est homo.

Quae conclusio contradicit maiori concessae in priore syllogismo.

182. Reductio ad impossibile est unica possibilis, quando agitur de modis in *Baroco* et *Bocardo*. Quando *de ceteris* agitur, possibilis est reductio ostensiva, ut vidimus; at *nec deest reductio ad impossibile*. Quomodo pro modis indirectis primae figurae fieri possit, sequentes versiculi docent:

*Maior fit minor, et fit contradictio maior;
Dempto Celantes, in quo pervertitur ordo;
Nam minor opposito cedit, maiorque minori.*

E. g.: BA- { Omnis homo est animal;
RA- { Omne rationale est homo;
LIP { Ergo aliquod animal est rationale;

reducitur ad *Celarent* hoc modo:

CE- { Nullum animal est rationale;
LA- { Omnis homo est animal;
RENT { Ergo nullus homo est rationalis;

Ex qua conclusione infertur per conversionem: « ergo aliquod rationale non est homo », quae contradicit minori concessae.

Verum *Celantes* reducitur modo opposito, ut in lege propositum est. E. g.

CE- { Nullus homo est equus;
LAN- { Omne rationale est homo;
TES { Ergo nullus equus est rationalis.

reducitur ad

DA- { Omne rationale est homo;
RI- { Aliquis equus est rationalis;
I { Ergo aliquis equus est homo.

Quae conclusio conversa simpliciter, fit contradictoria maioris concessae.

183. Quandoquidem difficile admodum est invenire extemplo modum perfectum ad quem imperfectus debet reduci per impossibile, confecerunt dialectici Scholastici versiculum, qui descriptus per syllabas supra singulos modos imperfectos, prout iacent in carminibus, indicat ad quem modum perfectum singuli imperfecti reducendi sint. Versus sic habet:

Phebifer axis obit terras spheramque quotannis.

Sic *PhE* cadit in *Baralipon*, *bI* in *Celantes*, *fEr* in *Dabitis*... Ob in *Cesare*, *It* in *Camestres* etc. Iamvero modi in quos cadit *A* reducendi sunt ad *Barbara* (scilicet *Fapesmo*, *Baroco*, *Bocardo*); in quos cadit *E* ad *Celarent* (scilicet *Baralipon*, *Dabitis*, *Festino*, *Darapti*, *Disamis*; in quos cadit *I* ad *Darii* (*Celantes*, *Frisesom*, *Camestres*, *Ferison*); in quos cadit *O* ad *Ferio* (*Cesare*, *Datisi*).

184. DE SYLLOGISMO EXPOSITIVO. — Syllogismus expositivus ille est « qui medium habet incommunicabiliter singulare ». E. g. *Socrates est sapiens*, *Socrates est graecus*, ergo *aliquis graecus est sapiens*. Maxima cum claritate nexum praemissarum cum consequente exponit. Ideo *expositivus* vocatur, quia rem sensibus *exponere* videtur, ut inquit Fonseca (*Dialect.* l. 6, c. 24). Ceterum Arist., *I Post. An.*, hos syllogismos iam nominaverat *sensibiles demonstrationes*.

DICES: hic syllogismus: *Essentia divina est Pater*; *essentia divina est Filius*; ergo *Pater est Filius*, non valet, et tamen est expositivus.

RESP. In definitione expositivi syllogismi posuimus medium debere esse *incommunicabiliter singulare*. Porro essentia divina, licet singularis, communis est tribus Personis.

185. DE SYLLOGISMO EX OBLIQUIS. — Fieri possunt syllogismi in quibus obliqua sint (i. e. posita in obliquo casu, puta genitivo, vel dativo) sive extrema sive medium. Regulae in his servandae hae sunt: 1^a *Extremum*, quod in praemissis fuit obliquum manet obliquum in conclusione. E. g. *Omne creatum est Dei*; *Angelus est creatus*; ergo *Angelus est Dei*. 2^a Quando *medium* est obliquum in una praemissa, extremum quod cum illo medio obliquo nectitur, debet in conclusione poni in recto et alterum extremum in obliquo, licet in praemissa fuerit rectum. E. g. *Omnis entis est scientia*; *anima est ens*; ergo *animae est scientia*. 3^a Quando in utraque praemissa est medium obliquum, utramque extremum ponitur in recto in conclusione, ut erat in praemissis. E. g. *Non est pax impiis*; *risus inest impiis*; ergo *risus non est pax*. 4^a Quando in praemissa negativa fuit obliquum et in affirmativa rectum, conclusio est de obliquo. E. g. *Nulli irrationali est scientia*; *equus est irrationalis*; ergo *equo non est scientia*. 5^a Quando vero in affirmativa fuit obliquum et in negativa rectum, non sequitur, saltem semper, conclusio. E. g. *Omni homini inest intellectus*; *homo non est angelus*; ergo *Angelo non inest intellectus*: deest consequentia.

§ 2^a — De syllogismo composito.

186. SYLLOGISMUS COMPOSITUS generatim est ille, cuius antecedens continet unam vel plures propositiones compositas.

Relictis aliis formis syllogismi compositi (in quibus est e. g. propositio aliqua exponibilis), ad quas formas diiudicandas oppido sufficiunt regulæ pro syllogismo simplici traditæ, considerabimus hic tantum formam *conditionalem*, *disiunctivam* et *coniunctivam*.

187. SYLLOGISMUS CONDITIONALIS ille dicitur, cuius maior præmissa conditionalis est, et minor categorica. E. g. *Si dies est, lux est; atqui dies est; ergo lux est.*

Duplicem veluti figuram admittit. In prima, *ex affirmata conditione* inferitur *conditionatum*, ut patet in allato syllogismo. Ratio continetur illo effato: « purificata conditione, conditionatum transit in absolutum ». In secunda, *ex negatione conditionati* colligitur *negatio conditionis*. E. g. *Si dies est, lux est; atqui lux non est; ergo dies non est.* Ratio petitur ex natura ipsa propositionis conditionalis, in qua duarum partium altera est consequens, altera antecedens; valet enim argumentatio a destructione consequentis ad destructionem antecedentis. Ergo.

Sed maxime cavendum 1° ne ex negatione conditionis inferatur negatio conditionati; 2° ne ex affirmatione conditionati inferatur affirmatio conditionis. Quare perperam diceres: *Si existit mundus, existit Deus; atqui non existit mundus; ergo non existit Deus*, — Vel: *Si existit mundus, existit Deus, atqui existit Deus; ergo existit mundus.*

Notandum tamen est quod, si inter conditionem et conditionatum existit connexio *necessaria mutua*, ita ut conditio sit non tantum *sufficiens*, sed etiam *necessaria*, tunc valet argumentum etiam a negatione conditionis ad negationem conditionati, et ab affirmatione conditionati ad affirmationem conditionis. Sed hoc vi *materiae*, non vi *formae*.

188. Si alterutra vel utraque pars conditionalis est *negativa*, leges sunt eadem, sed notandum est negationem partis negativæ ducere ad propositionem affirmativam. Sic in exem-

plo « *Si non est animal, non est homo* », arguendo a destructione consequentis, seu conditionati, ad destructionem antecedentis, seu conditionis, obtinetur « *atqui est homo; ergo est animal* ».

189. SYLLOGISMUS, quem consideravimus supra, dicitur *hypotheticus ex parte*, eo quod hypotheticam habeat solam maiorem; qui vero propositiones omnes hypotheticas habet, vocatur *hypotheticus ex toto*. E. g. « *Si homo est, est animal; atqui si est rationale, est homo; ergo si est rationale, est animal* ». Nititur hoc principio evidenti: « *Conditio conditionis est etiam conditio conditionati* ».

190. SYLLOGISMUS DISIUNCTIVUS ille est, qui constat maiore disiunctiva. Quando disiunctio est *propria*, ita ut membra disiunctionis *nec simul falsa* esse possint, *nec simul vera*, valet consequentia 1° ab affirmatione unius ad negationem alterius; 2° a negatione unius ad affirmationem alterius. E. g. « *vel est rationale vel irrationale; atqui est rationale; ergo non est irrationale* » vel: « *atqui non est irrationale; ergo est rationale* ». In hypothesi disiunctivae *impropriae*, quam aliqui admittunt, in qua membra possunt esse simul vera, valet consequentia solum a negatione unius ad positionem alterius.

Nota. Si disiunctivae membra sint plura quam duo, tunc vel α) negato uno membro, cetera in conclusione disiunctive affirmantur; vel β) negatis copulative omnibus praeter unum, hoc in conclusione affirmatur; vel γ) affirmato uno, in conclusione cetera copulative negantur.

191. SYLLOGISMUS CONIUNCTIVUS dicitur ille, cuius prima enuntiatio est propositio coniunctiva. Ratione formae hic syllogismus concludit solum a positione unius ad negationem alterius, siquidem fieri potest ut inter membra non vigeat oppositio contradictoria. Unde licet sic arguere: « *Nemo servit Deo et pecuniae; atqui hic homo servit Deo; ergo non pecuniae* ». Sed non licet dicere: « *atqui non pecuniae; ergo Deo* ». Potest enim servire passionibus aliis, et non Deo.

Verum quandoque *ratione materiae* licet arguere a negatione unius vel plurium ad positionem alterius. E. g. « *Non dies est et nox est; atqui dies est; ergo nox non est* », vel: « *atqui nox non est; ergo dies est* ».

§ 3^a. — *De reliquis deductionis formis.*

192. DE ENTHYMEMATE. — Definitur enthymema a Boethio: « oratio in qua, non omnibus antea propositionibus constitutis, festinata inferitur conclusio ». Ab Aristotele dictum est propterea *sylogismus imperfectus*, quia caret altera praemissarum. E. g. « *Deus est summum Bonum; ergo Deus est amandus* ».

Ut videas utra praemissarum reticeatur, inspice utrum extremorum in antecedente reperiatur. Si ibi adest extremum maius, reticetur minor; si minus, reticetur maior. In exemplo allato, propositio, quae supprimitur, est maior. Si dixissem: « *Summum bonum est amandum; ergo Deus est amandus* », reticuissem minorem.

193. Nota 1° Si neutrum extremorum invenitur in antecedente, maior suppressa est disiunctiva vel conditionalis. E. g. « *Non dormit; ergo vigilat* ». 2° Enthymema subiacet legibus syllogismi communibus.

194. EPICHEREMA est « argumentatio cuius uni vel pluribus praemissis adiungitur probatio ». E. g. *Substantia spiritalis est incorruptibilis, quia simplex et independens a materia; atqui anima humana est substantia spiritalis, quia intelligit et vult; ergo etc.*

195. Nota 1° Si syllogismi sint completi, atque ita se excipiant ut conclusio praecedentis fiat praemissa sequentis, tunc habetur *polysyllogismus*. 2° Epicherema subest legibus omni syllogismo communibus.

196. SORITES est argumentatio pluribus coalescens propositionibus ita inter se ordinatis, ut semper *praedicatum praecedentis fiat subiectum sequentis*, donec formetur conclusio constans subiecto primae propositionis, et *praedicato ultimae*. E. g. « *Anima humana est intelligens; intelligens est spirituale; spirituale est incorruptibile; ergo anima humana est incorruptibilis* ». Principium, cui innititur, est illud quod continetur sub reg. 7^a bonae consequentiae.

Ceterum facile intelligitur soritem esse syllogismorum acervum resolubilem in tot syllogismos 1^{ae} figurae quot sunt praemissae, una dempta. Sit enim huiusmodi sorites:

A est B, B est C, C est D, D est E; ergo A est E.

Sic resolvitur:

B est C; A est B; ergo A est C.

C est D; A est C; ergo A est D.

D est E; A est D; ergo A est E.

Cum igitur prima praemissa sit minor primi syllogismi, ceterae praemissae sint omnes maiores, conclusiones autem intermediae, quae reticentur, evadant singulae minores syllogismorum sequentium, regula 1^{ae} figurae ad hanc duplicem redit: 1° Nulla praemissarum potest esse negans praeter ultimam (quae si negativa sit, ipsa conclusio erit negativa); 2° Nulla praemissa potest esse particularis, praeter primam (quae si particularis sit, etiam conclusio erit particularis).

197. NOTA. De hoc sorite agit Phil., I *Anal. prior.*, cc. 23 et 25, licet vocabulum *σώφισμα* ib. non inveniatur. Goclenius (in *Isagoge In Org. Arist.*, a. 1598) proposuit soritem, qui dicitur *inversus*, in quo subiectum prioris propositionis fit praedicatum posterioris, et conclusio constat subiecto ultimae propositionis et praedicato primae. — Sorites vero, qui a Chrysippo dicitur *chrysippeus*, nihil habet commune cum vero sorite, et non est aliud nisi pura putaque arguendi sophistica ratio. Assumpto enim acervo paucorum granorum, interrogabat utrum illa grana, uno addito, essent adhuc pauca; ac si porro, quousque cogeret adversarium fateri multa grana esse pauca. Hoc autem sophisma dissolvitur animadvertendo pauca et multa non contineri quidem intra certos determinatosque limites, ita ut, si unum et alterum demas aut addas, eorum natura immutetur; sed tamen, uno etiam addito vel subtracto, non eodem modo ac antea illa dici pauca aut multa. Multo autem minus prima dicuntur pauca et multa eodem modo ac ultima, quibus scilicet iterata et frequens additio vel subtractio facta est.

198. DILEMMA (quod Cicero appellat *complexionem*, de *Inv.*, l. I, n. 29, et S. Hieronymus *cornutum syllogismum*, in *Ep. ad Ocean.*), est «argumentatio in qua, duabus propositionibus *disiunctive* propositis, adversario ostenditur ex unaqua-

que aliquid inferri contra ipsum ». Quare concluditur absolute ponendum quod adversarius negabat. Talis est notissima Tertulliani argumentatio ad ostendendum Traianum esse iniustum erga Christianos. Plinio enim interroganti utrum inquirendi essent christiani, imperator responderat: « Ne inquiras eos; sed, si ad tuum tribunal deferantur, eos condemna ». Tunc Tertullianus Traiano: « Christiani aut nocentes sunt, aut innocentes; si nocentes, cur prohibes eos quaeri? si innocentes, cur eos damnari iubes? ».

Duo autem vitia praecipue in dilemmate cavenda sunt: 1^m ne addi possit tertium membrum. Hinc pessime Socrates moriturus argumentatus est: « *Aut morte sensus omnis admittitur, ut in somno, aut anima ad feliciora loca migrat: si primum, suaviter quiescam; si secundum, felicius vivam cum Orpheo et aliis; ergo mori expedit* »; nam poterat addi in maiore: « *aut anima ad infeliciora loca migrat* », vel etiam: « *aut penitus desinit esse* »; 2^m ne retorqueri dilemma possit in adversarium. Exempla sunt notissima.

199. NOTA. — 1° Si membra disiunctivae sint plura quam duo, habebitur non dilemma, sed *trilemma* etc. 2° Comparando extrema cum uno eodemque medio termino, facile dilemma reducitur ad syllogismum.

§ 4^a. — De Inductione.

200. DEFINITUR INDUCTIO: « argumentatio qua a singularibus, experientia praeunte, sufficienter enumeratis, fit progressus ad universale ». E. g. « *Corpus A est grave; corpus B est grave,... corpus Z est grave; ergo omne corpus est grave* ». Singularia autem intellige non solum individua respectu speciei, sed et species respectu generis, et genera inferiora respectu superioris. *Sufficientem* vero tunc dico *enumerationem*, quando vel omnia prorsus singularia actu enumerata sunt, vel *aequivalenter* seu *virtute* omnia enumerata censi debent. Si prorsus omnia enumerata sunt, inductio dicitur *completa*; si aequivalenter omnia, dicitur *incompleta*, attamen perfecta. Si autem enumeratio non fuit sufficiens, tunc inductio dicitur *imperfecta*, aut etiam *sophistica*. Imperfecta gignit de se opinionem probabilem; sophistica errorem.

201. TRIA CIRCA INDUCTIONEM QUAERUNTUR: 1^m quandonam singularia « virtualiter omnia » enumerata censei debeant? 2^m an inductio sit legitima argumentatio? 3^m an inductio a syllogismo essentialiter differat?

RESPONDEO AD 1^m: quando constat proprietatem, aut carentiam proprietatis, quae in singularibus experientia compta est inesse, procedere non ab eo, quod est singulis, ut individuus, proprium, sed a natura, quae est omnibus communis. Quod assequi licet subiiciendo singularia satis multa multiplicibus variationibus adiunctorum, locorum, temporum etc. Hoc autem, quod Baco putavit se primum omnium docuisse, traditum iam perpaucis fuerat a Philosopho in l. II *Post. Anal.*, c. ult., ubi, hac de re disserens, ait quod experientia non fit nisi ex memoria saepius repetita circa idem (πολλάκις τοῦ αὐτοῦ γινομένης).

Documento autem, quod alias tradiderat, Philosophus plenissime usus est ipse in egregio opere *De historia animalium*. Confer etiam quae in l. cit. disputat S. Thomas.

RESPONDEO AD 2^m: inductionem esse legitimam argumentationem. Nam evidens principium est quod « id, quod omnibus distributive inferioribus alicuius subiecti competit aut non competit, etiam ipsi subiecto universaliter accepto competit aut non competit ». Atqui hoc principio nititur inductio. Singularia enim, a quibus inductio assurgit ad universale, non sunt nisi inferiora et veluti partes alicuius totius universalis, sive hoc sit species, sive genus.

RESPONDEO AD 3^m: inductionem differre essentialiter a syllogismo, licet aliqui id negent. In syllogismo enim concludimus praedicatum inesse aut non inesse subiecto propter institutam comparationem utriusque cum medio termino. In inductione autem concludimus aliquid alicui universaliter convenire, aut non convenire, per substitutionem termini universalis in locum terminorum singularium. In syllogismo e. g. dico: « Omne vegetans gignit sibi simile; atqui homo, brutum, planta sunt vegetantia; ergo homo, brutum, planta gignunt sibi simile ». In inductione autem: « Homo, brutum, planta gignunt sibi simile; atqui homo, brutum, planta sunt omnia vegetantia; ergo omne vegetans gignit sibi simile ». Ex quibus vides quam accurate Aristoteles, II *Post. An.*, c. 23,

discrimen inter syllogismum et inductionem assignaverit, inquiens: « ille per medium subiecto praedicatum inesse demonstrat; haec vero per subiectum praedicatum medio inesse ». In allato enim syllogismo, per τὸ *vegetans* (medium) ostendi *homini, bruto, plantae* (subiecto) inesse τὸ *gignunt sibi simile* (praedicatum). In allata vero inductione, per τὸ *homo, brutum, planta* (quod fuit subiectum in syllogismo) ostendi τὸ *gignere sibi simile* (praedicatum in syll.) inesse τὸ *omne vegetans* (quod fuit medium in syllogismo). — Vides etiam recte docuisse Philosophum *munus* inductionis esse *suppeditare principia syllogismorum*. Conclusio enim allatae inductionis « omne vegetans gignit sibi simile » est praemissa maior allati syllogismi. Cfr. cit. loc. et comm. S. Th. in ipsum.

202. AD INDUCTIONEM REDUCUNTUR quadantenus: 1° *exemplum*, quod a Philosopho vocatur *inductio imperfecta*, quia omnia individua nec *actu* nec *virtute* enumerat. Ideo probabilitatem, non certitudinem prae se fert. V. g. Caius et Titius in ludo aleatorio substantias amiserunt; ergo quicumque ludo aleatorio indulget similem casum experietur.

2° *analogia* vel *paritas*, qua aliquod praedicatum infertur convenire, vel non convenire, alicui, quia convenit, vel non, alteri, in quo videtur vigere eadem ratio. Et revera de similibus similia, de dissimilibus dissimilia iure quodam affirmare licet. Non tamen adest stricta necessitas; proinde non nimium urgenda analogia est. Quod in hoc exemplo apparebit: *Terra est organismis habitata; atqui Terra circa Solem movetur, est atmosphaera circumdata, atque quatuor anni tempora patitur; atqui et Mars ista tria habet; ergo et Mars est organismis habitatus.*

ARTICULUS IV.

De speciebus argumentationis ex parte materiae.

203. Diximus iam argumentationem ratione materiae dividi in *demonstrativam, probabilem* et *sophisticam*. Materia enim proxima argumentationis sunt propositiones. Porro propositiones (omissis illis quae, utpote manifesto falsae, considerationem nullam merentur) vel continent necessariam veri-

tatem, vel probabilem, vel tantummodo apparentem. Si primum, argumentatio dicitur *demonstrativa*; si alterum, *probabilis* vel *dialectica*; si tertium, *sophistica*. Cfr. S. Th. *In II^m Post.*, I. 1^a.

§ 1^a. — *De argumentatione demonstrativa.*

204. NOTIO ARGUMENTATIONIS DEMONSTRATIVAE. — Argumentatio demonstrativa ea est « quae ex praemissis veris ac necessariis veram ac necessariam deducit conclusionem ». Ex qua definitione perspicis demonstrativam argumentationem differre ab aliis secundum *causas*, ex quibus procedit, et secundum *effectum* quem gignit.

Cum autem praemissae dicuntur *verae*, intellige non modo *in se* veras, sed etiam *argumentanti*, ita scilicet, ut ei sint *notae ut verae*. Immo debent esse *notiores* ipsa conclusione, et *priores*, saltem quoad cognitionem, quia ex ipsis adducitur intellectus ad cognoscendum ignotum. Dixi *saltem quoad cognitionem*; nam, ut notat S. Th., « prius et notius dicitur dupliciter, scilicet *quoad nos* et *secundum naturam* (*quoad se*) »; i. e. secundum nostram cognitionem, seu in ordine logico, et secundum rem ipsam, seu in ordine reali vel ontologico, ut aiunt. Praemissae autem possunt esse evidenter notae vel *per se*, ut contingit in primis principiis, vel *ex aliis*, ex quibus videlicet necessaria illatione deducuntur. Quare omnis vera demonstratio *oritur ex primis principiis evidentibus per se et indemonstrabilibus*.

Praeter autem principia, sunt necessario praecognoscenda *subiectum*, de quo quaeritur, et *praedicatum*, quod de illo quaeritur (quod « passio subiecti » a veteribus vocabatur). Haec dicuntur *praecognita*. Sed adverte satis esse de ipsis scire *quid nominis*, h. e. quid significetur nomine eius quod est sive subiectum sive praedicatum. Quod si demonstratio sit *propter quid*, necesse est de subiecto scire etiam *quid rei*.

205. PARTITIO ARGUMENTATIONIS DEMONSTRATIVAE. — Haec commode accipi potest *ex medio*, quo utimur ad demonstrandum. Quare 1° alia est *directa*, alia *indirecta*. Etenim possum demonstrare praedicatum conclusionis convenire subiecto, vel per *medium* depromptum ex ipsa analysi subiecti et praedi-

cati, vel per *medium* petatum ex absurdis, quae sequerentur, si praedicatum poneretur non convenire subiecto. Priore modo ostendo animam humanam esse immortalem ex eius spiritualitate. Posteriore modo ostendo Deum esse aeternum, quia secus esset ens creatum.

2° Alia est *propter quid*, alia *quia*, Etenim possum demonstrare aliquod praedicatum convenire aut non convenire subiecto, vel per causam (vel quasi causam) proximam et immediatam, vel per effectum aut per causam remotam. Illa dicitur *propter quid*, quia afferendo causam proximam ostendit *propter quid* subiecto conveniat vel non conveniat praedicatum; haec autem dicitur *quia*, quoniam afferendo effectum vel causam remotam, potius ostendit quod seu *quia* praedicatum inest subiecto vel non inest, quam intrinsecam rationem cur inest vel non inest. Qui demonstrat immortalitatem animae humanae ex eius spiritualitate, demonstrat *propter quid*. Qui Deum existere demonstrat ex rerum creaturarum existentia, demonstrat *quia*.

3° Alia est *a priori*, alia *a posteriori*. Haec divisio dici a quibusdam solet eadem ac praecedens. Verum non est omnino eadem. Nam verum est demonstrationem *propter quid* semper esse *a priori*, quia affert causas rei, quae sunt *prior* ipsa conclusione non solum *in cognoscendo*, sed etiam *in essendo* (ideo vocatur *a priori*). Sed quum demonstratio *quia* possit fieri non solum per effectus, sed etiam per causam remotam, potest et debet dici quandoque esse *a posteriori*, quandoque *a priori*.

206. NOTA. — Scire etiam praestat quid sit demonstratio *ad hominem*, quid *circularis*, quid *regressiva*. 1^a ex falsis, concessis ab adversario, ad falsum non concessum illum adigit. 2^a « dicitur quando ex conclusione et altera praemissarum conversa concluditur reliqua, sicut si fiat talis syllogismus: *Omne animal rationale mortale est risibile; omnis homo est animal rationale mortale; ergo omnis homo est risibilis*. Assumatur ergo conclusio tamquam principium, et adiungatur ei minor conversa hoc modo: *Omnis homo est risibilis; omne animal rationale mortale est homo; ergo omne animal rationale mortale est risibile*, quae erat maior primi syllogismi »

S. Th. *In I^m Post.*, l. 8. Haec autem argumentatio non est bona, quia idem non potest esse « prius et posterius respectu unius et eiusdem, et notius et minus notum ». 3^a denique dicitur ea, qua causam, prius cognitam per effectum, *intimius* et *profundius* rimamur ut ex ea regrediamur ad aliqua probanda de ipso effectum, qui prius causam simpliciter manifestaverat. Sic demonstrata existentia Dei ex ordine qui in mundo manifestus est, rursus ex Deo regredimur ad mundum, ut eius ordo, ex Auctoris sapientia, plenius cognoscatur. Quae demonstratio est optima.

§ 2^a. — *De argumentatione probabili.*

207. ARGUMENTATIO PROBABILIS est « ea quae ex probabilibus concludit »; et syllogismus probabilis, ex effectu quem producit, dici solet a scholasticis « syllogismus pariens opinionem ». Solet vocari etiam dialecticus, tentativus, opinativus, et praesertim *topicus*, quia propositiones, tentativus, opinativus, et praesertim *topicus*, quia propositiones, quibus constat, desumuntur ex certis argumentorum sedibus, quae *loci* a Latinis, τόποι a Graecis nuncupantur.

« Quum autem, monet opportune Fonseca (*Dialect.*, l. VII, c. 6), audis dialecticum syllogismum esse eum, qui ex probabilibus concludit, intellige verba « ex probabilibus » in numero etiam singulari, quasi dictum sit: ex utraque sumptione probabili, aut ex altera saltem; potest enim altera esse necessaria, et altera probabilis ».

208. Haec pars Logicae id utilitatis potissimum habet ut ingenium acuat et ad disputandum idoneum reddat. Unde assignantur *loci* quidam *dialectici*, ex quibus derivari possunt *media* ad probandam alteram partem dialectici problematis. *Problema* autem *dialecticum* est propositio, quae proponitur sub utraque parte contradictionis et habet rationes probabiles in utramque partem. E. g. « *utrum odium et amor sint in eodem subiecto* ». Ad solvendum autem problema iuvat in primis plurium scientiarum cognitio, et opinionum philosophorum; deinde peritia in scientia logica, in ea parte praesertim, quae spectat *divisionem*, *oppositionem*, et maxime *genus*, *definitionem*, *proprium* et *accidens*; quomodo scilicet possint

construi et destrui huiusmodi. Nam haec quatuor sunt, quae de unoquoque in disputatione dialectica quaeruntur. In problemate de *genere* quaeritur utrum aliquid sit genus alicuius, vel utrum duo sint in eodem genere. In problemate de *definitione*, utrum haec sit huius definitio vel non; utrum hoc sit idem ac illud, quia definitio et definitum sunt idem. In problemate de *proprio*, utrum hoc sit proprium illius vel non. In problemate de *accidente*, utrum aliquid sit accidens alicuius, vel etiam utrum sit huiusmodi accidens.

209. LOCUS, ut dictum est, est sedes *argumenti*. Quod ut intelligas, adverte argumentum dici illud, quod inservit ad faciendam fidem, et est id, unde medium trahit virtutem ad connectenda extrema. Est ergo *locus* aliqua propositio notissima, quae tamen non ingreditur argumentum (quod dilemmate exprimitur ut plurimum); et dicitur *locus*, quasi id, in quo argumentum residet et virtute conservatur. Sic e. g. « *Odium et amor sunt contraria; ergo sunt in eodem subiecto* » est *argumentum* quod suam virtutem trahit ab hac propositione: « *Contraria sunt circa idem* », quae est *locus*.

In loco autem distinguunt dialectici *maximam* et *differentiam maximam*. *Locus*, qui dicitur *maxima*, est ipsa propositio, qua multa probari possunt. *Locus*, qui dicitur *differentia maximae*, est id per quod una maxima differt ab alia, sicut per principium, a quo illae dimanant; est igitur quasi receptaculum plurimarum maximarum. Sunt enim maximae a genere, a definitione, a proprio, ab accidente; sic « *Contraria sunt circa idem* » est maxima ab accidente.

Et haec sufficiant. Qui plura cupit adeat veteres scholasticos, et Aristotelem in *Topicis*.

§ 3^a. — De argumentatione sophistica.

210. I. NOTIO ET PARTITIO ARGUMENTATIONIS SOPHISTICAE. — Philosophus, I *Top.*, c. 1, definit syllogismum sophisticum, eum « qui ex iis quae probabilia videntur, at non sunt, [colligitur], et qui ex probabilibus, aut ex iis quae videntur probabilia, videtur [colligi] ». Prima definitio respicit syllogismum sophisticum *quoad materiam* (et hunc dissolvere proprie

spectat ad scientias singulas, quarum materia a sophista assumitur); altera definitio respicit syllogismum sophisticum *ex parte formae*, et hunc dissolvere pertinet proprie ad Logicum, ostendendo quomodo, licet videatur syllogismi leges servare, tamen revera eas non servat. Syllogismi sophistici, teste Arist., I *De soph. elench.*, c. 3 (al. 4), « alii quidem sunt *propter dictionem*, alii vero *extra dictionem* »; in illis materia argumenti (remota, i. e. termini), in hac ipsa forma decipit.

211. II. DE FALLACIIS DITIONIS. — *Sophismata*, seu *fallaciae ditionis*, sex merito a Philosopho numerantur: *aequivocatio*, *amphibolia*, *compositio*, *divisio*, *accentus* et *figura ditionis*. Nam modi, per quos eadem oratione eisdemque terminis possunt plura significari, sex omnino sunt. Vel enim significantur plura propter aequivocitatem termini, et habetur *aequivocatio*; vel quia integra oratio plura significat, et habetur *amphibolia*; vel quia quidam termini aliud significant compositi, et aliud divisi, et habentur fallaciae *compositionis* et *divisionis*; vel quia iidem termini aliquid significant cum accentu, et aliquid aliud sine accentu, et habetur fallacia *accentus*; vel denique quia eadem figura ditionis diversa significat, et habetur fallacia *figurae ditionis*. Nunc aliquid de singulis.

212. FALLACIA AEQUIVOCATIONIS (*ὁμωνυμία*) provenit ex termino aliquo non retinente semper in argumento eandem significationem, sive terminus sit aequivocus a casu, sive a consilio, sive sit univocus at substans variationibus proprietatum. Ex. 1^a: « *Canis latrat; Sirius est canis; ergo Sirius latrat* »; 2^a: « *Currens pedes habet; fluvius currit; ergo fluvius pedes habet* »; 3^a: « *Currens quiescit; qui quiescit non movetur; ergo currens non movetur* ».

213. FALLACIA AMPHIBOLIAE (*ἀμφιβολία*) provenit ex unius eiusdemque orationis ambiguitate, sive α) quia oratio plura significat principaliter; sive β) quia oratio unum significat *proprie*, aliud *translate*; sive γ) quia accidit orationi ambiguitas casuum. Ex. 1^a: « *Quod est alicuius, possidetur ab illo; atqui liber Perihermenias est Aristotelis; ergo possidetur ab Aristotele* »; 2^a: « *Irato respondere est oleum addere igni; ergo*

ad respondendum irato, opus est oleo »; 3ⁱ: « Hi equi sunt domini (gen.); atqui domini (nomin.) sunt animalia rationalia; ergo hi equi sunt animalia rationalia ».

214. FALLACIA SENSUS COMPOSITI et FALLACIA SENSUS DIVISI (σύνθεσις καὶ διαίρεσις) habetur, prima, quum, ex eo quod aliquid est verum in sensu diviso, infertur quod sit verum in sensu composito; et secunda contra, quum, ex eo quod aliquid est verum in sensu composito, infertur esse verum in sensu diviso. Hoc autem accidit α) in modalibus β) in copulativis et disiunctivis; γ) in vocibus, quae, positae in oratione, cum bina dictione coniungi possunt. Ex. 1ⁱ: « *Impossibile est sedentem ambulare; sed Petrus sedet; ergo impossibile est eum ambulare* »; vel contra: « *Possibile est sedentem ambulare; ergo possibile est ut sedens ambulet* »; 2ⁱ: « *Duo et tria sunt par et impar; atqui quinque sunt duo et tria; ergo quinque est par et impar* »; 3ⁱ: « *Qui nunc est mortuus, heri vivebat; sed Adam nunc est mortuus; ergo Adam heri vivebat* » (τὸ *nunc* in maiore componitur cum τῷ *mortuus* et significat *modo, nuper*, in minore componitur cum τῷ *est* et significat *tempore praesenti*).

215. FALLACIA ACCENTUS (προσῳδία) habetur, quum vox, quae debet sumi cum aliquo accentu vel spiritu, sumitur cum alio. Plura sunt vocabula in lingua latina ex quibus haec fallacia confici potest. E. g. *occidit, occidit — lepores, lepores — ara, hara — illa, hilla — pendere, pendere* etc. Notat autem opportune Philosophus hanc fallaciam vix potuisse habere locum in orationibus ore prolatis, quia Graeci loquendo et spiritus et accentus exprimebant.

216. FALLACIA FIGURAE DITIONIS (σχήμα λέξεως) habetur, quum duae dictiones diversa significantes assumuntur ut idem significantes, propter similitudinem inter eas vigentem. Quod accidit sive α) quia desinentia vocum est eadem; sive β) quia res diversorum praedicamentorum exprimuntur eadem dictione, sive γ) quia eadem est vox pro particulari et universali. Ex. 1ⁱ: « *amari est pati; ergo operari est pati* ». Ex 2ⁱ: « *quas (subst.) carnes emisti, comedisti; atqui emisti carnes crudas (qual.); ergo comedisti carnes crudas* ». Ex. 3ⁱ: « *homo praedi-*

catur de omnibus individuīs humanis; sed Petrus est homo; ergo Petrus praedicatur etc. ».

217. III. DE FALLACIIS EXTRA DITIONEM. — Septem a Philosopho recensentur: fallacia *accidentis*, fallacia *a dicto secundum quid ad dictum simpliciter*, fallacia *ignorationis elenchi*, fallacia *petitionis principii*, fallacia *consequentis*, fallacia *non causae pro causa*, fallacia *plurium interrogationum ut unius*.

FALLACIA ACCIDENTIS (παρά τὸ συμβεβηκός) habetur, quum arguitur supponendo omnia, quae dicuntur de subiecto, dici de omnibus, quae subiecto accidunt, et e converso; quod est falsum. Intelligitur autem aliquid esse accidens respectu alicuius, quod aliqua ratione ab illo distinguitur, ut *homo* respectu animalis, *musicus* respectu Socratis etc. Quare admittitur haec fallacia: 1° transeundo ab accidente ad subiectum, et e converso; 2° ab eo quod convenit superiori ad inferius, et vicissim; 3° a specie ad individuum aut ad proprietatem aliquam, et e converso. Ex. 1ⁱ: « *Socrates est homo idemque est musicus; ergo esse hominem est idem ac esse musicum* ». Ex. 2ⁱ: « *Homo est animal; animal est genus; ergo homo est genus* ». Ex. 3ⁱ: « *Socrates est homo; Coriscus est homo; ergo Socrates est Coriscus* », vel: « *Socrates est homo; Coriscus non est Socrates; ergo Coriscus non est homo* ».

Nota. — Fallacia accidentis aliquando adeo fucate proponitur, ut merito a S. Thoma de ea scriptum sit: « est efficacissima ad decipiendum etiam sapientem » *In XI^m Met.*, l. 8.

218. FALLACIA A DICTO SECUNDUM QUID AD DICTUM SIMPLICITER et e converso (παρά τὸ ἀπλῶς, ἢ μὴ ἀπλῶς ἀλλὰ πῃ, ἢ ποῦ, ἢ ποτὲ, ἢ πρὸς τι λέγεσθαι) admittitur quum, ex eo quod dicitur *secundum quid*, et cum limitatione ad partem, vel locum, vel tempus, vel respectu alicuius, infertur quod dicitur *simpliciter*, vel e converso. Ex. g. « *Aethiops est albus quoad dentes; ergo est albus* »; — « *Spiritus per se non est in loco; ergo non est* »; — « *Ecclesia vetat lectionem sacrorum librorum in vernacula lingua sine notis; ergo simpliciter vetat etc.* ».

219. FALLACIA IGNORATIONIS ELENCHI (παρά τὸ μὴ διαρίσθαι τί ἐστὶ συλλογισμὸς ἢ τὶ ἔλεγχος) incurritur, cum quis, ignorans

quid sit redarguere, videtur sibi cogere adversarium ad contradictionem, quum vere non cogat. Huiusmodi fallacia latissime patere potest, si quis nesciat quid sit *elenchus*, seu *contradictio*; est autem: affirmatio et negatio eiusdem et unius de eodem et uno, non solum nomine sed et re, et sub eodem omnino respectu. Exempla sunt obvia. Notat autem Aristoteles paralogismum elenchi posse fieri etiam per fallacias dictionis, puta per *equivocationem*, *amphiboliam* etc.

220. FALLACIA PETITIONIS PRINCIPII (παρά τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν) admittitur quum in praemissis assumitur sub alio vocabulo illud ipsum, quod debet probari et poni in conclusionem. Quod fit afferendo e. g. definitum ad confirmandam definitionem, vel correlativum ad probandum alterum correlativum, Huc revocatur *circulus vitiosus*, qui admittitur, cum a probatione ad thesim et a thesi ad probationem fit transitus.

221. FALLACIA CONSEQUENTIS (παρά τὸ ἐπόμενον) oritur ex eo quod putemus posse ex consequente sequi antecedens, quia ex antecedente sequitur consequens. Ut « *si homo est, animal est; atqui animal est, ergo homo est* ». Hac fallacia saepe decipimur et decipimus, quum ex quibusdam qualitatibus, quae duobus competunt, concludimus unum esse alterum. Ex.: « *Metallum hoc est flavum; ergo est aurum* »; — « *Fures noctu errant; ergo hic, qui noctu errat, fur est* »; — « *Omne quod est factum habet principium; ergo omne habens principium est factum* ».

222. FALLACIA NON CAUSAE PRO CAUSA (παρά τὸ μὴ αἰτιον, ὡς αἰτιον, τίθεναι) admittitur, quum effectus attribuitur alicui tamquam causae, a quo tamen non procedit. Et hoc multipliciter, assumendo pro causa α) quod simpliciter praecedat (*post hoc, ergo ex hoc*); β) quod est tantum occasio (*ex virtute excitantur nonnunquam odia; ergo virtus non est bona*); γ) quod est conditio (*ut homo cogitet, requiritur cerebrum; ergo cerebro homo cogitat*); δ) generatim quum alicuius conclusionis falsitas adscribitur uni praemissae prae alia. Celebre est hoc sophisma: « *Si nullum tempus esset, nox non esset; si nox non esset, dies esset; si dies esset, tempus esset; ergo si*

nullum tempus esset, esset tempus ». Falsa et absurda est conclusio; at non primae propositioni, sed secundae adscribenda est.

223. FALLACIA PLURIUM INTERROGATIONUM UT UNIUS (παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἐν ποιεῖν habetur, quum non advertitur plures interrogationes, et non unam, fieri ab adversario; hinc datur unica responsio, quum multiplex danda esset. Huiusmodi fallacia inest his interrogationibus: « *Mel et fel suntne dulcia?* » — « *Homo et equus suntne animalia rationalia?* » — « *Aethiops estne homo albus?* » — « *Habesne quidquid non amisisti?* » Si enim simpliciter affirmaveris vel negaveris, statim sophista excipiet: « *ergo fel est dulce* », vel: « *ergo mel non est dulce* » etc.

Celebre est sequens sophisma, quod, licet forma interrogationis careat, tamen duplicem interrogationem revera continet: « *Nescis quod a te volo petere; atqui nomen tuum volo petere; ergo tu nescis nomen tuum* ». Maior enim dupliciter intelligi potest: 1° Scisne rem ipsam, de qua interrogare te volo? 2° Scisne de qua re interrogare te velim?

224. IV. DE SOLUTIONE SOPHISMATUM. — Philosophus, qui in l. I^o *Elench.*, proposuit argumentationes omnes sophisticas, in l. II° enucleate docet quomodo singulae sint dissolvendae. Nobis satis est breviter innuere quae ipse generatim in c. 3° tradit. 1° Vera solutio syllogismi falsi *in genere* est ostendere per quem defectum sive interrogationum sive praemissarum non concludat. At quoniam syllogismus potest esse falsus ratione materiae et ratione formae, ideo 2° syllogismus peccans *ratione materiae* solvitur interimendo aliquid eorum quae interrogata fuerunt, vel praemissam, quae fuit falsa; 3° syllogismus peccans *ratione formae* solvitur distinguendo ac resolvendo, et sic ostendendo quod ex illis praemissis non fit verus syllogismus, ac nihil sequitur, propterea quod ratiocinatio peccat in aliquam legem.

Multum ergo iuvat profundum dialecticae studium et assidua etiam exercitatio disputationis. Nam, ut notat ibidem maximus philosophorum, multo difficilius est respondere ad sophismata, cum proponuntur ab aliis in disputando, quam quum ea nos nobis ipsis proponimus in privato studio.

ARTICULUS V.

Documenta quaedam practica.

§ 1^a. — *De inventione medii.*

225. Non satis est callere artem syllogismi conficiendi, sed necesse est invenire terminos ex quibus fiant propositiones et syllogismi. Porro trium terminorum in syllogismo adhibendorum duo extrema exhibentur a quaestione ipsa proposita. Tota ergo difficultas, nullo modo levis, est in inveniendo medio termino, qui, cum subiecto et praedicato apte dispositus, quaestionem resolvat. « Modus inveniendi medii, ait Barbay (*Comm. in Log. Arist.*), vulgo *Pons asinorum* vocatur, non quod asini per eum transeant, sed quod ab eo ita deterreantur, ut ne quidem velint ingredi ».

226. Ex multis, quae ab Aristotele, l. I^o *Prior. An.*, et a Scholasticis tradita sunt, pauca haec seligimus, ne deterreamus et nos discipulos ab huius pontis transitu.

Quadruplex esse potest conclusio probanda, nempe A, vel E, vel I, vel O. Iamvero 1° ad concludendum A, i. e. universalem affirmativam, considera attente quae antecedunt et quae consequuntur tum praedicatum tum subiectum; et si invenis aliquid quod simul sit *antecedens praedicati* et *consequens subiecti*, seu quod inferatur ex subiecto et inferat praedicatum, illud est *medium*. Sit e. g. concludendum: « *Omnis homo est vivens* ». Aliquid quod est consequens subiecti « *homo* » seu quod infertur ex hoc subiecto, est « *animal* »; et aliquid quod antecedit praedicatum « *vivens* », seu quod infert ipsum, est pariter « *animal* ». Ergo dic in *Barbara*: « *Omne animal est vivens; omnis homo est animal; ergo omnis homo est vivens* ».

2° Ad concludendam I, i. e. particularem affirmativam, perpende quid antecedit tum subiectum, tum praedicatum; nam hoc erit *medium*. Sit e. g. concludendum: « *Aliquod animal est rationale* »; assume « *homo* », quod antecedit utrumque (si quis enim est homo, est animal, et pariter est rationalis); et dic in *Darapti*: « *Omnis homo est rationalis; omnis homo est animal; ergo aliquod animal est rationale* ». Hic uti-

que syllogismus est in 3^a figura. Sed convertendo minorem per accidens habebis *Darii* (1^a fig.). Ceterum ad habendum syllogismum 1^{ae} figurae valet eadem regula ac illa data pro universali affirmativa, ut est evidens.

3° Ad concludendum E. i. e. universalem negativam, assume id, quod alteri terminorum sit extraneum, et sit consequens alterum, et hoc erit *medium*. Sit ex. gratia concludendum « *Nullus homo est insensibilis* ». Invenio *animal*, quod est consequens *hominem*, et est repugnans seu extraneum τῷ *insensibile*; ergo dico in *Cesare*: « *Nullum insensibile est animal*; *omnis homo est animal*; ergo *nullus homo est insensibilis* ».

4^a Ad concludendum O, i. e. particularem negativam, assume ut *medium* id quod sit antecedens subiecti et extraneum praedicato. Pro hac propositione: « *Aliquod animal non est rationale* », considerando quid antecedit *animal* et repugnet τῷ *rationale*, invenio e. g. *equum*: hoc igitur erit *medium*. Et syllogizo in *Felapton*: « *Nullus equus est rationalis*; *omnis equus est animal*; ergo *aliquod animal non est rationale* ».

227. Ceterum adverte cum Philosopho ib. in singulis materiis quaerendum esse *medium* inter *principia illarum propria*. Ratio est « quia scire opinamur quum scimus *causam*; demonstratio autem est syllogismus faciens scire; ita consequens est quod *medium* demonstrationis sit *causa* » S. Th. In II Post., l. 9. Porro principia scientiarum singularum sunt causae demonstrationum, quae fiunt in unaquaque scientia. Cum igitur quis haec teneat, poterit per traditas regulas demonstrationes conficere, eligendo ut media principia apta ad quaestionem solvendam.

Quod si quis experiatur se potius impediri quam iuvari his regulis, utatur saltem illis ad videndum utrum ii, quos proprio ingenio confecit, syllogismi recti sint necne.

§ 2^a. — De disputatione scholastica.

228. DEFINITUR DISPUTATIO SCHOLASTICA: disceptatio quam in scholis duo ineunt discipuli circa propositam a magistro doctrinam, tum ut eius veritatem soliditatemque melius percipiant, tum ut ingenium acuant ingenique profectusque in studiis specimen praebeant.

Ad hoc autem utendum non forma *communi*, quae libera disserendi ratio est, ab oratoribus in foro aut ab aliis in privatis colloquiis usurpata (et disputatio « extra formam » dici solet), sed *sylogistica*, ea scilicet quae argumentationem omnem syllogismis aut enthymematibus severe concludat.

Huius disputationis quaedam leges sunt communes tum defendenti, tum impugnantis thesim; quaedam propria singulis.

229. LEGES COMMUNES. — *Prima lex* est, ut uterque bene intelligat de qua re agatur, neuterque sinat alterum extra statum quaestionis vagari.

Secunda, ut cum ardore disputandi coniuncta sit amico foedere modestia. Quare abstinendum a iactantia, protervia, dictariis, aliisque, quae non solum iuvenes bene moratos decent, sed etiam a veritate avertunt.

230. LEGES PROPRIAE ARGUMENTANTIS. — *Prima lex* est ut proponat argumentum adversus thesim, primum quidem in forma enthymematis, postea vero in integra forma syllogismi, ut plurimum. Exordiri poterit ita: CONTRA THESIM QUAE SIC LEGITUR: « Anima humana est immortalis », SIC INSTITUO ARGUMENTUM: « Anima humana est forma corporis; ergo non est immortalis ». Solent tamen nunc sic instituere argumentum: « Anima non est immortalis; ergo falsa thesis »; quod quidem tautologiam continere fatendum est, cum « animam non esse immortalem » et « falsam esse thesim » prorsus idem sint; sed sic primum argumentum clarius proponi potest.

Secunda lex est, ut, proposito breviter et clare argumento, taceat arguens, sinatque defendentem repetere argumentum et de illo iudicare. Si defendens negaverit *maiolem* aut *minorem*, arguens dicat: « PROBO MAIOREM » vel « PROBO MINOREM » et argumentum ad hoc proponat. Si autem maiorem vel minorem defendens distinxerit, arguens SUBSUMAT, affirmando etiam partem negatam esse veram, aut datae distinctioni locum non esse; et id argumento ostendat. Quando defendens concedit praemissas, vel praemissam, et negat consequentiam, arguens debet illam probare, inquiens: « PROBO CONSEQUENTIAM ». Id autem praestabit ostendendo se servasse leges bonae argumentationis. Si defendens NECAVERIT DISIUNCTIONEM alicuius

propositionis, arguens dicat: « VELIS ASSIGNARE MEDIUM »; si vero negaverit *universalem*, arguens PETAT INSTANTIAM, hoc est, postulet exceptionem, seu casum, in quo praedicatum non conveniat alicui inferiori illius subiecti.

Tertia lex est, ut arguens, quantum fieri potest, *non mutet medium terminum* primo adhibitum ad impugnandam thesim, sed cum eodem urgeat indesinenter adversarium, donec ei penitus satisfactum fuerit; tunc autem aliud proponat, dicens: TRANSEO AD ALIUD.

231. LEGES DEFENDENTIS. — *Prima est*, ut repetat integrum adversarii argumentum, illud minime mutando, ut facilius solvat. Ad id conducit aciem mentis dirigere in *medium*, quo utitur arguens ad negatam propositionem probandam. Ex terminis enim negatae propositionis et ex medio assumpto conficitur syllogismus. Dum autem primo repetit argumentum, non ferat iudicium de propositionibus; sed secum perpendat utrum leges servantur syllogismorum, utrum sit aliquis terminus aequivocus etc.

Secunda, ut resumat syllogismum, et de singulis propositionibus iudicium ferat, dicendo ad maiorem, vel minorem: CONCEDO, NEGO, DISTINGUO, vel TRANSMITTO, prout quaelibet vel vera est, vel falsa, vel ambigua, vel inutilis. Si maiorem NEGET, non procedat ultra, sed praestoletur probationem arguentis; item si minorem neget. Quando propositionem DISTINGUIT, ponat prius membrum negandum, dein membrum affirmandum; quod si et ipsum sit ambiguum, SUBDISTINGUAT, CONCEDENDO verum sensum, NEGANDO falsum. Quoad *consequentiam* advertat maxime cum Card. Toletus (*Dialect.*, l. I, c. 9): « Si ei visa fuerit vitiosa, eo quod *consequens* ex antecedenti non inferatur, *consequentiam* imprimis neget, quod fiet hoc pacto, si resumpto antecedenti, sive verum sit, sive falsum, dicat: TRANSEAT (quo verbo non asserit illud esse verum vel falsum, sed impertinens ad inferendum tale consequens); et resumpto *consequenti* dicat: NEGO CONSEQUENTIAM. Differt autem inter hoc, quod est negare consequens, et negare consequentiam. NEGAT CONSEQUENS, qui negat illud esse verum; NEGAT CONSEQUENTIAM, qui illud, sive verum sit sive falsum, ex antecedenti negat inferri ». Et tunc tenetur ostendere peccatum ar-

gumenti. Quid vero praestandum sit, quum consequens sit distinctionis indigum, diximus supra.

232. NOTANDUM I^m. — Distinctio potest cadere in *extrema* et in *medium*. Quando cadit in *alterum extremorum*, distinctio, quae data est in praemissa, eadem danda est et in conclusione, eandem partem in ea concedendo, et eandem negando. E. g. hic syllogismus: « *Quod est in alio est accidens; atqui nulla anima est accidens; ergo nulla anima est in corpore* » sic dissolvitur: « DISTINGUO MAIOR. Quod est in alio *ut in subiecto adhaesionis*, NEG. MAIOR.; Quod est in alio *ut in subiecto inhaesionis*, CONCEDO MAIOR. Atqui nulla anima est accidens, CONCEDO MIN. Ergo nulla anima est in corpore, DISTINGUO PARITER CONSEQUENS, *ut in subiecto adhaesionis*, NEG. CONSEQUENTIAM; *ut in subiecto inhaesionis*, CONCEDO CONSEQUENTIAM ». Quando autem distinctio cadit in *medium terminum*, tum Maior, tum minor distinguenda est, sed ita ut pars concessa in Maiore negetur in minore, et contra pars negata in Maiore concedatur in minore. Sit exemplo hic syllogismus: « *Forma corporis perit, pereunte corpore; atqui anima humana est forma corporis; ergo anima humana perit, pereunte corpore* ». Respondetur: « DIST. MAIOREM: Forma *spiritualis* seu *subsistens*, perit pereunte corpore, NEG. MAIOR.; Forma *materialis*, seu *non subsistens*, perit pereunte corpore, CONCEDO MAIOR. CONTRADISTINGUO MINOREM: Anima humana est forma corporis *subsistens*, CONC. MIN. Anima humana est forma corporis *non subsistens*, NEG. MIN. Ergo anima humana perit pereunte corpore: NEG. CONSEQUENTIAM. Vitiosi igitur sunt hi modi loquendi: « Contradistinguo consequens », « Distinguo pariter minorem ».

233. NOTANDUM II^m. — In disputando aliquando dicimus: NEG. SUPPOSITUM; aliquando: IMPLICAS IN TERMINIS; aliquando: RETORQUEO ARGUMENTUM. *Negatur suppositum*, quando adversarius profert propositionem, quae supponit ut verum aliquid quod verum non est; ut, si dicerem: « *voluntas fertur etiam in ea quae non percipit* », supponerem voluntatem percipere, quod est falsum. *Implicat* (subaudi: *contradictionem*) *in terminis*, ille qui per terminum additum *removet* significationem alterius termini; ut si dicatur: « *homo irrationalis ne-*

quit esse liber ». Denique *retorquetur argumentum*, quando ex principiis ab adversario concessis, infertur conclusio contra ipsum.

Haec modo sufficiant; usus plura docebit. Interim tamen operae pretium ducimus exemplum aliquod sub oculis tironum ponere. Sit igitur:

234. PARADIGMA ARGUMENTATIONIS.

IMPUGNANS: Contra thesim, quae sic legitur: « Maximum momentum est Logicae tribuendum », sic *instituo argumentum*: Logica est inutilis, ergo falsa thesis.

DEFENDENS: Contra thesim, quae sic legitur: « Maximum momentum est Logicae tribuendum », sic adversarius instituit argumentum: Logica est inutilis, ergo falsa thesis. Logica est inutilis, *Nego antecedens*.

IMPUGNANS: *Probo antecedens*. Logica est ars inveniendae veritatis; atqui ars huiusmodi est inutilis; ergo Logica est inutilis.

DEFENDENS: Logica est ars... atqui... ergo... (nempe integrum repetit argumentum). Logica est ars inveniendae veritatis, *Concedo Maiorem*. Atqui ars huiusmodi est inutilis, *Nego Minorem*.

IMPUGNANS: *Probo minorem*. Ubi sufficit natura, ibi ars est inutilis; atqui natura sufficit ad veritatem inveniendam; ergo ars inveniendae veritatis est inutilis.

DEFENDENS: Ubi sufficit... atqui... ergo... Ubi sufficit natura, ibi est ars inutilis, *Distinguo Maiorem*: Ubi perfecte et semper sufficit natura, *Concedo Maiorem*; ubi nec perfecte nec semper sufficit natura, *Nego Maiorem*. Atqui natura sufficit ad inveniendam veritatem, *Contradistinguo minorem*: sufficit perfecte et semper, *Nego minorem*, sufficit, sed nec perfecte nec semper, *Concedo minorem*. Et sub data distinctione *nego consequentiam*.

IMPUGNANS: Atqui natura sufficit perfecte et semper ad veritatem inveniendam; ergo *stat difficultas*.

DEFENDENS: Atqui natura... ergo stat difficultas: *Nego minorem subsumptam*.

IMPUGNANS: *Probo minorem subsumptam*. Quod sufficit ad rationia etiam valde subtilia efformanda, sufficit perfecte et semper ad veritatem inveniendam; atqui apud oratores natura sufficit ad rationia etiam valde subtilia efformanda; ergo natura sufficit perfecte et semper ad veritatem inveniendam.

DEFENDENS: Quod sufficit... atqui... ergo... *respondeo* 1° *Nego consequentiam*; argumentum enim non est in forma, sed peccat contra secundam regulam syllogismi (Aeque ac praemissae...): exprimenda enim erat in conclusione restrictio in minore facta: « apud oratores ». —

Respondeo 2° Quod sufficit ad ratiocinia etiam valde subtilia... *Distinguo Maiorem*: Quod sufficit, sed non apud omnes, *Nego*; Quod sufficit apud omnes, *Subdistinguo*: ad ratiocinia etiam valde subtilia, sed non recta, *Nego*, ad ratiocinia etiam valde subtilia et recta, *Concedo Maiorem*. Atqui natura sufficit... *Contradistinguo minorem*: sufficit, sed non apud omnes, *Concedo*, sufficit apud omnes, *Subdistinguo*: ad ratiocinia subtilia, sed non recta, *Concedo*; ad ratiocinia subtilia et recta, *Nego minorem*. Et sub datis distinctionibus, *nego consequentiam*.

IMPUGNANS: *Transeo ad aliud*. Quod ad scepticismum ducit, non est utile; atqui Logica ad scepticismum ducit; ergo Logica non est utilis.

DEFENDENS: Quod ad scepticismum... atqui... ergo... Quod ducit ad scepticismum non est utile, *Concedo Maiorem*. Atqui Logica ducit ad scepticismum *Nego minorem*.

IMPUGNANS: *Probo minorem*. Disputatio ducit ad scepticismum; atqui Logica disputat; ergo Logica ducit ad scepticismum.

DEFENDENS: Disputatio ducit... atqui... ergo... Disputatio ducit ad scepticismum, *Distinguo Maiorem*: ducit per se ad scepticismum, *Nego*; ducit per accidens, si perperam adhibeatur, *Concedo Maiorem*. Atqui Logica disputat, *Concedo minorem*. Ergo Logica ducit ad scepticismum, *Pariter distingo consequens*: ducit per se, *Nego*; ducit per accidens, si perperam adhibeatur, *Concedo consequens*.

IMPUGNANS: Atqui Logica ducit per se ad scepticismum, ergo *remanet difficultas*....

Et ita porro, usquedum impugnans omnes suas exposuerit difficultates easque defendens solverit.

APPENDIX

Exercitia in Logicam minorem.

I. Ordinentur sequentes termini, primo secundum extensionem, deinde secundum comprehensionem:

1. Creatura, Tuscus, ens, Dante Alighieri, corpus, animal, Florentinus, substantia, homo, Italus.
2. Papa, christianus, sacerdos, episcopus, catholicus, clericus.

II. Determinetur utrum sequentes termini sint complexi an incomplexi, absoluti an connotativi, primae an secundae intentionis, concreti an abstracti, collectivi an distributivi:

Equus, Bucephalus, equus Alexandri, species, subiectum propositionis, iustitia, sanctus, ens, exercitus, humanitas.

III. Utrum sequentes termini sint univoci, an aequivoci, an analogi (et cuius analogiae):

Gallus, malum, canis, risus, visus, animal, gravitas, acies, vivus.

IV. Quaenam sit suppositio subiecti in sequentibus propositionibus:

1. Lupus est species.
2. Iudaei auctorem vitae interfecerunt.
3. Mundus est devitandus, utpote qui pessima praebet exempla.
4. Aliquis alumnus ridet.
5. Aliquis textus est ad scholam necessarius.
6. Unus ex Apostolis Christum tradidit.
7. Unus ex auditoribus interrogabitur.
8. Sal est monosyllabum.

V. Utrum in terminis qui sequentes propositiones ingrediuntur, inveniatur status, distractio, ampliatio, restrictio aut aliud quid huiusmodi:

1. Aliqui damnati fuerunt pietati dediti.
2. Deus reddet unicuique iuxta opera sua.
3. Christianus, qui se humiliaverit, exaltabitur.
4. Peste grassante, ipsi robusti moriebantur.
5. Circulus cum diametro commensurabilis raro invenitur.
6. Senectus est hiems vitae humanae.
7. Paulus se dicebat minimum Apostolorum.
8. Orbis terrae est frigidus.

VI. Utrum *rubrum* praedicari possit ut genus, an ut species, an ut differentia, an ut proprium, an ut accidens.

VII. Iudicium feratur de sequentibus definitionibus et divisionibus.

1. Pectus est quod disertos facit.
2. Vivere est non mori.
3. Philosophia est scientia de Deo et de anima.
4. Theologia est regina scientiarum.
5. Homo est animal rationale, bipes et mortale.
6. Viventia alia sunt intellectu praedita, alia sunt plantae.
7. Animalia sunt homo, leo et brutum.
8. Civitas dividitur in familias et homines individuos.

VIII. Declaretur sequentium propositionum natura, scilicet utrum sint simplices an compositae, directe an indirecte dispositae, de inesse an modales, affirmativae an negativae, universales an particulares, etc.

1. Titius est bonus, pius, misericordia plenus.
2. Homo est non brutum.
3. Omnis populus patrios heroes honorat.
4. Totus populus plaudebat.
5. Impossibile est Deum non esse iustum.
6. Si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit.
7. Si Deus non intelligit, homo non intelligit.
8. Non, si Deus est, homo est.
9. Si pluit, non ideo domi remanebo.
10. Petrum sola musica delectat.
11. Aut dormiebas, aut intellexisti.
12. Solus Christus propria virtute resurrexit.

IX. Quaenam propositiones sequentibus contradictorie opponantur:

1. Nullum est brutum quod non possit mansuefieri.
2. Petrus et Paulus currebant.
3. Aut valde aegrotat, aut studet.
4. Non, quidquid splendet, aurum est.
5. Deus solus est magnus.
6. In Christo una est persona, duae autem sunt naturae.

X. Stante veritate vel falsitate propositionum sequentium quid de veritate vel falsitate propositionum iisdem terminis constantium, quantitate autem vel qualitate differentium:

(verae)	1. Aliqui serpentes non sunt mortiferi.
	2. Nullus homo ex inferno est reversus.
	3. Omnis episcopus est sacerdos.
(falsae)	4. Omnis morbus est letalis.
	5. Aliquis angelus factus est homo.

XI. Quaenam propositiones sunt sequentibus aequipollentes:

1. Necessarium est homines mori.
2. Omnis planta vivit.

XII. Converte:

1. Aliquis medicus non est doctus.
2. Plato legebat Anaxagoram.
3. Omnè vivens corporeum est mortale.

XIII. Pone in forma syllogistica haec ratiocinia:

1. Cum mundus sit, Deus est.
2. Cum mundus sit ordinatus, existit supremus Ordinator.
3. Anima nostra est immortalis, quia est spiritualis.
4. Philosophiae multum studuisti: propterea tuae sententiae adhaerebo.

XIV. Quaeritur utrum hi syllogismi recti sint, et, secus, contra quam regulam peccent (sive ex octo communibus, sive ex propriis figurarum):

1. Plato erat philosophus,
Plato erat Graecus,
Ergo Plato erat philosophus graecus.
2. Omnis homo est animal,
Nullus lupus est homo,
Ergo nullus lupus est animal.
3. Aliqui fures sunt christiani,
Aliqui christiani sunt iusti,
Ergo aliqui iusti sunt fures.
4. Philosophi graeci argute scripserunt,
Cicero non est philosophus graecus,
Ergo Cicero non argute scripsit.

XV. Reducantur ad primam figuram syllogismi sequentes:

1. Id quod non est materiale est immortale,
Anima humana non est materialis,
Ergo aliquod immortale est anima humana.
2. Omnis sanctus est mitis,
Aliquis christianus non est mitis,
Ergo aliquis christianus non est sanctus.
3. Nullus qui studium contemnit, est sapiens,
Omnis monachus est sapiens,
Ergo nullus monachus studium contemnit.
4. Aliquis philosophus est obscurus,
Omnis philosophus ratiocinatur,
Ergo aliquis ratiocinans est obscurus.

XVI. Quaeritur utrum ex sequentibus praemissis aliqua conclusio sequatur, et quanam:

1. Si sol lucet, Petrus gaudet,
Atqui Petrus gaudet...
2. Si sol lucet, Petrus gaudet,
Atqui sol non lucet...
3. Non, si Deus est, mundus est,
Atqui Deus est...
4. Aut intelligis, aut non intelligis,
Atqui non intelligis...

XVII. Ad quamnam speciem pertineant hae fallaciae:

1. Scisne cuius speciei albedinis sit albedo corvi?
2. Omnes homines sunt aequales; ergo omnes iisdem rebus studere debent.
3. Homo est liber; ergo ad nullum assensum praestandum homo tenetur.
4. Ulysses Graecus me fefellit: ab uno disce omnes.
5. Iudas Iscariotes fuit amicus Christi, et tamen damnatus est; ergo potest quis amicus esse Christi et tamen damnari.